

član skupine Sandoz

Poročilo o trajnostnem razvoju družbe Lek d.d. za leto 2012

Kazalo

1. PROFIL DRUŽBE	3
1.1 Leto 2012 v ključnih podatkih	3
1.2 Sporočilo predsednika uprave	8
1.3 O nas	10
1.4 Razvoj in okviri poročanja	16
1.5 Vodenje, zaveze, vključevanje	17
2. OKOLJE	20
2.1 Uveljavljanje aktivne okoljske politike	20
2.2 Surovine in naravni viri	24
2.3 Energija	28
2.4 Voda	29
2.5 Odpadki	31
2.6 Emisije v zrak	34
2.7 Izpusti v vode	37
2.8 Drugi okoljski vplivi	40
2.9 Varnost	41
3. DELO	45
3.1 Kadrovska politika	45
3.2 Zaposlovanje	45
3.3 Zdravje in varnost pri delu	46
3.4 Usposabljanje in izobraževanje	50
4. IZDELKI	51
5. ČLOVEKOVE PRAVICE IN VARSTVO KONKURENCE	53
6. DOBAVITELJI	54
6.1 Nabavna politika	54
6.2 Politika in praksa vključevanja lokalnih dobaviteljev	54
VSEBINSKO KAZALO PO SMERNICAH POROČANJA GRI G3.1	55
SLOVAR POMEMBNIH IZRAZOV	57

Poročilo o trajnostnem razvoju družbe Lek d.d. za leto 2012

Založnik: Lek d.d.

Besedilo: Mojca Bernik, Lek d.d.

Uredništvo: Studio Kernel

Oblikovanje: Intesa RD

Fotografije: Arhiv Lek d.d.; Shutterstock

Tisk: Silveco d.o.o.

Natisnjenih izvodov: 550

Ljubljana, september 2013

Poročilo je tiskano na okolju prijaznem, 100 % recikliranem nepremaznem papirju CocoonOffset. Narejen je iz 100 % popotrošnih (post-consumer) vlaken, brez uporabe klora (PCF - Process Chlorine Free). Pridobljen ima certifikat EU Ecolabel (No. FR/011/03)* in certifikat o odsotnosti težkih kovin (Heavy metal absence). Papir je izdelan v papirnici, certificirani po okoljskem standardu ISO 14001. Ogljični odtis proizvajalca Arjowiggins Graphic je 602 kg CO₂/t papirja (Bilan Carbone® methodology).

* Znak Ecolabel pomeni zavezo proizvajalca k okoljskim izboljšavam.

1. Profil družbe

1.1 Leto 2012 v ključnih podatkih

1.1.1 Poslovanje v letu 2012

Tabela 1: Pomembnejši podatki o poslovanju v letu 2012¹

Kazalnik	Enota	31. 12. 2012	31. 12. 2011	Indeks 2012/2011
Število zaposlenih		2.780	2.571	108
- lokacija Ljubljana		1.713	1.557	110
- lokacija Mengeš		655	629	104
- lokacija Lendava		245	218	112
- lokacija Prevalje		167	167	100
Količinski obseg proizvodnje*	000 ton	5,94	5,22**	114
Čisti prihodki od prodaje	v mio EUR	660,435	623,084	106
Obveznosti do virov sredstev	v mio EUR	869,540	873,378	99,6
Kapital	v mio EUR	505,451	499,521	101

* Letni podatki so med seboj težko primerljivi zaradi zelo velikih razlik v teži izdelkov in prilagajanja strukture proizvodnje v posameznem letu spremembam povpraševanja. Primerjava količinskega obsega proizvodnje med letoma zato ni popolnoma relevantna. Razlike v teži izdelkov je treba upoštevati tudi pri interpretaciji podatkov o učinkovitosti na tono proizvoda. Npr. teža proizvedenih podobnih bioloških zdravil je v primerjavi z nekaterimi zdravili za samo-zdravljenje veliko manjša, vendar proizvodni proces zahteva večjo porabo vode in energentov. Hkrati je višja tudi njihova finančna vrednost.

** Vrednost je spremenjena glede na vrednost v poročilu za leto 2011 zaradi popravkov podatkov o proizvodni realizaciji in rabi surovin. Do teh sprememb je prišlo, ker smo na podlagi dodatnih informacij izboljšali pridobivanje podatkov o realizaciji proizvodnje različnih končnih farmacevtskih izdelkov in masnih pretokih surovin na lokaciji Ljubljana.

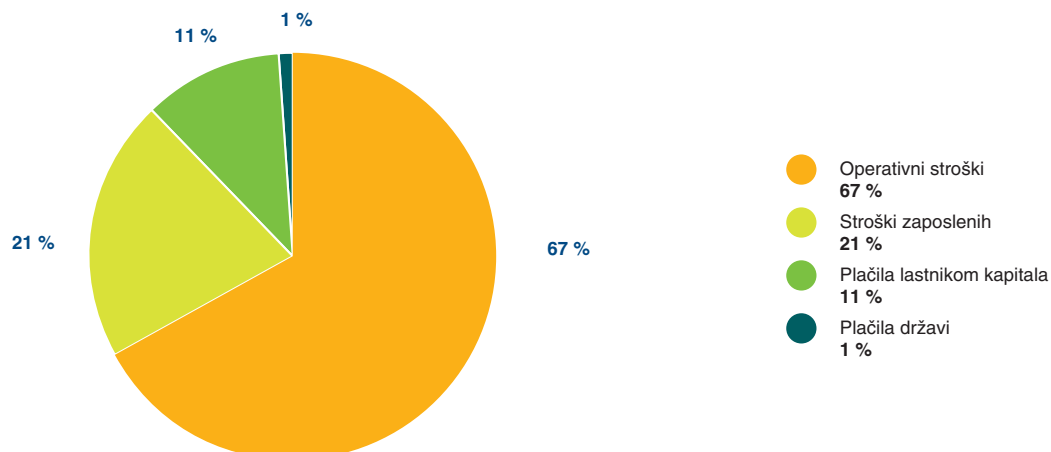
Ekonomski učinki poslovanja²

Lekovi čisti prihodki iz prodaje so v letu 2012 dosegli 660,435 milijona evrov in so bili v primerjavi z letom 2011 za 6 % višji. Na tujih trgih so se povečali za 8 %, medtem ko so bili na slovenskem trgu 8 % nižji.

Neposredno ustvarjena ekonomska vrednost (Direct Economic Value Generated) je znašala 680 milijonov evrov, od tega je **distribuirana ekonomska vrednost** (Economic Value Distributed) dosegla 629 milijonov evrov (92,5 %), **zadržana ekonomska vrednost** (Economic Value Retained) pa 51 milijonov evrov (7,5 %).

V okviru distribuirane ekonomske vrednosti so **operativni stroški** (Operating Costs) znašali 420 milijonov evrov (67 % delež), **stroški zaposlenih** (Employee Costs) 134 milijonov evrov ali 21 %, **plačila lastnikom kapitala** (Payments to Providers of Capital) so dosegla 70 milijonov evrov ali 11 % in plačila državi (Payments to Government) 5 milijonov evrov oz. 1 % distribuirane ekonomske vrednosti. Zaradi povečanih vlaganj v raziskovalno dejavnost se je v primerjavi z letom prej podvojila vrednost davčnih olajšav v te namene in je znašala 23,811 milijona evrov. Za investicije smo obročunali 19,44 milijona evrov davčnih olajšav, pridobili pa smo tudi 263.000 evrov državnih subvencij.³

Graf 1: Sestava distribuirane ekonomske vrednosti

¹ Razkritje GRI 2.8, kazalnik GRI EC1, kazalnik LA1 | ² Kazalnik GRI EC1 | ³ Kazalnik GRI EC4

Tabela 2: Pomembnejši okoljski in družbeni vplivi⁴

Kazalnik	Enota	31. 12. 2012	31. 12. 2011	Indeks 2012/2011
Učinkovitost rabe energentov	GJ/t	193	222*	87
Učinkovitost rabe vode	m ³ /t	151	165*	92
Količina odpadkov – učinkovitost	t odpadkov/t proizvoda	3,23	1,57*	206
Emisije lahkihhlapnih organskih spojin – učinkovitost	t HOS/t proizvoda	0,024	0,041*	59
LTIR** – pogostost nezgod pri delu z bolniškim staležem in bolezni v zvezi z delom z bolniškim staležem		0,05	0,05	100
TRCR** – pogostost nezgod pri delu in bolezni v zvezi z delom z bolniškim staležem ter nezgode pri delu in bolezni v zvezi z delom, katerih zdravstvena oskrba preseže kriterije prve pomoči		0,35	0,39	90

* Navedene vrednosti se razlikujejo od vrednosti, objavljenih v poročilu za leto 2011, zaradi popravkov podatkov o proizvodni realizaciji in rabi surovin, že navedenih v opombah tabele 1, ki posledično pomenijo tudi spremembo izračuna učinkovitosti na vseh področjih.

** Definicija kazalnikov LTIR in TRCR ter formula za njun izračun sta navedeni v točki 3.3.2 Spremljanje nezgod pri delu.

1.1.2 Cilji na področju zdravja, varnosti in okolja (ZVO) ter njihovo uresničevanje

Na področju ZVO sledimo dolgoročnim globalnim ciljem do leta 2015, obenem pa uresničujemo vsakoletne kratkoročne cilje. Napredek spremljamo letno za vsako lokacijo in za celotno družbo, podatke za poročanje pa zbiramo in potrjujemo v Novartisovem sistemu DMS (Data Management System).

Učinke ravnanja z okoljem izboljšujemo:

- z rednim vrednotenjem uspešnosti sistema,
- z odprtim dialogom pri zagotavljanju informacij notranji in zunanji javnosti ter
- z vključevanjem vseh zaposlenih v sistem skrbi za okolje.

Med proizvodnimi procesi farmacevtskih izdelkov in učinkovin na posameznih lokacijah so velike razlike, prav tako se razlikujejo njihovi vplivi, zlasti okoljski (odpadki, emisije v zrak in drugo). Za večjo preglednost obvladovanja relevantnih vplivov tokrat prikazujemo zastavljene letne cilje za leto 2013 po lokacijah. S tem omogočamo sledenje izpolnjevanju dolgoročnih ciljev na ravni Leka do leta 2015 glede na vlogo posamezne lokacije pri njihovem doseganju.

Izhodišče za določanje in uresničevanje ciljev je Lekova politika varovanja zdravja, varnosti in okolja (ZVO), ki jo po potrebi spreminjamo oziroma dopolnjujemo ob reviziji Poslovnika zdravja, varnosti in okolja.

Cilji do leta 2015	Status 2012
Izboljšanje učinkovite rabe vode za 10 % glede na podatke iz leta 2010.	Doseženo. Izboljšanje učinkovite rabe vode za 32 % . Leto 2010: 786 m ³ /t Leto 2012: 534 m ³ /t
Izboljšanje energetske učinkovitosti za 10 % glede na podatke iz leta 2010.	Doseženo. Izboljšanje energetske učinkovitosti za 24 % . Leto 2010: 254 GJ/t Leto 2012: 193 GJ/t
Zmanjšanje emisij halogeniranih in nehalogeniranih hlapnih organskih spojin v ozračje za 20 % glede na podatke 2010.	Doseženo. Zmanjšanje emisij za 45 % . Leto 2010: 258 t Leto 2012: 143 t
Zmanjšanje količin odpadkov za 10 % glede na podatke 2010.	Delno doseženo.* Leto 2010: 11.000 t Leto 2012: 19.000 t
Zmanjšanje nezgod z bolniškim staležem (LTIR) na 0,1.	Doseženo. 0,05

* Skladno z Novartisovo metodologijo od leta 2011 med odpadke štejemo le odpadke, ki gredo z lokacije, ne pa tistih, ki jih obdelamo na lokaciji. Ker smo v letu 2012 odpadni micelij iz lendarvske fermentacijske proizvodnje preusmerili iz sežiga na lokaciji v predelavo v bioplinarni zunanega pogodbenika, je celotna masa odpadnega micelija sedaj prikazana kot odpadek, ki se obdelava zunaj lokacije.

⁴ Razkritje GRI 1.2

Lek, član skupine Sandoz⁵

Naziv:	Lek farmacevtska družba d.d.
Skrajšan naziv:	Lek d.d.
Sedež družbe:	Ljubljana
Poslovni naslov:	Verovškova 57, 1526 Ljubljana, Slovenija
Matična številka:	1732811000
Standardna klasifikacija dejavnosti (NACE):	21.200 Proizvodnja farmacevtskih preparatov
Registracija:	Okrožno sodišče v Ljubljani pod registrsko številko: 1/36542/00
Telefon:	+ 386 1 580 21 11
Fax.:	+ 386 1 568 35 17
E-pošta:	info.lek@sandoz.com
Spletna stran:	http://www.lek.si
Kontaktne osebe	
Zakoniti zastopnik Vojmir Urlep, predsednik uprave; vojmir.urlep@sandoz.com	
Odgovorna oseba Robert Hribar, direktor Zdravje, varnost in okolje (ZVO); robert.hribar@sandoz.com	
Kontaktna oseba Mojca Bernik, pooblaščenka za varstvo okolja; mojca.bernik@sandoz.com	
Kontaktna oseba za informacije o poročanju o trajnostnem razvoju⁶ Igor Boševski, Globalni vodja proizvođenj AI/API; igor.bosevski@sandoz.com	

Cilji ZVO za leto 2012

Cilji za leto 2012	Doseženo v letu 2012
Projekti za izboljšanje učinkovite rabe vode.	Prevalje: projekt uporabe odpadne vode, ki nastaja pri procesu priprave vode, v hladilne namene. Poraba sveže vode v hladilne namene zmanjšana za 30 %. Lendava: manjša poraba vode na račun vgradnje hladilnega sistema z možnim prostim hlajenjem (fermentacija).
Projekti za izboljšanje energetske učinkovitosti.	Lek: izboljšanje energetske učinkovitosti za 13 %. Lendava: - preusmeritev micelija iz sežigalnice na lokaciji v bioplinarno – letni prihranek energije: 34.627 GJ in 2.055 t CO₂, optimizacija komprimiranega zraka pred predfiltri fermentacije – letni prihranek energije: 800 GJ in 82 t CO₂, - prosto hlajenje na hladilnem sistemu fermentacije – letni prihranek energije: 983 GJ in 101 t CO₂. Mengeš: - izboljšani energetski izkoristki naprav z izkoriščanjem odpadne toplote pri kaluženju parnih kotlov, - projekt zamenjave svetilk. Prevalje: optimizacija razsvetljave neproizvodnih prostorov. Ljubljana: - zamenjava sistema hlajenja poslovne stavbe, - zamenjava sklopa za klimatizacijo proizvodnih prostorov z energetsko učinkovitejšim sistemom.
Zmanjšanje emisij hlapnih organskih snovi v ozračje < 147 t.*	Emisije HOS v ozračje: 143 t. Prevalje: začetek projekta zamenjave absorberjev z učinkovitejšo in energetsko varčnejšo napravo za čiščenje emisij v zrak. Mengeš: začetek obratovanja nove naprave za čiščenje emisij v zrak (RTO). Ljubljana: začetek obratovanja nove naprave za čiščenje emisij v zrak (RTO). Lendava: izboljšan učinek čiščenja emisij iz nevtralizacijskega bazena zaradi prevezave vira emisij na zmogljivejšo napravo za čiščenje emisij HOS.
Projekti za zmanjšanje količin odpadkov.	Lendava: odstranjevanje micelija v bioplinarni (prej sežig). Prevalje: oddaja odpadnega etanola v ponovno uporabo (prej sežig). Lek: projekt »embalaža«.
Nezgode z bolniškim staležem: LTIR 0,15.	Kazalnik LTIR je znašal 0,05.

* Zaradi medletnih sprememb v skupnem seštevku ciljnih vrednosti lokacij je prišlo do popravka cilja za Lek z vrednosti < 150 t na vrednost < 147 t.

Cilji ZVO za leto 2013

		Mengeš	Ljubljana	Lendava	Prevalje
Ovrednotenje ekotoksičnosti učinkovin	% učinkovin v proizvodnji	100	100	Gentamicin – izračun in pilotni projekt	100
Emisije lahkih organskih snovi v ozračje (HOS)	t	71	Ohranitev vrednosti na ravni leta 2012	Ohranitev vrednosti na ravni leta 2012 - izdelava študije zmanjševanja obremenitve na virih HOS	Ohranitev vrednosti na ravni leta 2012
Emisije halogeniranih lahkih organskih snovi v ozračje (HOS)	t	1	Ni emisij	Ni emisij	Ni emisij
Prihranek energije	J	3 projekti	3 projekti	5 projektov	3 projekti
Zmanjšanje nevarnih odpadkov	t/t (učinkovitost)	3 projekti	Ohranitev vrednosti na ravni leta 2012	Ohranitev vrednosti na ravni leta 2012	Ponovna uporaba topil
Zmanjšanje nenevarnih odpadkov	t/t (učinkovitost)	0,31	Ohranitev vrednosti na ravni leta 2012	Ohranitev vrednosti na ravni leta 2012	Ohranitev vrednosti na ravni leta 2012
LTIR (zaposleni)		0,14	0,14	0,14	0,14
LTIR (zaposleni + zaposleni prek agencij)		0,16	0,16	0,16	0,16
TRCR (zaposleni)		0,43	0,43	0,43	0,43

1.2 Sporočilo predsednika uprave

Spoštovane bralke, spoštovani bralci!

Spremembe povpraševanja na trgu in zahtevnejši pogoji poslovanja so postali stvarnost in močno zaznamovali tudi leto 2012. A znanja ti nihče ne vzame, bi lahko povzeli starodavno modrost. V Leku, članu skupine Sandoz, smo zato vse svoje moči usmerili v krepitev razvoja, kakovost in prilagodljivost proizvodnega programa.

Uspelo nam je uresničiti več mejnikov, ki imajo dolgoročen pomen. Na vseh Sandozovih lokacijah v Sloveniji smo nadaljevali visoko rast obsega proizvodnje, spremljala sta jo intenzivna razvojna dejavnost in izredno dejavno lansiranje novih izdelkov. Čiste prihodke od prodaje smo povišali za 6 %, količinski obseg proizvodnje pa za 14 %.

Z rekordnimi 1.300 novimi izdelki je obseg naših lansiranih dosegel 40 % delež v Sandozu. Zaključili smo razvoj 26 novih izdelkov za najzahtevnejše svetovne trge in ob izteku leta vodili kar 260 razvojnih projektov.

Z naložbami in številnimi v prihodnost naravnanimi koraki smo postali nosilci četrte Sandozovih razvojnih projektov in prevzeli vlogo vodilnega razvojnega centra v skupini. Na ta dosežek smo v Leku zelo ponosni, kakor tudi na mnoge uspehe, dognanja in izvedene pobude naših sodelavcev.

Imeti znanje seveda ni dovolj. Enako pomembno je, za kaj in kako ga uporabljamo. Da je naša namera odgovorno delovanje, dokazuje vključitev v shemo za okoljsko ravnanje in presojo organizacij EMAS in vpis v register.

V EMAS smo se vključili kot prvo farmacevtsko podjetje v Sloveniji in njegove zahteve uveljavili na vseh naših lokacijah.

V pričujočem poročilu je podrobneje opisanih vrsta pomembnih rezultatov, zaradi katerih je bilo Lekovo leto 2012 izjemno uspešno tudi skozi prizmo trajnostnega pogleda na poslovanje. Med drugim izstopajo široka inovativna dejavnost, zlato priznanje Gospodarske zbornice za najboljše inovacije za naša sodelavca, ki sta za svoje delo hkrati dobila priznanje v mednarodnih znanstvenih krogih z objavo članka v ugledni znanstveni reviji. Odmevali so naši dnevi odprtih vrat v Mengšu in Lendavi ter družinski dnevi na vseh naših lokacijah - v Ljubljani, Mengšu, Lendavi in na Prevaljah.

Poslovne dosežke smo spremljali s pozornim upravljanjem naših ekonomskih, družbenih in okoljskih vplivov. Širitev proizvodnje nam je omogočila, da smo zaposlili 300 novih sodelavcev in število zaposlenih povečali za 8 %. Zaradi neugodnih gospodarskih razmer v Sloveniji imajo nove zaposlitve še posebno vrednost. Tudi delež stroškov zaposlenih v distribuirani ekonomski vrednosti je ohranil 21 % in vrednostno narasel za dobrih 10 %.

Pri pregledovanju Lekovih okoljskih vplivov izpostavljamo občutno rast in hkrati nihanja proizvodnje ter upoštevanje številnih novih izdelkov v Mengšu in Ljubljani. Večja okoljska učinkovitost, jedro naših okoljskih ciljev, nas je vodila tudi v opisanih razmerah. Pri tem pa je treba ponovno izpostaviti, da je naše ravnanje vselej usmerjeno v več kot izpolnjevanje zakonskih zahtev in predpisov. Prizadevamo si namreč za širjenje najboljše mednarodne korporativne prakse na področju odgovornega ravnanja do okolja.

V Leku, članu skupin Sandoz in Novartis, želimo na enoto proizvoda odtisniti čim manj vplivov na naravno okolje, pri čemer smo osredotočeni na ključne vplive naše dejavnosti. Z naložbami, različnimi ukrepi in s stalnim premislekom o možnih izboljšavah proizvodnih procesov smo v letu 2012 za proizvedeno enoto porabili 32 % manj vode in 24 % manj energije kot v izhodiščnem letu 2010. Emisije halogeniranih in nehalogeniranih hlapnih organskih spojin v ozračje smo v primerjavi z istim letom zmanjšali celo za 45 %. S številnimi aktivnostmi smo zagotavljali varno delo, kar se kaže tudi v ohranjanju majhne pogostosti bolniškega staleža zaradi nezgod in bolezni na ravni 0,05. Vsi navedeni rezultati pomenijo znatno izboljšanje načrtovanih vrednosti.

Doseženi napredek je plod dela številnih ekip, uvedbe novih tehnologij in prilagoditev proizvodnih procesov na vseh lokacijah, v Ljubljani, Mengšu, Lendavi in na Prevaljah. Investicije in procesne novosti v Lendavi so tako ne le povečale proizvodnjo, temveč tudi izboljšale učinkovito rabo vode in energije ter zmanjšale emisije hlapnih organskih snovi. To je bilo najprimernejše obeležje 30-letnice delovanja v mestu, ki je postalo predvsem naše domače okolje.

K zmanjšanju porabe vode smo prispevali tudi na Prevaljah, kjer smo tako kot v Mengšu izboljšali porabo električne energije in začeli z zamenjavo absorberjev, da bi dosegli manjše izpuste emisij hlapnih organskih snovi v zrak. Z zaključkom investicij in začetkom delovanja naprav za termično oksidacijo emisij pa smo že pomembno zmanjšali emisije hlapnih organskih snovi v ozračje na ljubljanski lokaciji in v Mengšu.

Odstopanje od smernic smo zabeležili le pri količinah odpadkov, kjer ugotavljamo rast. Opustili smo namreč sežig odpadnega micelija na lendavski lokaciji, ki je potekal v izhodiščnem letu 2010. Preusmerili smo ga v predelavo v bioplinarno, kar je osrednji dejavnik zabeležene rasti količine odpadkov. Četudi je projekt namenjen energetski izrabi odpadkov, nam je namreč zaradi Novartisove metodologije poročanja prinesel njihovo povečanje.

Tovrstna nihanja in sestava proizvodnje se po posameznih lokacijah razlikujejo. Za leto 2013 smo zato izpostavili kratkoročne cilje po posameznih lokacijah in tako zagotovili dodatno preglednost našega delovanja.

Pričakujemo, da bodo stalne spremembe tržnega dogajanja tudi v prihodnje narekovale dinamično prilagajanje našega proizvodnega portfelja. Z doseženim na področju varovanja naravnega okolja smo tako lahko zadovoljni, vendar pri tem velja, da letošnjih rezultatov ni mogoče posploševati. Vsako leto posebej si bomo morali zanje prizadevati v novih okoliščinah.

Lekova kultura odgovornega člana družbene skupnosti in podjetja, prijaznega do družin naših zaposlenih, ostaja ne glede na vse gospodarske težave v okolju naša čvrsta opredelitev, ki jo še krepimo. O tem pričata pomen in vloga, ki jo ima korporativna odgovornost pri sprejemanju poslovnih odločitev in načrtov. Pri tem sta nam v veliko oporo in spodbudo zavzetost in motiviranost številnih sodelavcev, ki se vključujejo v Sandozove in Novartisove pobude za zdrav življenjski slog, varno delo in prostovoljno delovanje v življenju lokalne skupnosti.

Vojmir Urlep
predsednik uprave

1.3 O nas

Farmacevtska družba Lek je eden ključnih stebrov Sandoza, generične divizije farmacevtske skupine Novartis in druge največje generične farmacevtske družbe na svetu.

Lek je v Sandozu:

- vodilni globalni razvojni center za izdelke in tehnologije,
- eden ključnih globalnih proizvodnih centrov za učinkovine in zdravila,
- kompetenčni center za razvoj vertikalno integriranih izdelkov,
- kompetenčni center Sandoza pri razvoju in proizvodnji biofarmacevtskih izdelkov,
- oskrbni center za trge Srednje, Vzhodne in Jugovzhodne Evrope ter SND in
- odgovoren za trženje in prodajo Sandozovih izdelkov v Sloveniji.

Lek,⁷ član skupine Sandoz, je delniška družba v stoodstotni lasti Novartis Pharme AG. Sedež družbe je v Ljubljani, razvojni centri so v Ljubljani in Mengšu, proizvodnjo imamo na štirih lokacijah: v Ljubljani, Mengšu, na Prevaljah in v Lendavi. Vse lokacije družbe so bile v letu 2012 vključene v shemo EMAS in vpisane v register.

V Leku razvijamo, izdelujemo in tržimo učinkovita, varna in kakovostna zdravila, od standardnih generičnih do sodobnih podobnih bioloških zdravil.

Več informacij o Leku je dostopnih na www.lek.si.

Sandoz, generična farmacevtska divizija skupine Novartis, je vodilna družba na svetu v hitro rastoči industriji generičnih zdravil. Sandoz ponuja široko paleto okrog 1.100 visokokakovostnih, cenovno dostopnih izdelkov, ki niso več zaščiteni s patenti. S približno 26.000 zaposlenimi sodelavci v okoli 140 državah ima Sandoz vodilni položaj v svetu na področju podobnih bioloških zdravil, zdravil za injiciranje, oftalmoloških zdravil in dermatoloških zdravil ter trdno peto mesto na svetu na področju zdravil za inhaliranje. Med njegove ključne skupine izdelkov sodijo antibiotiki, zdravila za bolezni in motnje osrednjega živčevja, zdravila za bolezni prebavil, zdravila za srčno-žilne bolezni in hormonske terapije. Poleg teh zdravil Sandoz razvija, proizvaja in trži tudi farmacevtske in biotehnološke zdravilne učinkovine in anti-infektive.

V zadnjih letih je Sandoz zaznamovala močna organska rast, izvršil pa je tudi vrsto združitvev, vključno z družbami Lek (Slovenija), Sabex (Kanada), Hexal (Nemčija), Eon Labs (ZDA), EBEWE Pharma (Avstrija), Oriel Therapeutics (ZDA) in Fougera Pharmaceuticals (ZDA). V letu 2012 je Sandoz dosegel prodajo v višini 8,7 milijarde ameriških dolarjev.

Za dodatne informacije obiščite spletno stran: www.sandoz.com.

* Sandoz je na Twitterju. Sledite @Sandoz_global na: twitter.com/sandoz.

Novartis ponuja rešitve za varovanje zdravja, ki izpolnjujejo vedno večje potrebe bolnikov in družbe. Novartis s sedežem v Baslu v Švici ponuja zelo raznoliko paleto zdravil: inovativna zdravila, izdelke za zdravje oči, cenovno ugodna generična zdravila, preventivna cepiva, diagnostična sredstva, izdelke za zdravje potrošnikov in veterinarske izdelke. Novartis je edina globalna družba, ki je na vodilnem mestu na teh področjih.

V letu 2012 so družbe v skupini Novartis dosegle prihodek od prodaje v višini 56,7 milijarde ameriških dolarjev, približno 9,3 milijarde ameriških dolarjev (9,1 milijarde ameriških dolarjev brez stroškov slabitve in amortizacije) je bilo vloženih v raziskave in razvoj. Skupina Novartis v svojih družbah, ki poslujejo v več kot 140 državah po vsem svetu, zaposluje približno 128.000 ljudi.

Za dodatne informacije obiščite spletno stran: www.novartis.com.

* Novartis je na Twitterju. Sledite @Novartis na: twitter.com/novartis.

⁷ Razkritji GRI 2.3 in 2.6

Štirje stebri Novartisove družbene odgovornosti

Lek se je kot sestavni del Sandoza in Novartisa tudi v letu 2012 gradil in razvijal na osnovi štirih stebrov Novartisove družbene odgovornosti.

Bolniki V našem razumevanju družbene odgovornosti so na prvem mestu bolniki.	Vodenje poslovanja Verjamemo, da je trajno doseganje uspešnosti povezano z etičnostjo poslovanja.	Ljudje in skupnost Prizadevamo si, da smo zaposlenim in družinam prijazno podjetje, aktivno vključeni v skupnost ter s posebnim posluhom za stiske otrok.	Skrb za okolje Dvigujemo zavest zaposlenih za varno in zdravju neškodljivo delo, ki ne povzroča čezmernih vplivov na okolje.

Bolniki

Zlato priznanje za najboljše inovacije Lekovima raziskovalcema

Gospodarska zbornica Slovenije (GZS) je na jubilejnim 10. Dnevu inovativnosti nagradila najbolj inovativna podjetja in najboljše inovatorje v letu 2011. Med 230 prijavljenimi inovacijami je najvišje, zlato priznanje prejela tudi farmacevtska družba Lek, član skupine Sandoz.

Priznanje sta za razvoj nove metode za pripravo zdravilne učinkovine za zdravljenje raka plazemskih celic prejela dr. Ivana Gazić Smilović, raziskovalka ekspert na oddelku Organske sinteze, in doc. dr. Zdenko Časar, globalni vodja upravljanja portfelja farmacevtskih učinkovin v Sandozu. Izum je zaščiten v dveh patentnih prijavah, kar je rezultat vrhunskega znanja.

Pomen dosežka Lekovih raziskovalcev je bil z objavo izbranega povzetka v znanstvenih revijah *Chemistry & Industry* in *Synfacts* potrjen tudi v mednarodnih znanstvenih krogih.

Vodenje poslovanja

Naslov manager leta 2012 za mag. Vojmirja Urlepa

Upravni odbor Združenja Manager je za managerja leta 2012 imenoval mag. Vojmirja Urlepa, predsednika uprave Leka, člana skupine Sandoz. Upravni odbor Združenja Manager je priznanje utemeljil z oceno, da Lek, član skupine Sandoz, pod vodstvom mag. Vojmirja Urlepa dosega nadpovprečne poslovne rezultate, nadpovprečno zadovoljstvo kupcev in zaposlenih, visoko dodano vrednost in ima vodilno razvojno vlogo v koncernu Sandoz. Vse to so odlični obeti za nadaljnji globalni razvoj te najstarejše slovenske farmacevtske družbe.

Priznanje je mag. Vojmir Urlep prejel na kongresu združenja.

Ljudje in skupnost

Dan sodelovanja z lokalno skupnostjo

Zaposleni so se že osmič zapored udeležili dneva sodelovanja z lokalno skupnostjo, globalne Novartisove pobude prostovoljstva. Pomoč posameznikom in različnim organizacijam je namenilo več kot 200 prostovoljcev z vseh lokacij po Sloveniji. Iz celotnega Novartisa je v letošnji akciji sodelovalo prek 25.000 prostovoljcev iz 54 držav, kar je kar 25 % več kot v lanskem letu.

Letos so v Leku, članu skupine Sandoz, na svojih lokacijah v Ljubljani, Mengšu, Lendavi in na Prevaljah že tradicionalno darovali kri, veliko pozornosti pa so ponovno namenili otrokom in mladostnikom ter starejšim prebivalcem. Za učence šol v lokalnih skupnostih so organizirali različne izobraževalne delavnice in izlete, starejše pa so zabavali z družabnim programom in jih vpeljali v svet računalništva.

Za učence Dvojezične osnovne šole II Lendava smo pripravili naravoslovni dan.

Pomežik soncu 2012 – Lekov živžav razveselil otroke v Kranjski Gori

Otroke, ki so preživljali počitnice v Vili v Kranjski Gori, je tudi letos razveselil Lekov živžav, ki poteka v okviru akcije Pomežik soncu. Zveza prijateljev mladine Slovenije in njen dolgoletni partner farmacevtska družba Lek, član skupine Sandoz, sta akcijo Pomežik soncu organizirala že štirinajstič zapored.

Z letošnjo akcijo je Lek na nacionalni ravni zagotovil letovanje za okoli 300 otrok, ker pa je akcija močna tudi na lokalni ravni v okviru društev in zvez prijateljev mladine, bomo po izkušnjah in predvidevanjih na vseslovenski ravni prijatelji mladine zagotovili brezplačno letovanje približno 1.000 otrokom.

Lekov živžav je že štirinajsto leto zapored otrokom polepšal počitniške dni.

Skrb za okolje

Lek, prva farmacevtska družba v Sloveniji v shemi EMAS

V Leku, članu skupine Sandoz, smo se kot prva farmacevtska družba v Sloveniji vključili v shemo EMAS, sistem Evropske unije za okoljevarstveno vodenje in presojo organizacij. Poročanje o kazalnikih EMAS smo vključili v Poročilo o trajnostnem razvoju družbe Lek, v katerem na enem mestu združujemo poročanje o ekonomskih, družbenih in vseh okoljskih vplivih družbe in na ta način povečujemo preglednost poročanja.

Shemo EMAS smo uveljavili na vseh štirih Lekovih lokacijah, v Ljubljani, Mengšu, Lendavi in na Prevaljah.

Vpis v register EMAS, ki ga v Sloveniji izvaja Agencija RS za okolje, smo obeležili na slavnostnem dogodku.

1.3.1 Ključni kupci in trgi⁸

Družbe v skupini Sandoz so najpomembnejši kupci Lekovih izdelkov in učinkovin, kar je tudi skladno z organizacijo in strateškimi usmeritvami Sandoza. V letu 2012 so trije največji kupci v neto prodaji družbe dosegli 24,56 %, 7,93 % in 4,93 % delež.

Lek prodaja lastne izdelke in izdelke drugih Sandozovih družb. Naši najpomembnejši zunanji trgi, na katerih neposredno prodajamo lastne izdelke in izdelke drugih Sandozovih družb, so trgi Srednje in Vzhodne Evrope s 84 % in Slovenija s 6 % deležem. Pretežni del prodaje (86 %, v letu 2011 85 %) ustvarimo s farmacevtskimi izdelki, preostanek pa z učinkovinami in biofarmacevtskimi izdelki (14 %, v 2011 15 %).

Na zmanjšanje deleža prodaje na slovenskem trgu je vplival zlasti 4 % upad vrednosti celotnega farmacevtskega trga v državi. Upad trga generičnih farmacevtskih družb, kamor sodi Lek, je bil 6 %. K temu so prispevale predvsem aktivnosti ministrstva za zdravje za nižanje izdatkov za zdravila, ki gredo v breme zdravstvene zavarovalnice. Nižanje referenčnih nivojev cen zdravil in posledično zmanjšanje vrednostnega obsega prodaje teh zdravil sta vplivala tako na generične kot tudi na originatorske farmacevtske družbe. Tudi trg zdravil brez recepta ni beležil rasti, kar pa je posledica na splošno slabšega ekonomskega stanja države in manjše kupne moči prebivalcev.

Zakon o uravnoteženju javnih financ je kot novost postavil temelje za uvedbo referenčnih cen zdravil na nivoju terapevtskih skupin. Pravilnik, ki bo na novo urejeval razvrščanje zdravil na listo na tej osnovi, pričakujemo v letu 2013.

1.3.2 Glavne skupine izdelkov in blagovne znamke⁹

Ključne terapevtske skupine zdravil, ki jih Lek razvija, proizvaja in trži, sodijo med:

- zdravila za bolezni kardiovaskularnega sistema,
- antiinfektivna zdravila,
- zdravila za zdravljenje bolezni gastrointestinalnega trakta,
- druga zdravila na recept, ki se izdajajo v lekarnah in pokrivajo širok spekter terapevtskih skupin zdravil za zdravljenje različnih bolezni, ter
- zdravila za samozdravljenje.

Naša vodilna zdravila v Sloveniji so Lekadol®, Amoksiklav®, Tulip®, Linex®, Coupet®, na izvoznih trgih pa poleg naštetih še omeprazol, tacrolimus in Ketonal®.

1.3.3 Lekove razvojne in proizvodne lokacije ter procesi¹⁰

1.3.3.1 Lokacija Ljubljana

Ob Verovškovi cesti v industrijski coni Šiška v Ljubljani deluje vodilni Sandozov razvojni center in eden največjih Sandozovih proizvodnih obratov v svetu, ki je hkrati tudi največji v Sloveniji.

V Sandozovem razvojnem centru Slovenija v Ljubljani razvijamo zdravila in smo specializirani za razvoj tehnološko zahtevnih projektov. Tako smo npr. Sandozov center odličnosti za nosna pršila. Izdelke razvijamo za celoten Sandoz, največ novih izdelkov pa proizvedemo prav v Ljubljani.

Proizvodni del obsega enoti trdnih in sterilnih izdelkov. Proizvodnja na tej lokaciji poteka od leta 1975. Močno se je razširila z izgradnjo nove tabletarne leta 1992 in njeno širitvijo leta 2004. V nadaljnjih letih se je proizvodnja še naprej širila in posodabljala. Ta trend se je nadaljeval tudi v letu 2012. Leto so zaznamovale številne aktivnosti na področju kakovosti in investicij. Uspešno smo prestali različne inšpekcijske preglede in izpeljali večje število investicij za povečanje zmogljivosti.

Trdni izdelki (TDI)

Proizvajamo in pakiramo okrog 80 učinkovin v več kot 200 oblikah, kar predstavlja najširši nabor trdnih farmacevtskih izdelkov na enem mestu v Sandozu. Proizvodnja poteka na večnamenskih proizvodnih linijah in je pretežno visoko avtomatizirana ter nadzorovana s centralnim računalniškim nadzorom. V letu 2012 smo že tretje leto zapored presegli obstoječi rekord v proizvodnih volumnih. Prvič v zgodovini smo v Tabletarni izdelali več kot 6 milijard kosov trdnih farmacevtskih oblik. Največji porast je bil na področju filmsko obloženih tablet, in sicer 30% glede na predhodno leto. Rasli smo tako z obstoječimi kot z novimi izdelki. Število slednjih se je v Tabletarni povečalo za 40. Rekordno leto je bilo tudi v Pakiranju, kjer smo zapakirali prek 340 milijonov pakirnih enot. Na trge smo lansirali 855 novih izdelkov, kar je največ v Sandozu.

Sterilni izdelki

Poglavitni delež rasti volumnov v sterilni proizvodnji predstavljajo ampule, za katere smo Novartisov center odličnosti. To pomeni, da pridobivamo proizvode tudi iz drugih Novartisovih obratov. Proizvedli smo 15 % več sterilnih izdelkov kot leto prej.

V začetku leta smo prenovili in posodobili Pakirnico sterilnih izdelkov ter s tem povečali njeno zmogljivost.

Sedež družbe

Na lokaciji Ljubljana je sedež družbe Lek ter vrsta strokovnih služb – Zdravje, varnost in okolje, Pravne zadeve, Patenti, Kakovost in druge.

1.3.3.2 Lokacija Mengeš

Lokacija vključuje razvoj in proizvodnjo učinkovin, proizvodnjo trdnih izdelkov, razvojni oddelek Antiinfektivi – Genetika in oddelek Kakovost. Poleg tega v Mengšu deluje Sandozov razvojni in proizvodni center biofarmacevtike, ki je eden izmed najpomembnejših v celotnem Sandozu, globalnem vodji med podobnimi biološkimi zdravili.

Proizvodnja učinkovin poteka z biološkimi postopki (fermentacija), s kemičnimi postopki (organske sinteze) in s fizikalno-kemičnimi postopki izolacije ter čiščenja učinkovin. Na lokaciji teče proizvodnja že od leta 1946, od leta 2000 pa je doživela hiter razvoj biofarmacevtike.

Obseg proizvodnje učinkovin smo v letu 2012 v primerjavi s predhodnimi leti ponovno presegli. Zelo pomembna je proizvodnja tacrolimusa, pri katerem si zagotavljamo konkurenčno prednost s stalnimi tehnološkimi izboljšavami. Ena ključnih pridobitev leta v Mengšu je odprtje novih laboratorijev za celično in molekularno biologijo v Razvojnem centru biofarmacevtike.

Tudi lokacija Mengeš je uspešno prestala vse inšpekcijske preglede.

1.3.3.3 Lokacija Lendava

Lokacija vključuje enoti Antiinfektivi in Pakirni center.

V Lendavi proizvajamo kalijev klavulanat, ključno sestavino širokospektralnega antibiotika, ki je eden izmed Lekovih in Sandozovih najpomembnejših izdelkov, ter gentamicin sulfat. Proizvodnja poteka na osnovi klasične biotehnologije, ki je plod lastnega znanja. Lendava je vodilna lokacija za proizvodnjo kalijevega klavulanata v skupini Sandoz, povpraševanje po njem pa je še vedno veliko. Proizvodnja kalijevega klavulanata je bila tako kot že nekaj preteklih let rekordna tudi v letu 2012. Rezultat je kombinacija fizične rasti in izboljšav tehnologij. Z odpravo ozkih grl smo povečali zmogljivosti in zadostili vsem tržnim potrebam.

Dodatne investicije v proizvodne zmogljivosti, pomožno infrastrukturo in mnoge izboljšave tehnoloških procesov so prispevale k znižanju proizvodnih stroškov ter izboljšanju energetske in ekološke učinkovitosti. Uspešno smo zaključili tudi vse inšpekcijske preglede.

V Pakirnem centru Lendava (PCL) polnimo in pakiramo farmacevtske izdelke in jih sproščamo na trge več kot 60 držav Evrope in sveta. Je med najhitreje rastočimi Sandozovimi lokacijami. V letu 2012 smo zapakirali 1,4 milijarde tablet in kapsul, kar smo dosegli ob stalni rasti produktivnosti.

Hkrati se osredotočamo na ključni cilj PCL, to je zagotavljati visoko stopnjo servisiranja kupcev, z visoko odzivnostjo na spreminjajoče se tržne potrebe in interno fleksibilnostjo.

Skupne investicije v PCL znašajo že več kot 30 milijonov evrov, v letu 2013 je načrtovana proizvodna kapaciteta skupno že 10 pakirnih linij. Te zmogljivosti bomo v prihodnosti še povečevali in s tem utrdili naš položaj strateške proizvodne lokacije v Sandozovi globalni proizvodni mreži.

Lendavski obrat krepi svoj položaj enega pomembnejših gospodarskih subjektov v tem delu Slovenije, saj število zaposlenih, ki prihajajo pretežno iz lokalnega okolja, še naprej raste.

1.3.3.4 Lokacija Prevalje

V proizvodnem obratu za penicilinske izdelke na Prevaljah proizvajamo enega izmed Lekovih in Sandozovih najpomembnejših izdelkov, širokospektralni antibiotik. Proizvajamo ga v obliki tablet ali praškov za peroralne suspenzije in v obliki mešanic ter granulotov, ki se prodajajo kot polizdelki za nadaljnjo predelavo.

Leto 2012 je bilo eno izmed najuspešnejših za prevaljsko lokacijo. Skladno s Sandozovimi smernicami smo poseben poudarek namenili kakovosti. Uspešno smo prestali inšpekcijske preglede in skrbeli za kakovost vhodnih materialov. Proizvedli smo rekordnih 393 milijonov tablet in 13 milijonov oralnih suspenzij, kar 30 % več od načrtovanega. V letu 2013 pričakujemo še večjo rast, saj smo vgradili nov lakirni boben, ki bo povečal zmogljivost lakirnih tablet skoraj za polovico. Preuredili smo raztehtovalnico, tako da je mnogo bolj prostorna in pretočna. Na željo zaposlenih smo preuredili tudi parkirišče.

1.3.4 Dosežki in dogodki iz poslovanja v letu 2012

Leto so zaznamovali **rast proizvodnje** na vseh Sandozovih lokacijah po Sloveniji, **uspešni razvojni projekti**, **visok delež novolansiranih izdelkov Sandoza**, ki prihajajo iz **Leka**, in **nove naložbe**.

Ključni poudarki leta:

- Nadaljevanje visoke rasti obsega proizvodnje na vseh proizvodnih lokacijah Sandoza v Sloveniji.
- Na vseh lokacijah smo prestali najzahtevnejše presoje slovenske Javne agencije za zdravila in medicinske pripomočke (JAZMP), ameriške Agencije za hrano in zdravila (FDA) ter številne druge in **potrdili visoko raven našega sistema obvladovanja kakovosti** za varnost naših bolnikov. Z izjemnimi doseženimi rezultati smo utrdili naš položaj enega ključnih delov Sandoza.
- Izvedli smo **rekordnih več kot 1.300 lansiranj novih izdelkov** na trgih po vsem svetu, kar je 80 % več kot leto prej in predstavlja 40 % vseh Sandozovih novih lansiranj. Med največja in najbolj zahtevna štejemo patentno lansiranje zdravila za zdravljenje zvišanega holesterola v krvi.
- Razvili smo 26 novih izdelkov za najzahtevnejše svetovne trge, ob koncu leta je bilo v teku več kot 260 razvojnih projektov. S tem smo postali **vodilni Sandozov razvojni center**.
- Zaposlili smo **300 novih sodelavcev**, saj je visok porast obsega proizvodnje prinesel tudi nova delovna mesta. Največ smo zaposlovali v proizvodnji, na področju Kakovost in v Biofarmacevtiki.
- V **Sandozovem centru biofarmacevtike v Mengšu** smo po nadgradnji proizvodnega obrata za rekombinantni eritropoetin dosegli nov rekord v proizvodnji te pomembne učinkovine. Ta je bistveno prispevala k nadaljevanju visoke rasti prodaje podobnih bioloških zdravil, s čimer se je Sandoz utrdil na prvem mestu med svetovnimi proizvajalci v tej skupini.
- V **Sloveniji smo ohranili vodilni položaj** pri zdravilih brez recepta in utrjevali položaj drugega največjega ponudnika generičnih zdravil.
- Obeležili smo 30 let delovanja naše lokacije v **Lendavi**. V treh desetletjih se je razvila v pomemben del Sandoza in ohranila vlogo pomembnega delodajalca v regiji.

Pakimi center v Lendavi.

- Najperspektivnejšim študentom iz regije Alpe-Adria smo že drugo leto zapored na **tridnevnem forumu Regijski BioCamp Alpe-Adria** omogočili vpogled v trende farmacevtske industrije.

Najboljši tim na Regijskem BioCampu Alpe Adria 2012.

- Upravni odbor Združenja Manager je za **managerja leta 2012** imenoval mag. Vojmirja Urlepa, predsednika uprave Leka, ki je pomembno prispeval k temu, da smo danes vodilni razvojni center Sandoza.
- Novartisova vlaganja v razvoj in posodabljanje ter širitev proizvodnih zmogljivosti v Sloveniji so presegla **1,3 milijarde evrov** v desetih letih.
- V Mengšu smo odprli najsodobnejši **laboratorij za celično in molekularno biologijo** v Sandozovem centru biofarmacevtike v Mengšu, začeli izgradnjo novega kontrolnega centra v Ljubljani in nadaljevali vlaganja v večanje zmogljivosti ključnih proizvodnih programov.

Odprtje novega laboratorija v Mengšu.

- Vlagali smo v razvoj, izobraževanje in usposabljanje svojih zaposlenih.
- Izpolnili smo zahteve sistema za okoljsko ravnanje in presojo EMAS in kot prvo farmacevtsko in šesto podjetje med vsemi v Sloveniji dosegli vpis v register EMAS za vse štiri Lekove lokacije.
- Izvedena je bila redna presoja sistema ravnanja z okoljem po ISO 14001:2004 in obnovitvena presoja po OHSAS BS 18001:2007.
- Združenje kemijske industrije pri GZS je Leku podelilo certifikat **Programa odgovornega ravnanja®** – POR in dovoljenje za uporabo logotipa v letu 2013 za nenehno izboljševanje delovanja na področju zdravja, varnosti okolja ter za pregledno poročanje o naši dejavnosti.

1.3.5 Prejeta priznanja¹¹

Naši strokovnjaki so s svojimi dosežki ponovno dokazali vrhunsko znanje, strokovnost in izkušnje.

Med pomembnejšimi priznanji sta bili:

- zlato priznanje Gospodarske zbornice Slovenije za inovacijo in
- objava članka raziskovalcev Sandozovega Razvojnega centra Slovenija v prestižni znanstveni reviji za splošno kemijo *Angewandte Chemie*.

Priznanja v okviru Sandoza in Novartis:

- najvišja Sandozova znanstvena nagrada za posebne dosežke naših raziskovalcev,
- Sandozove letne nagrade Tehničnih dejavnosti,
- Sandozove letne nagrade Zagotavljanja kakovosti za ljudi,
- Sandozove letne nagrade Kadrov,
- Sandozova letna nagrada v kategoriji Zdravje pri delu ter ravnanje z okoljem za lokacijo Ljubljana, Trdni in

- Sterilni izdelki (že tretje leto zapored),
- Sandozove letne nagrade Antiinfektivov,
- četrletne Sandozove nagrade za razvijanje najboljših vodij, za občutek za nujnost in operativno odličnost,
- Sandozova nagrada ExCEED na področju prodaje zdravil na recept,
- globalna Novartisova nagrada IT za odličnost "Global Excellence - Winning Culture Award",
- globalna Novartisova nagrada Financ za razvoj ljudi,
- Sandozova in Novartisova letna nagrada za odličnost slovenskemu timu Kakovosti.

Poleg naštetih smo v Leku prejeli še naslednja priznanja:

- Pakirni center Lendava je prejel priznanje Občine Lendava za najpomembnejše dosežke na področju gospodarstva.
- Že desetič zapovrstjo je Lek prejel priznanje TOP 10 Izobraževalni management in okrepil svoje mesto med 10 slovenskimi podjetji, ki načrtno in sistematično vlagajo v znanje ter izobraževanje in usposabljanje zaposlenih.

1.4 Razvoj in okviru poročanja

Skladno z Novartisovo politiko družbene odgovornosti stremimo k preglednemu in primerljivemu javnemu poročanju. Poleg ekonomskih vplivov spremljamo in merimo tudi družbene in okoljske vplive našega poslovanja. Od leta 2010¹² pripravljamo celovito poročilo o trajnostnem razvoju, v katerem sočasno poročamo skladno z zahtevami pobude POR, sistema EMAS in smernic GRI. Že pred tem smo pripravljali okoljska poročila in poročila v okviru Programa odgovornega ravnanja.

Z razvojem poročanja smo v poročila poleg razkritij okoljskih vplivov postopoma prostovoljno vključevali tudi vse širši nabor kvalitativnih in kvantitativnih kazalnikov ekonomskih ter družbenih vplivov (temeljne kazalnike EMAS in kazalnike GRI). Pri njihovi opredelitvi in izboru so sodelovale pristojne službe, pri čemer so izhajale iz ključnih lastnosti Lekove dejavnosti in položaja.

Vsa poročila, ki vključujejo tudi okoljsko izjavo EMAS, so dostopna na www.lek.si/si/o-nas/druzbeno-odgovornost/.

Celovito poročanje poteka tudi v okviru Novartisa, ki opravlja redne notranje kontrole in preizkuša ustreznost kazalnikov poročanja. Lekovi podatki za širok niz kazalnikov so prav tako zajeti v Novartisovih kazalnikih (dosegljivi na: www.novartis.com, www.corporatecitizenship.novartis.com in www.novartisfoundation.org). Pri njihovem zajemanju upoštevamo smernice za izboljšave, podane s strani Novartisovega internega nadzora področja Zdravje, varnost in okolje. Za zunanjo verifikacijo poročanja po smernicah GRI se za zdaj še nismo odločili, vendar o tej možnosti razmišljamo.¹³

Poročanje po zahtevah pobude POR

Lek že več let poroča po zahtevah POR in s pričujočim poročilom nadgrajuje dosedANJI model.

Poročanje po zahtevah sistema okoljskega ravnanja EMAS

Poročilo sledi zahtevam Priloge IV Uredbe (ES) št. 1221/2009 (EMAS) in predpisane kazalnike razkriva tudi na ravni posameznih lokacij.

Poročanje po smernicah GRI

Poročanje družbe Lek po smernicah GRI sledi smernicam na stopnji uveljavitve B.

¹¹ Razkritje GRI 2.10 | ¹² Razkritje GRI 3.2 in 3.5 | ¹³ Razkritje GRI 3.13

1.4.1 Značilnosti poročanja v letu 2012¹⁴

- Vsi kazalniki in razkritja v tem poročilu se nanašajo na koledarsko leto 2012.
- Podatki o zaposlenih, najpomembnejši podatki iz finančnega poslovanja in o ekonomskih vplivih poslovanja so pridobljeni v procesu finančnega poročanja za pripravo letnega poročila družbe, pripravljenega skladno z Mednarodnimi finančnimi standardi (MRSP) in s slovensko zakonodajo.
- Cilj Lekovega poročanja ZVO je skladen z Novartisovim in Sandozovim ciljem prikazati pošteno in uravnoteženo sliko na področju zdravja, varnosti in okolja (ZVO). Sistem spremljanja dosežkov s področja ZVO in metodologija poročanja sta opisana na strani 44.
- Poročilo o trajnostnem razvoju pripravljamo letno in vključuje tudi okoljsko izjavo (EMAS), ki jo ob bistvenih spremembah dopolnjujemo. Poročilo vsebuje ključne podatke z vseh Lekovih lokacij v Sloveniji.
- Pričakujemo, da bodo poročilo uporabljali zaposleni in vodstvo družbe, lokalne skupnosti, v okviru katerih delujemo, strokovne organizacije, ki presojajo skladnost z zahtevami pobude POR in sistema EMAS, ter članice panožnih združenj.
- Poročilo zajema najpomembnejše ekonomske, okoljske in družbene vplive organizacije.
- Poročanje se nanaša na družbo Lek in na vse njene proizvodne lokacije v Sloveniji.¹⁵
- Družba Lek ima 100 % lastniški delež v naslednjih odvisnih družbah (na 31. 12. 2012): Sandoz d.d., Hotel Lek d.o.o., Novartis Veterina d.o.o. in Lek

Ljubljana Holding GmbH, Avstrija. Lek d.d. je v ZDA (prek družbe Lek Ljubljana Holding GmbH) posreden lastnik družbe Lek Pharmaceuticals, Inc., v družbi Čistilna naprava Lendava d.o.o. pa ima 74,5 % lastniški delež.

- V letu 2012 ni bilo sprememb v velikosti, strukturi in lastništvu družbe Lek. Družba ni izvajala združevalnih aktivnosti ali skupnih vlaganj. Družba Lek Skopje d.o.o. Makedonija, je bila v letu 2012 prodana.¹⁶
- Za izboljšanje natančnosti poročanja so bili za leto 2012 narejeni naslednji popravki pri pridobivanju podatkov,¹⁷ ki vplivajo na primerljivost podatkov s predhodnimi leti:
  - Na podlagi dodatnih informacij smo izboljšali pridobivanje podatkov o realizaciji proizvodnje različnih končnih farmacevtskih izdelkov in masnih pretokih surovin na lokaciji Ljubljana. Po vnosu manjših korekcij v proizvodno realizacijo/rabo surovin od leta 2008 dalje so se izračuni učinkovite rabe ponovno spremenili.
  - Pri poročanju o odpadkih smo spoštovali Novartisovo zahtevo, da se vključno z letom 2011 poroča zgolj o odpadkih, ki gredo z lokacije. O odpadkih, ki se termično obdelajo na lokaciji, zato v letu 2011 nismo več poročali, smo pa poročali o nastalem pepelu in žilindri kot odpadkih, nastalih po termični obdelavi. V letu 2012 smo odpadni micelij iz lendavske fermentacijske proizvodnje preusmerili iz sežiga na lokaciji v predelavo v bioplinarni zunanega pogodbenika. Celokupna masa odpadnega micelija je zaradi tega sedaj prikazana kot odpadek, ki se obdelava zunaj lokacije.

1.5 Vodenje, zaveze, vključevanje

1.5.1 Vodenje in upravljanje¹⁸

Uprava družbe Lek je delovala v naslednji sestavi:

Vojmir Urlep, predsednik uprave

Zvonko Bogdanovski, član uprave, področje komercialne dejavnosti

Ksenija Butenko Černe, članica uprave, področje pravne zadeve

Daniel Karrer, član uprave, področje finance (do 30. septembra 2012)

Aleš Rokavec, član uprave, področje tehnične dejavnosti (od 1. avgusta 2012)

Samo Roš, področje kadri

Bojan Dolenc, član uprave in delavski direktor

Sestava Lekovega nadzornega sveta:

Peter Goldschmidt, predsednik nadzornega sveta

Jeffrey George, namestnik predsednika

Peter Rupprecht, član nadzornega sveta (do 1. oktobra 2012)

Cesare Frontini, član nadzornega sveta

Knut Mager, član nadzornega sveta (od 2. oktobra 2012)

Peter Svete, član nadzornega sveta, predstavnik delavcev (od 1. oktobra 2012)

Aleksander Koren, član nadzornega sveta, predstavnik delavcev

Uroš Urleb, član nadzornega sveta, predstavnik delavcev (do 1. oktobra 2012)

Lek je družba z dvotirnim sistemom upravljanja družbe. Upravljavsko oz. poslovodno funkcijo ima uprava družbe, njeno poslovanje pa nadzira nadzorni svet družbe.

Družbo vodi uprava v dobro družbe, samostojno in na lastno odgovornost. Uprava tudi zastopa in predstavlja družbo. Posamezni člani uprave so dolžni popolno, izčrpno, natančno in tekoče seznanjati predsednika uprave o vseh pomembnejših dogajanjih in potekih posameznih poslov v njihovih resorjih. Za seznanjanje nadzornega sveta in skupščine je zadolžen predsednik uprave, ki v vseh primerih, pomembnih za poslovanje družbe, sproti poroča predsedniku nadzornega sveta.

Uprava poroča nadzornemu svetu o:

- donosnosti družbe, še posebej o donosnosti lastnega kapitala,
- načrtovani poslovni politiki in drugih načelnih vprašanjih poslovanja,
- poslih, ki lahko pomembno vplivajo na donosnost ali plačilno sposobnost družbe,
- poteku poslov, še posebej o prometu in finančnem stanju družbe,
- vprašanjih, ki zadevajo poslovanje družbe in z njo povezanih družb in
- drugih zadevah v skladu z zakonom in če tako zahteva nadzorni svet.

¹⁴ Razkritja GRI 3.1, 3.3, 3.7, 3.8 in GRI 3.10–3.11 | ¹⁵ Razkritja GRI 2.6 in 3.6 | ¹⁶ Razkritje GRI 2.9 | ¹⁷ Razkritja GRI 3.9–3.11 | ¹⁸ Razkritja GRI 4.1 in 4.4–4.7

Nadzorni svet nadzoruje vodenje poslov družbe. Lahko pregleduje in preverja knjige ter dokumentacijo družbe, njeno blagajno, shranjene vrednostne papirje in zaloge blaga ter druge stvari. Od uprave lahko zahteva kakršnekoli informacije, potrebne za izvajanje nadzora.

Nadzorni svet ima zlasti naslednje pristojnosti:

- nadzoruje vodenje poslov družbe,
- preverja in potrjuje letna poročila,
- preverja in skupaj z upravo skupščini predlaga uporabo bilančnega dobička,
- predloži pisno poročilo skupščini o preverjanju letnega poročila kot tudi vodenja družbe med poslovnim letom,
- pregleduje poročila uprave,
- pregleduje in preverja poslovne knjige in dokumentacijo družbe,
- imenuje in odpokliče člane uprave,
- določa pravico in kriterije za opsijski nakup delnic,
- sklepa pogodbe s člani uprave,
- ima druge pristojnosti v skladu z zakonom.

Nadzorni svet skladno s svojimi pristojnostmi in odgovornostmi vrši dolžni nadzor nad poslovanjem družbe. Poslovanje družbe spremlja prek poročil uprave, ki mu jih redno posreduje na sejah nadzornega sveta, in drugih obvestil, ki jih uprava, skladno z zakonskimi in internimi pravili, oceni kot pomembna. Na ta način opravlja celovit nadzor ekonomskih, okoljskih in družbenih vplivov družbe. O teh vplivih se seznanja tudi v okviru pristojnosti potrjevanja letnega poročila družbe, katerega del je poslovno poročilo, ki med drugim vključuje vse pomembne informacije, povezane z varstvom okolja.

Člani nadzornega sveta Leka za svoje delo ne prejemajo plačila ali drugih nagrad. Obveznosti člana nadzornega sveta opravljajo v okviru svojih delovnih obveznosti, saj so vsi hkrati zaposleni v Leku oz. drugih družbah skupine Novartis.

Člane nadzornega sveta Leka potrjuje najvišji organ skupine Novartis (Executive Committee of Novartis) z namenom, da se, upoštevajoč znanje in kompetence članov, zagotovi najboljši izbor kadrov, ki zagotavlja pokritost vseh funkcij v družbi, in se hkrati zagotovi tudi njihova neodvisnost pri opravljanju nalog. Tako kot na vseh drugih ravneh delovanja družbe, se tudi na ravni nadzornih organov upošteva pobuda Raznolikost in vključenost.

Pri svojem delu člani nadzornega sveta ravnajo v dobro družbe s skrbnostjo vestnega in poštenega gospodarstvenika in so zavezani k varovanju poslovnih skrivnosti družbe. Vsi člani nadzornega sveta se izogibajo kakršnemukoli konfliktu interesov. V ta namen so vsi člani ob svojem imenovanju podpisali izjavo po 255. členu ZGD-1, k temu jih kot zaposlene v družbah skupine Novartis zavezuje tudi interna Politika preprečevanja konflikta interesov.

1.5.2 Sodelovanje zaposlenih pri upravljanju¹⁹

Načini in postopki sodelovanja delavcev pri upravljanju potekajo na podlagi Zakona o sodelovanju delavcev pri upravljanju. Zaposleni uresničujejo svoje tovrstne pravice kot posamezniki ali kolektivno prek sveta delavcev, zbora delavcev in predstavnikov v organih upravljanja in vodenja družbe.

Predstavnik sveta delavcev sta člana nadzornega sveta, delavski direktor je član uprave družbe.

Svet delavcev ima več odborov (za splošna vprašanja, za ekonomska, statusna, kadrovska in socialna vprašanja) in člane v različnih odborih družbe (za inovacije, varstvo pri delu, raznolikost in vključenost, v nadzornem odboru Sindikata Lek).

Zaposleni v letu 2012 niso dali pobud nadzornemu svetu, imeli pa so neposredne stike z delavskim direktorjem in dobili odgovore ali pomoč za ustrezne rešitve glede sprememb delovnega mesta, ureditve delovnih razmer in dodatnih informacij.

Na sejah sveta delavcev neposredno sodelujejo in odgovarjajo na vprašanja ter pobude zaposlenih predsednik uprave, delavski direktor in direktor Kadrov. Odgovore oz. dodatne informacije posredujejo svetu delavcev tudi po sejah sveta. Vprašanja so se nanašala predvsem na delovni čas, delovne pogoje, poslovne rezultate in načrte, počitniške zmogljivosti, organizacijske spremembe in dodatno pokojninsko zavarovanje. Predstavljeno je bilo tudi poročilo o sejah nadzornega sveta.

Člani sveta delavcev so na vseh lokacijah sodelovali s službo ZVO pri izvedbi pregleda ocene tveganj. Zaposleni so na **zborih delavcev** na vseh lokacijah aktivno sodelovali in posredovali svoja vprašanja, na katera so prejeli takojšnje odgovore s strani predsednika, članov uprave in strokovnih služb. Član **odbora za raznolikost in vključenost (R&V)** je aktivno sodeloval pri delu odbora in predstavil iniciativo "Projekt 50+", ki se ukvarja z možnostmi izkoristka znanja populacije nad 50 let, ki bi ga ti kot mentorji prenašali na mlajše sodelavce. Prav tako je v okviru iniciative »staranje delovne sile« sodeloval pri iskanju rešitev za starejšo populacijo zaposlenih.

Član **odbora za inovacije** je aktivno sodeloval pri izboljšavi modela za čim kakovostnejšo in transparentno prepoznavanje najuspešnejših inovatorjev v Leku. Na novo so bili opredeljeni kriteriji, ki bolje ovrednotijo učinek predlagane izboljšave v kategorijah Prima rešitev in Prima preboj. Izbrani inovatorji so bili nagrajeni v sklopu prireditve Lekove zvezde. Po uvedbi pobude Th!nk Sandoz za spletno upravljanje idej je kot član komisije sodeloval pri vrednotenju idej, ki so bile sprejete v aplikaciji.

1.5.3 Pregled in vključevanje deležnikov²⁰

V Leku, članu skupine Sandoz, smo svoje aktivnosti osredotočali na naših pet ključnih skupin deležnikov: bolnike, zaposlene, delničarje, zdravstvene partnerje (zdravstvene delavce, regulatorje, strokovna združenja, kupce, dobavitelje) in družbo (lokalne skupnosti, nevladne organizacije, akademike in medije). Po načelih družbeno odgovornega podjetja si prizadevamo za odprt dialog in najprimernejše oblike sodelovanja z njimi.

Razvejanost naših odnosov z deležniki je povezana z njihovimi različnimi interesi in s širokim spektrom našega delovanja. Pri njihovem razumevanju in vodenju dialoga nas usmerjajo Novartisova načela: predanost bolnikom,

¹⁹ Razkritji GRI 4.4 in 4.17 | ²⁰ Razkritja GRI 4.14, 4.15, 4.16 in 4.17

našim zaposlenim in lokalnim skupnostim, spoštovanje naravnega okolja in etičnih načel vodenja.

Novartisov in s tem tudi naš model upravljanja odnosov z deležniki nam omogoča, da smo aktiven del družbenega življenja. Na tej osnovi nadgrajujemo poznavanje svoje dejavnosti in pričakovanj deležnikov. V družbenih razpravah predstavljamo svoja stališča, odprti smo za stališča drugih in s strateškimi prilagoditvami korporativne prakse izboljšujemo uspešnost družbe.

1.5.3.1 Vključevanje deležnikov

Odprt dialog s ključnimi deležniki je sestavni del naših prizadevanj biti spoštovana in uspešna družba na področju zdravstva v Sloveniji in širše. Vzpostavljamo ga z rednimi odgovori na prejeta vprašanja in z odzivno politiko in prakso reševanja pripomb.

Veliko pozornost namenjamo lokalnim skupnostim, prisluh-nemo pobudam krajanov in v okviru možnosti te pobude upoštevamo v skladu s slovensko zakonodajo.

Ob načrtovani širitvi proizvodnih zmogljivosti v Lendavi v letu 2012 so nam krajanje prek krajevne skupnosti in civilne iniciative posredovali vprašanja o okoljskih vplivih novega projekta, delovanju sežigalnice in neprijetnem vonju, ki naj bi se širil iz jaška javne komunalne kanalizacije v neposredni bližini Lekove lokacije. Na vprašanja smo sproti odgovorili, dodatno pa smo krajanom omogočili vpogled v našo dejavnost na dnevu odprtih vrat ob 30-letnici delovanja Lekove lokacije v Lendavi.

Na ljubljanski lokaciji smo prejeli dve pritožbi zaradi hrupa. V prvem primeru smo kljub temu, da hrup ni presegal predpisanih mejnih vrednosti, vgradili dušilce in s tem znižali raven zvoka močno pod mejno vrednost. V drugem primeru smo poleg rednih meritev hrupa izvedli več dodatnih meritev, ki jih je opravil pooblaščen izvajalec. Meritve so pokazale, da zvok, ki nastaja zaradi izvajanja naše dejavnosti, v nobenem primeru ne presega predpisanih mejnih vrednosti.

Odnose z mediji, ki zastopajo interese javnosti, gradimo odprto in proaktivno. Sodelujemo s skupinami bolnikov, organiziranimi v društva in pobude, strokovnimi organizacijami, izobraževalnimi in raziskovalnimi ustanovami ter raziskovalci na področju kemije, biologije in zdravstva.

Vključevanje lokalne skupnosti poteka tudi prek rednih dnevnih odprtih vrat, ki smo jih v letu 2012 pripravili v Lendavi in Mengšu. Zanimirani javnosti pokažemo našo proizvodnjo in z njo povezane aktivnosti ter odgovorimo na zastavljena vprašanja. Odziv ljudi na teh dogodkih je pozitiven.

Z dneva odprtih vrat v Mengšu.

Z namenom, da bi spoznale delovno okolje svojih najbližjih in delo v Leku, pripravljamo za družine zaposlenih Lekove družinske dneve. Poleg tega želimo našim zaposlenim predstaviti tudi del družbene odgovornosti, ki se izraža prek sodelovanja z različnimi organizacijami. Na prvih družinskih dnevih smo predstavili Rdeče noske – klovne zdravnike, s katerimi nas veže dolgoletno sodelovanje, tokrat pa je družjenja popestrila Hiša eksperimentov, s katero kot pokrovitelj sodelujemo od leta 2008. Družinski dnevi so štiri sobote zapovrstjo v novembru in decembru potekali na vseh Lekovih lokacijah po Sloveniji – na Prevaljah ter v Lendavi, Mengšu in Ljubljani. Prijetnih druženj se je skupno udeležilo več kot 1.100 zaposlenih in njihovih družinskih članov.

Podatke o vplivih našega delovanja objavljamo v poročilih o trajnostnem razvoju družbe Lek za posamezno leto, dostopnih na spletni strani www.lek.si/si/o-nas/druzbeno-odgovornost/.

1.5.4 Zunanje pobude, načela in iniciative, ki smo jim zavezani²¹

Lek je kot član skupine Sandoz in kot del Novartisa zavezan uresničevanju številnih pobud.

Med njimi so:

- splošna deklaracija o človekovih pravicah Združenih narodov,
- deklaracija o Temeljnih načelih in pravicah na delu Mednarodne organizacije dela (ILO),
- deklaracija o okolju in razvoju (deklaracija iz Ria),
- konvencija Združenih narodov proti korupciji,
- smernice OECD za multinacionalne družbe,
- konvencija OECD o boju proti podkupovanju tujih javnih uslužbencev in
- prostovoljna odločitev za zmanjšanje toplogrednih plinov v skladu s Kjotskim protokolom.

Novartis je član Zveze za dobro počutje na delovnem mestu (Workplace Wellness Alliance) pri Svetovnem gospodarskem forumu (WEF) (www.weforum.org/issues/workplace-wellness-alliance), njenim usmeritvam pa se pridružujemo tudi v Leku, članu skupine Sandoz.

Pri razvoju in izdelavi zdravil strogo upoštevamo Farmakopejske predpise, standarde WHO in OECD, zahteve ameriške FDA in Javne agencije Republike Slovenije za zdravila in medicinske pripomočke (JAZMP) ter priporočila Dobre laboratorijske prakse. Razvoj zdravil, zdravilnih učinkovin in tehnoloških postopkov temelji na previdnostnih ukrepih, kot so postopnost, vključenost neodvisnih znanstvenikov, odprto in transparentno tehtanje prednosti in slabosti.

²¹ Razkritja GRI 4.9, 4.12 in 4.13

2. Okolje

2.1 Uveljavljanje aktivne okoljske politike

Med ključne neposredne okoljske vidike naše dejavnosti uvrščamo rabo energije, vode, odpadke, emisije v zrak, izpuste v vodo ter v manjši meri vonj, hrup in rabo prsti. Posredni okoljski vidiki obsegajo predvsem okoljske vplive na strani dobaviteljev (točki 2.1.6 in 6.1.2).

Lekova aktivna okoljska politika obsega številne aktivnosti za varovanje okolja, s katerimi večkrat presegamo zakonske zahteve. V ospredju so nadgradnja in izboljšave obstoječih ukrepov ter uvajanje novih. Pri sprejemanju poslovnih odločitev upoštevamo posredne in neposredne okoljske vplive.

2.1.1 Posebnosti poslovanja in nesorazmerja v zajetih podatkih

Pri ugotavljanju Lekovih okoljskih vplivov je treba upoštevati določene posebnosti, ki so povezane predvsem z učinkovitostjo porabe materialov, energentov, vode, odpadkov, emisij v zrak ter odpadnih voda na tono proizvoda. Pri teži izdelkov in farmacevtskih učinkovin namreč naletimo na zelo velike razlike. Podobna biološka zdravila imajo npr. majhno težo v primerjavi z nekaterimi zdravili za samozdravljenje. Kljub temu je za njihovo proizvodnjo potrebno občutno več vode in energentov, višja pa je tudi njihova finančna vrednost. Ta nesorazmerja so razvidna zlasti pri iskanju skupnega imenovalca za pripravo podatkov za Lek, očitna pa so tudi na obeh lokacijah, kjer je prisoten velik portfelj različnih izdelkov, v Ljubljani in v Mengšu.

Pomembna posebnost Lekovega poslovanja je tudi medletno prilagajanje proizvodnega programa spremembam povpraševanja, ki je bilo izraženo tudi v letu 2012. Strukturno so tako proizvodnje po letih različne.

Zaradi vsega navedenega so podatki o učinkovitosti težko primerljivi med leti in prav tako med posameznimi proizvodnimi lokacijami.

2.1.2 Osrednji dosežki pri varovanju okolja

Namen izvajanja naše okoljske politike je izboljševanje okoljske učinkovitosti procesov. **V letu 2012 smo:**

- nadaljevali projekte za zmanjševanje emisij v zrak:
  - izvedli dodatne prevezave izpustov emisij halogeniranih topil na kriokondenzacijsko napravo v Mengšu,
  - nadomestili čistilno napravo za termično oksidacijo emisij v zrak v Mengšu, z učinkovitejšo in bolj ekonomično napravo RTO (regeneracijska termična oksidacija). Enako napravo (že drugo v zadnjih petih letih) smo postavili tudi v Ljubljani;
- z intenzivnejšim ločevanjem zmanjšali količine nenevarnih odpadkov za odlaganje;
- biorazgradljivi micelij iz proizvodnje klavulanove kisline v Lendavi preusmerili v predelavo v bioplinarno, predvsem zaradi ureditve ravnanja z odpadki skladno z zakonsko hierarhijo ravnanja, prihranka energije in zmanjšanja izpustov CO₂, zmanjšanja količine pepela

- za odlaganje, nezanemarljiv pa je tudi stroškovni vidik; na Prevaljah povečali uporabo odpadne vode, ki nastaja pri procesu priprave vode, v hladilne namene, s čimer se je poraba sveže vode v hladilne namene zmanjšala za 30 %;
- na ravni Leka smo s projektom "embalaža" zmanjšali rabo surovin, z manjšimi pakiranjmi pa zmanjšali vpliv na transport (manjši izpusti CO₂).

2.1.3 Vlaganja v varovanje okolja²²

Naložbe v varovanja okolja izvajamo neprekinjeno. V letu 2012 je njihova vrednost znašala 2,4 milijona evrov.

Naložbe v varovanje okolja

Energetsko varčnejše čiščenje emisij v zrak

Na lokacijah Ljubljana in Mengeš smo zaključili obsežnejši projekt zamenjave naprav za termično oksidacijo emisij hlapnih organskih spojin.

Obe smo nadomestili z novima napravama RTO (regeneracijska termična oksidacija), ki sta zmogljivejši in energetsko učinkovitejši. Obratujeta brez dodajanja zemeljskega plina že pri koncentracijah 1,2 do 1,5 g topil na m³ odpadnega zraka. Naprava RTO, ki deluje v Mengšu, ima pred dovodom odpadnih procesnih plinov vgrajen tudi centralni kondenzacijski sistem.

Naprava RTO v Ljubljani.

Po pomenu so izstopale naslednje:

- zaključek investicij v novi, tehnološko napredni napravi za termično oksidacijo emisij za zmanjševanje emisij hlapnih organskih spojin v zrak na lokaciji Ljubljana in Mengeš;
- montaža dodatnega dušilca zvoka za dodatno zmanjšanje hrupa v okolju na ljubljanski lokaciji, ki je sicer pod zakonsko določenimi mejnimi vrednostmi emisij hrupa;

²² Kazalnik GRI EN30

- nadaljnja nadgradnja programske opreme za zajem in obdelavo podatkov trajnih meritev emisij v zrak iz sežigalnice v Lendavi (obsegala je tudi zamenjavo strojne platforme in operacijskega sistema za zagotavljanje kakovosti avtomatiziranega sistema zajema in vrednotenje podatkov iz stacionarnih virov emisij);
- nadaljevanje predelav klimatskih sistemov in zamenjav razsvetljave za izboljšanje energetske učinkovitosti po lokacijah (priprava projektov za lokaciji Ljubljana in Mengeš).

2.1.4 Preverjanje uveljavljenih standardov

Kot prva farmacevtska družba v Sloveniji smo se v letu 2012 z vsemi štirimi lokacijami vključili v shemo EMAS, sistem Evropske unije za okoljevarstveno vodenje in presojo organizacij. Okoljski preveritelj (Slovenski inštitut za kakovost in meroslovje (akreditacijska številka SI-V-0001)) je potrdil Poročilo o trajnostnem razvoju družbe Lek d.d. za leto 2011, s katerim smo izpolnili tudi pričakovanja po odprtosti in periodičnem objavljanju preverjenih okoljskih

informacij. Po uspešno opravljeni okoljski presoji in preverbi zakonske skladnosti smo 16. novembra 2012 od pristojnega nacionalnega organa (Agencije RS za okolje ARSO) prejeli potrdilo o vpisu v register EMAS.

Uspešno smo prestali tudi druga zunanja preverjanja. Potrdila so skladnost našega poslovanja s standardi kakovosti ravnanja za področje okolja ISO 14001, varnosti in zdravja pri delu OHSAS 18001 in s Programom odgovornega ravnanja (Responsible Care).

Zunanja preverjanja so ponovno potrdila izpolnjevanje zahtev standardov ISO 14001 in OHSAS 18001 ter izpolnjevanje zahtev pobude POR. Prvič pa smo pridobili potrdilo o registraciji v sistem EMAS.

Lekovi sistemi za zdravje, varnost in okolje

Lekova politika varovanja zdravja, varnosti in okolja (ZVO)

Vodilo našega razmišljanja in delovanja je prispevati k trajnostnemu razvoju družbe.

Pri tem dajemo prednostni pomen:

- zdravju in varnosti zaposlenih ter vseh, na katere vplivamo s svojim poslovanjem, ter
- varstvu okolja.

Uresničujemo politiko in smernice Novartisa in Sandoza ter upoštevamo zahteve zdravstvene, varnostne in okoljske zakonodaje. Svoje delovanje utemeljujemo na štirih stebrih Novartisove politike družbene odgovornosti, ki so osredotočeni na bolnike, vodenje poslovanja, ljudi in skupnost ter skrb za okolje.

Ob tem dvigujemo zavest zaposlenih za varno in zdravju neškodljivo delo, ki ne povzroča čezmernih vplivov na okolje. Za izboljševanje učinkovitosti in odgovornosti si postavljamo merljive cilje.

Premišljeno izkoriščamo naravne vire in preverjamo ter zmanjšujemo vplive našega poslovanja na okolje.

Lek je družba, ki ima odprta vrata za zunanjo javnost. Dejavno sodelujemo z lokalnimi skupnostmi, odzivamo se na njihove pobude in skupaj iščemo rešitve za izboljšave.

Smernice Lekove politike varovanja zdravja, varnosti in okolja

Sistem varovanja zdravja, varnosti in varstva okolja uveljavljamo s pomočjo jasnih smernic, vgrajenih v naše delovanje. Izpolnjevanje zakonskih predpisov in korporacijskih usmeritev je podlaga našemu sistemu upravljanja s tveganji zdravja, varnosti in okolja.

Spoštevamo zahteve sistema ravnanja z okoljem po standardu ISO 14001, sistema vodenja varnosti in zdravja pri delu OHSAS 18001, programa "Odgovorno ravnanje" (t. i. Responsible Care) za kemično industrijo in Sistema Skupnosti za okoljsko ravnanje in presojo (EMAS).

Ključne smernice²³ so:

- Zdravje, varnost in varstvo okolja so temeljne odgovornosti vseh zaposlenih.
- Pri varovanju zdravja, zagotavljanju varnosti in varstvu okolja delujemo proaktivno.
- Redno preverjamo skladnost svojega delovanja z zakoni, predpisi in smernicami.
- Zaposlene ozaveščamo in stalno usposabljam na področjih varovanja zdravja, varnosti in okolja. S tem omogočamo njihovo varno delo in seznanjenost s tveganji.
- Z upoštevanjem najboljših razpoložljivih in ekonomsko učinkovitih tehnologij se želimo uvrstiti med vodilne družbe v varovanju okolja.
- Prizadevamo si za stalen napredek pri rabi surovin, energetskih virov in zmanjševanju okoljskih vplivov, kar preverjamo z rednimi meritvami in spremljanjem podatkov.
- Na proizvodnih lokacijah opredeljujemo, sledimo, upravljamo in redno dokumentiramo tveganja na področju zdravja, varnosti in okolja.
- Za uresničitev načrtov pri doseganju ciljev in obvladovanju tveganj po potrebi predlagamo in izvajamo preventivne ter korektivne ukrepe.

Deležnikom zagotavljamo uravnotežene informacije o naši družbeni odgovornosti, ki so primerna podlaga za dialog in oblikovanje stališč ter odločitev.

Lekovi sistemi za zdravje, varnost in okolje

Skladnost z zakonodajo in standardi na področju ZVO

Naše delovanje temelji na spoštovanju zakonskih in drugih zahtev.

Zakon o varstvu okolja kot krovni zakon na področju varstva okolja narekuje vsebine podzakonskih predpisov na področju voda, hrupa, odpadkov, embalaže, emisij v zrak, svetlobnega onesnaževanja, skladiščenja nevarnih tekočin in na drugih področjih varstva okolja.

Na področju voda uresničujemo zahteve Uredbe o emisiji snovi in toplote pri odvajanju odpadne vode iz naprav za proizvodnjo farmacevtskih izdelkov in učinkovin, ki velja posebej za farmacevtsko industrijo.

Kot zavezanci IPPC z lokacijama Lendava in Mengeš delujemo skladno z Uredbo o vrsti dejavnosti in naprav, ki lahko povzročajo onesnaževanje okolja večjega obsega. Obe obstoječi IPPC dovoljenji zajemata tudi izpuščanje toplogrednih plinov iz hladilnih naprav, na lokacijah Ljubljana in Prevalje pa te izpuste vključujeta dovoljenji, ki obravnavata emisije v zrak. Na vseh lokacijah smo zavezanci po Uredbi o mejnih vrednostih emisije hlapnih organskih spojin v zrak iz naprav, v katerih se uporabljajo organska topila. Lokacija Mengeš je kot vir manjšega tveganja zavezana k spoštovanju Uredbe o preprečevanju večjih nesreč in zmanjševanju njihovih posledic.

Skrbimo za pravočasen in učinkovit prenos novih zakonskih ter drugih zahtev v delovne postopke in prakso. Pooblaščenec osebe jih aktivno spremljajo in prepoznajo, opravijo razlago novosti s pomočjo analize pomanjkljivosti (gap analize) in poskrbijo za interno objavo. Za učinkovit prenos v prakso so odgovorni vodje na lokacijah prek predstavnikov oddelkov ZVO.

V letu 2012 je na vseh štirih lokacijah potekalo skupno 13 inšpekcijskih pregledov, ki so v vseh primerih pokazali skladnost našega delovanja s predpisi. Večina pregledov je bila z okoljskega področja, po eden pa s področja požarne varnosti in s področja dela.

Na vseh lokacijah uveljavljamo Novartisov sistem okoljskega upravljanja EMS (Environmental Management System).

Okoljevarstvena dovoljenja, ki jih je Leku izdala Agencija RS za okolje, opredeljujejo mejne vrednosti vseh izpustov v zrak in vodo, ravnanje z odpadki, ukrepe za zmanjšanje svetlobnega onesnaževanja, načine varnega skladiščenja surovin in izdelkov na lokacijah. Z upoštevanjem teh določil je proizvodnja v naših obratih varna in ne ustvarja prekomernih vplivov na okolje.

Rezultat skladnega ravnanja z zakonskimi zahtevami so pridobljena okoljevarstvena dovoljenja in njihove spremembe na vseh Lekovih lokacijah.

- Okoljevarstveno dovoljenje za obratovanje naprave, ki lahko povzroča onesnaževanje okolja večjega obsega (IPPC), za lokacijo Lendava, št. dovoljenja 35407-172/2006, s 15. 4. 2010
- Odločba o spremembi okoljevarstvenega dovoljenja za lokacijo Lendava, št. 35407-37/2011-33, z 12. 7. 2012
- Odločba o spremembi okoljevarstvenega dovoljenja za lokacijo Lendava, št. 35406-33/2012-4, s 15. 3. 2013
- Okoljevarstveno dovoljenje za obratovanje naprave, ki lahko povzroča onesnaževanje okolja večjega obsega (IPPC), za lokacijo Mengeš, št. dovoljenja 35407-171/2006, s 14. 5. 2010
- Odločba o spremembi okoljevarstvenega dovoljenja za lokacijo Mengeš, št. 35407-22/2010, z 28. 12. 2010
- Odločba o spremembi okoljevarstvenega dovoljenja za lokacijo Mengeš, št. 35407-54/2011, s 16. 5. 2012
- Odločba o spremembi okoljevarstvenega dovoljenja za lokacijo Mengeš, št. 35406-24/2012-3, s 23. 8. 2012
- Okoljevarstveno dovoljenje za obratovanje naprave, v kateri se uporabljajo organska topila, za lokacijo Ljubljana, št. dovoljenja 35430-19/2006, s 30. 1. 2008
- Odločba o spremembi okoljevarstvenega dovoljenja za obratovanje naprave, v kateri se uporabljajo organska topila, za lokacijo Ljubljana, št. 35430-6/2010, s 4. 3. 2011
- Odločba o spremembi okoljevarstvenega dovoljenja za lokacijo Ljubljana, št. 35430-9/2012-4 z 11. 9. 2012
- Odločba o spremembi veljavnosti okoljevarstvenega dovoljenja za lokacijo Ljubljana, št. 35431-15/2012-2, z 20. 11. 2012 – podaljšanje dovoljenja
- Okoljevarstveno dovoljenje za obratovanje naprave glede emisij v vodo, za lokacijo Ljubljana, št. dovoljenja 35441-339/2006, z 8. 11. 2010
- Okoljevarstveno dovoljenje za obratovanje naprave, v kateri se uporabljajo organska topila, za lokacijo Prevalje, št. dovoljenja 35413-23/2007, s 26. 10. 2007
- Odločba o spremembi okoljevarstvenega dovoljenja naprave, v kateri se uporabljajo organska topila, za lokacijo Prevalje, št. 35412-17/2012-2, s 4. 10. 2012 – podaljšanje dovoljenja
- Okoljevarstveno dovoljenje za obratovanje naprave glede emisij v vodo, za lokacijo Prevalje, št. dovoljenja 35441-338/2006, z 2. 2. 2011
- Vodno dovoljenje za neposredno rabo vode za tehnološke namene iz javnega vodovoda za Lek d.d. (vse lokacije), št. dovoljenja 35536-19/2011, s 15. 7. 2011
- Vodna dovoljenja za neposredno rabo vode, št. 35507-248/2003, 35504-143/2003, 35536-20/2008 in 35536-45/2012-5
- Dovoljenji z izpuščanje toplogrednih plinov št. 35433-88/2009 z 19. 8. 2009 in št. 35433-87/2009 z 18. 8. 2009
- Odločba za podaljšanje dovoljenja za oproščenega proizvajalca za lokaciji Mengeš in Lendava, št. DT 4231-77/2011 s 30. 11. 2011

2.1.5 Optimizacija poslovnih procesov

Kot predvidevata naša poslovna strategija in okoljska politika, je izboljšana okoljska učinkovitost sestavni del Lekovih projektov za optimizacijo poslovnih procesov. Predstavljamo potek nekaterih ključnih projektov.

Pobuda TH!NK SANDOZ

Spletno upravljanje idej smo poskusno uvedli aprila. Pobuda TH!NK SANDOZ je v prvem letu delovanja prinesla odlične rezultate. Na vseh štirih lokacijah so sodelavke in sodelavci prispevali več kot 600 zanimivih idej za izboljšanje delovnih postopkov in procesov. Več kot 150 jih je zaživel v praksi. Ocenjujemo, da bodo vse ideje, sprejete v letu 2012, prinesle kar 4,4 milijona evrov prihrankov, izvedene pa so nam prihranile dobrih 2,2 milijona evrov. Predlogi se lahko v bazi pregledujejo po več kriterijih, vendar iskalno orodje ne omogoča ločevanja po vsebini. Natančnega števila izboljšav s področja ZVO za leto 2012 zato ne moremo opredeliti, vendar so mnoge izboljšave posredno povezane s tem področjem. Ocenjujemo, da je neposredno s področja ZVO več kot 10 % izboljšav in vsaj 5 % okoljskih.

Direktorji in vodje so spoznali pomen prepoznavanja kreativnih in inovativnih sodelavcev. Njihova razmišljanja in stremljenje k novostim prinašajo dodatno kakovost in omogočajo hitrejše doseganje in preseganje zastavljenih ciljev. Zaslužijo si vso Lekovo podporo.

Projekt Evropskega integriranega upravljanja lokacij – European Integrated Facilities Management (EIFM)

Nadaljevali smo projekt EIFM za izboljšanje preglednosti poslovanja in s tem prihrankov.

Delo poteka sočasno v več evropskih regijah. Slovenske lokacije so vključene v skupno regijo z Novartisovimi enotami v Nemčiji, Avstriji in Švici. Ustvarjamo enotno osnovo za učinkovito vzdrževanje stavb, opreme, ravnanja z odpadki, urejanja okolice in drugih dejavnikov. Nov način dela bo informacijsko podprt, izboljšal bo preglednost poslovanja in pogoje za dolgoročno zagotavljanje prihrankov.

V letu 2012 smo izvedli načrtovane aktivnosti, med katerimi sta bila izbor potencialnih izvajalcev in končen izbor kategorij EIFM. Po začetnih težavah z uporabo slovenskega jezika je »help desk« že v decembru pridobil pomembno vlogo za naročila pogodbenih storitev. Za njegovo lansiranje in zagon spletnega portala smo pripravili vrsto komunikacijskih materialov. Vzpostavili smo model upravljanja in operativno vodstvo za Slovenijo, v katerem so predstavniki pomembnejših poslovnih funkcij.

Protieksplozijska zaščita – ATEX

Po pridobitvi certifikatov ATEX za vgradnje za objekte, linije in sisteme na naših proizvodnih lokacijah smo izpolnjevali pogoje za certifikate za vzdrževanje. Projekt sledi zakonodaji o protieksplozijski zaščiti. Certificiranje vzdrževanja pa dokazuje ustrezno sledenje spremembam in primerno vzdrževanje Ex-opreme.

Z aktivnostmi za protieksplozijsko zaščito, kot so vzdrževanje objektov, nadgradnja opreme in usposabljanje zaposlenih, smo gotovo pripomogli k zmanjšanju incidentov v podjetju v zadnjih letih.

Pobuda Mi smo Sandoz

Uspešnost je ključni dejavnik naše zmagovalne kulture, ki jo utrjujemo s pobudo "Mi smo Sandoz". Pobuda nam pomaga pri razvoju organizacije in odličnega delovnega okolja. Vsakemu zaposlenemu omogoča, da prispeva k naši prihodnosti in izrazi svoje mnenje.

Pobuda temelji na treh gradnikih našega uspeha:

- **Izjemni ljudje.** Sandozov globalni uspeh ne bi bil mogoč brez številnih individualnih dosežkov naših sodelavcev po svetu. Program se osredotoča na izboljšanje prepoznavnosti in opaženosti zaposlenih na lokalni in globalni ravni.
- **Izstopajoči dosežki.** Spodbujamo večjo medfunkcijsko usklajenost, zlasti med enotami Razvoj izdelkov, Upravljanje kakovosti in Tehnične dejavnosti.
- **Osredotočenost na kupce.** Kupci imajo v Sandozu zelo pomembno vlogo. Vsak zaposleni zato razmišlja o sodelovanju s kupci in povečanju njihovega zadovoljstva.

Nagrade Prima rešitev, Prima preboj in Prima vodja

Prima rešitev so vse drobne izboljšave, skrite in vidne, ki lahko pripomorejo k izboljšanju delovnega procesa. Pobude zbiramo mesečno, ocenjuje pa jih posebna komisija. Če ta oceni, da je zamisel primerna za nadgradnjo, jo uvrsti v naslednjo kategorijo nagrajevanja Prima preboj. V okviru inovativnih nagrad smo v Leku podelili nagrade za Prima rešitev, Prima preboj in Prima vodjo. Za Lekovo Prima rešitev 2012 je bil izbran projekt "BCS-biowaiver": pristop pri registraciji trdnih farmacevtskih oblik s hitrim sproščanjem.

2.1.6 Posredni okoljski vplivi

Zavezanost načelom Novartisove politike družbene odgovornosti pričakujemo tudi od dobaviteljev. Podpis pogodbenega dogovora pomeni tudi omejevanje posrednih okoljskih vplivov, saj je okoljska odgovornost pogodbenika eden izmed ključnih kriterijev izbire ali potrditve. Pred podpisom izvedemo presojo okoljskega ravnanja dobavitelja. Pogodbeni dogovor predstavlja dobaviteljevo jamstvo za upoštevanje vseh veljavnih zakonov in predpisov, povezanih z zdravjem, varnostjo in okoljem ter prav tako s poštenimi delovnimi praksami in z nezakonito diskriminacijo.

Za ravnanje z odpadki izbiramo le dobavitelje, ki imajo potrebna pooblastila in so vpisani v evidenco izvajalcev na resornem ministrstvu.

Pomemben prepoznan posredni okoljski vpliv Lekove dejavnosti je transport. Omejujemo ga s pogostejšo uporabo telekonferenc in videokonferenc namesto daljših poslovnih poti. Pri vseh osebnih vozilih, ki so v uporabi Lekovih zaposlenih, redno spremljamo porabo goriva, prevožene kilometre in beležimo količine izpuščenega CO₂ med vožnjo.²⁴ O teh podatkih poročamo za vsako četrtletje v Novartisovo bazo podatkov. V letu 2012 smo v Leku imeli 96 službenih avtomobilov, s katerimi smo skupno prevozili 3.231.854 km, pri tem porabili 453 m³ goriva in v zrak izpusili 1.204 t CO₂.

Posredni vpliv transporta upoštevamo tudi pri izboru dobaviteljev v kategorijah, kot je naročanje embalaže (glej točko 2.2.4).

²⁴ Kazalnik EN7

2.2 Surovine in naravni viri

2.2.1 Recikliranje nevarnih in nenevarnih odpadkov

V procesih za proizvodnjo farmacevtskih učinkovin ponovno uporabljamo in recikliramo odpadke. V letu 2012 smo predelali in ponovno uporabili 89 % vseh organskih topil, kar je za 3 odstotne točke več kot leto prej. Na lokaciji Lendava, vodilni lokaciji v teh procesih, je delež ponovno uporabljenih organskih topil ponovno dosegel visokih 97 % (enako kot leta 2011). Preostala topila, ki ne dosežejo ustrezne čistote za ponovno uporabo po merilih farmacevtske industrije, zbiramo ločeno glede na njihovo sestavo in kurilno vrednost. Za nadaljnjo predelavo ali odstranitev skrbijo pooblašeni izvajalci.

V Mengšu uporabljamo nehalogenirana odpadna topila, primerna za sosežig v kurilni napravi z zemeljskim plinom in z več kot 80 % vsebnostjo topil. Služijo nam kot sekundarno gorivo za delovanje naprave, s katero proizvajamo toploto in paro za tehnološke namene. Emisije, ki pri tem nastajajo, so

zaradi ustreznih pogojev zgorevanja primerljive emisijam pri zgorevanju okolju prijaznih energentov, kot sta zemeljski plin in lahko kurilno olje.

Za nenevarne odpadke skrbimo s stalnim nadgrajevanjem sistematičnega ločevanja, zbiranja in priprave odpadkov na recikliranje. Odpadni micelij, biorazgradljiv odpadki iz lendavske proizvodnje, smo v letu 2012 iz sežiga preusmerili v predelavo v bioplinarno.

2.2.2 Masni pretok materialov

Spremembe strukture in obsega proizvodnje farmacevtskih učinkovin povečujejo naš letni masni pretok materialov. V letu 2012 sta k temu največ prispevali proizvodnji na lokacijah v Ljubljani in Lendavi. Obseg proizvodnje farmacevtskih učinkovin in izdelkov se je namreč tam najbolj povečal. Nasprotno se je v Mengšu poraba surovin zaradi strukture nabora proizvodnje učinkovin zmanjšala za 7 %.

Tabela 3: Letni masni pretok različnih uporabljenih materialov* v tonah²⁵

Leto	Enota	Lendava**	Ljubljana***	Mengeš	Prevalje	Lek (skupaj)
2008	t	6.102	9.714	10.642	3.515	29.973
2009	t	6.080	7.232	11.467	3.473	28.252
2010	t	6.456	9.015	14.404	3.513	33.388
2011	t	6.811	8.804	16.898	3.858	36.371
2012	t	7.548	9.861	15.707	3.979	37.095

* Celotna količina vseh nabavljenih materialov v obdobju poročanja, potrebnih za celovito odvijanje proizvodnih procesov do končnih produktov (vključujoč embalažo, a brez upoštevanja goriv, vode in tehnološke opreme).

** Podatki za leta 2009, 2010 in 2011 se razlikujejo od podatkov, objavljenih v predhodnem poročilu zaradi popravka napačnega zaokroževanja decimalk.

*** Pridobivanje podatkov o porabi materialov smo v letu 2012 nadgradili, kar je vplivalo na spremembo podatkov za pretekla leta.

2.2.3 Učinkovitost materialov

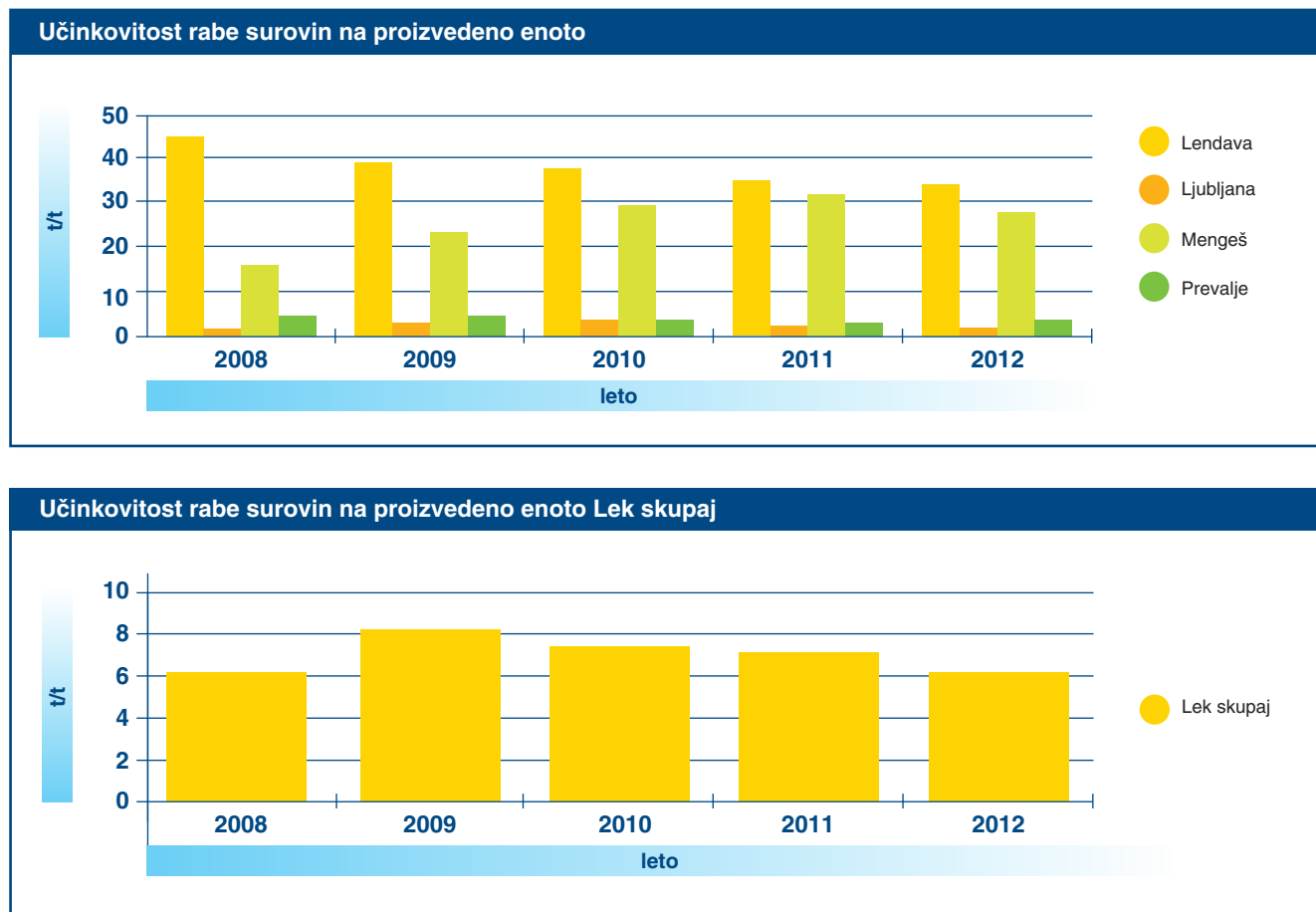
Grafični prikaz učinkovitosti rabe vseh surovin v Leku odraža intenzivna prizadevanja za zmanjšanje porabe surovin na enoto izdelka. Količina porabljenih surovin za tono proizvedene učinkovine oz. izdelka je začela upadati v letu 2010. V obdobju med letoma 2010 in 2012 smo dosegli kar 23 % zmanjšanje.

Na lokacijah Lendava in Prevalje imamo enonamenske obrate oz. obrate z enim do dvema izdelkoma v letih, ki so predmet primerjave. Povečevanje tamkajšnje učinkovite rabe materialov je razvidno iz grafa 2.

Zaradi velikega nabora učinkovin oz. izdelkov ter sprememb v izdelčnem portfelju je učinkovitost v Ljubljani in Mengšu iz grafa slabše razvidna. Potreben bi bil pregled po posameznih produktih, saj se je njihova količinska proizvodnja občutno spreminjala. Učinkovitost porabljenih surovin je posebej močno odvisna od nabora izdelkov v proizvodnji na lokaciji Mengeš. Surovine so namreč le v manjši meri vgrajene v produkt in se večinoma uporabljajo zgolj v postopku izdelave končnega produkta.

Z nadgradnjo sistema za pridobivanje podatkov o proizvodni realizaciji farmacevtskih končnih izdelkov na lokaciji Ljubljana se je v letu 2012 še izboljšala točnost prikaza učinkovite rabe surovin.

²⁵ Glavni kazalnik EMAS, kazalnik GRI EN1

Graf 2: Učinkovitost različnih uporabljenih materialov na proizvedeno enoto²⁶ – po lokacijah in skupna

2.2.4 Trajnostni pristop tudi pri ravnanju z embalažo

Največji porabnik embalaže sta lokaciji s proizvodnjo končnih izdelkov: ljubljanska lokacija z 68 % in prevaljska z 28 %. Poraba embalaže v Mengšu in Lendavi predstavlja manj kot 4 % celotne embalaže, porabljene v Leku.

V letu 2012 smo za izboljšanje trajnostnega ravnanja z embalažo skladno z zavezujočo hierarhijo ravnanja z odpadki opredelili osnovna načela oblikovanja in proizvodnje embalaže:

- Izbira materialov:
  - uporaba materialov z manjšim vplivom na okolje (naravno lahki materiali, materiali iz recikliranih vsebin, obnovljivih virov, ki se lahko predelajo in ne vsebujejo toksičnih sestavin),
  - uporaba manjšega števila različnih materialov, ki pa morajo biti reciklabilni.
- Oblikovanje in velikosti pakiranja:
  - zmanjšanje skupne teže materialov (tanjši in lažji materiali),
  - zmanjšanje volumna (manjši vpliv transporta na okolje),
  - zmanjšanje števila tipov pakiranja (tudi združevanja primarne in sekundarne embalaže v eno, poenotenje pakiranja za različne potrebe kupcev).

- Naročanje embalaže:
  - sodelovanje z okoljsko in družbeno odgovornimi dobavitelji,
  - uporaba zgolj okoljsko certificiranih/priporočenih materialov (npr. papir, ki ni beljen na osnovi klora, certificiran bombaž ...),
  - sodelovanje z lokalnimi/regionalnimi dobavitelji embalaže (manjši okoljski vpliv pri transportu).

Rezultati izboljšav v letu 2012:

- S spremembo velikosti pretisnega omota izdelka z učinkovino omeprazol smo njegovo površino zmanjšali za 17 %, maso oblikovne folije za 20 % in maso pokrivne folije za 15 %.
- Z optimizacijo pakiranja izdelka z učinkovino panto-prazol smo površino pretisnega omota zmanjšali za 50 %, volumen škatlice in težo embalaže pa za 20 %.
- Na paleto zložimo za 20 % več pakiranj, kar prinaša tudi okoljsko optimalnejšo uporabo transporta.
- Z novo ovijalno folijo smo dosegli njeno manjšo porabo. Namesto plastičnih privezov smo uvedli nedrsni papir za prekrivanje palet.
- Standardizirali smo preklonpnice.

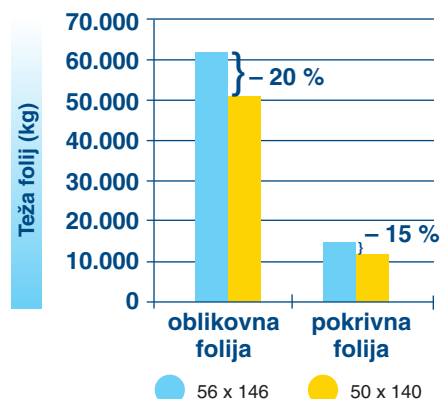
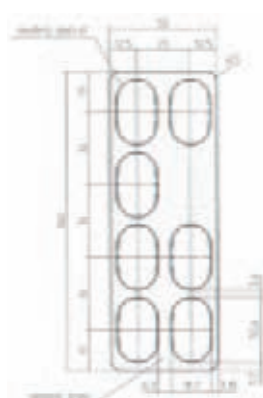
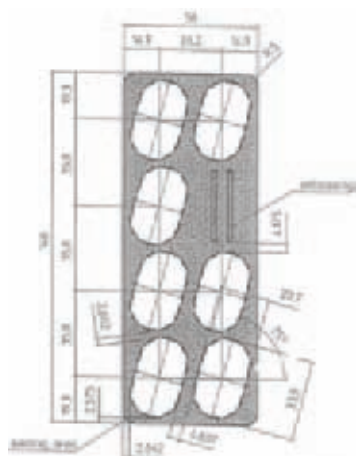
²⁶ Glavni kazalnik EMAS

Sprememba dimenzije pretisnega omota izdelka z učinkovino omeprazol

Stara dimenzija blistra:
56 x 146 mm²

Nova dimenzija blistra:
50 x 140 mm²

Primerjava količin porabe folij za izdelavo
KI v 2012

Zmanjšanje:

- površina blistra za 17 %
- masa oblikovne folije za 20 %
- masa pokrivne folije za 15 %

2.2.5 Učinkovitost rabe vode in energentov

Tudi na področju porabe naravnih virov so se večletna sistematična prizadevanja v letu 2012 ponovno odrazila v izboljšanju učinkovitosti rabe vode, električne energije in zemeljskega plina na enoto proizvoda. V letu 2012 smo energetska učinkovitost na tono izdelka na ravni Leka izboljšali za 13 %.

Večkrat smo že omenili nihanja zaradi sprememb obsega in sestave proizvodnje. Ta je pretežni vzrok za absolutna

in relativna nihanja tudi pri porabi energije in vode po posameznih lokacijah.

Proizvodnja enega ali manjšega števila izdelkov na lokacijah Lendava in Prevalje je relativno stabilna, zato medletna primerjava ustrezno odraža gibanje tamkajšnje učinkovitosti porabe vode in energentov. Vzrok za opazna, tudi večja nihanja pri specifični porabi vode in energentov na lokacijah Mengeš in Ljubljana je v raznolikem portfelju. Proizvodnja posameznega izdelka na teh lokacijah pa je močnejše podvržena tržnim nihanjem.

Tabela 4: Učinkovitost rabe energentov na proizvedeno enoto²⁷

Leto	Enota	Lendava	Ljubljana*	Mengeš	Prevalje	Lek (skupaj)*
2008	GJ/t	2.573	97	476	80	213
2009	GJ/t	2.450	174	631	73	315
2010	GJ/t	2.240	115	720	66	254
2011	GJ/t	2.004	106	677	53	222
2012	GJ/t	1.697	92	613	56	193

* Zaradi izboljšanja pridobivanja podatkov o realizaciji proizvodnje različnih končnih farmacevtskih izdelkov in masnih pretokih surovin na lokaciji Ljubljana je prišlo do spremembe podatkov za pretekla leta.

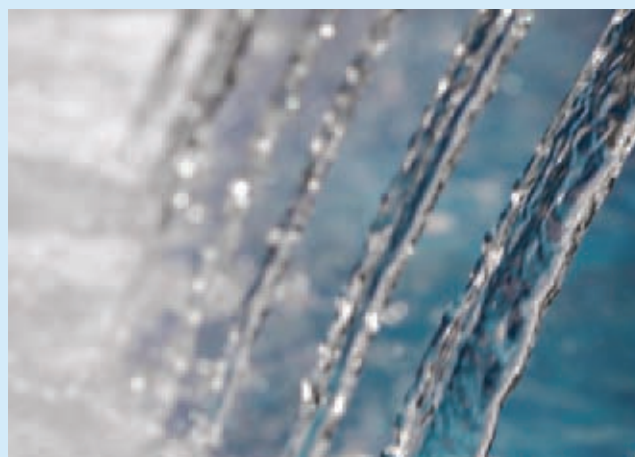
²⁷ Glavni kazalnik EMAS

Odgovorno do okolja in zaposlenih

Vsestranske izboljšave na lokaciji Prevalje

Z izvedbo posebnega projekta so na Prevaljah porabo sveže vode na hladilnih stolpih zmanjšali kar za 30 %. Urejeno parkirišče je prineslo manjše tveganje za onesnaževanje tal.

Z naložbo v raztehtovalnico je pridobilo tudi področje varnosti in zdravja pri delu. Sodobnejše tehtalne kabine namreč ustrezajo novim standardom. Vgrajeno imajo izboljšano prezračevanje in ločene kabine za tehtanje.

2.2.6 Ukinjanje uporabe nevarnih hlapnih organskih snovi

Z zamenjavo nevarnih hlapnih organskih snovi z manj škodljivimi v Leku pomembno izboljšujemo proces flmskega oblaganja tablet. Z novimi koraki zmanjšujemo obremenitev okolja z nevarnimi odpadki in dodatno znižujemo emisije

hlapnih organskih snovi v zrak. Na Prevaljah smo nadaljevali študije za zamenjavo etanolne faze z vodno v procesu lakiranja, potem ko smo leta 2011 uporabo metilenklorida v celoti nadomestili z etanolom. V Ljubljani smo že zaključili projekt zamenjave etanolnega lakiranja omeprazola z lakiranjem na vodni osnovi, vendar zaradi dolgotrajnosti postopka še čakamo regulatorno odobritev.

Zmanjševanje emisij

Tudi Islandija in Tajsko odobrili zamenjavo metilenklorida z etanolom

Aktivnosti za zamenjavo metilenklorida z etanolom na lokaciji na Prevaljah smo začeli leta 2004. Kljub želji za čim hitrejšo odobritev zamenjave je proces zlasti zaradi regulatornih omejitev potekal počasneje, kot smo želeli.

Odobritve za posamezne trge smo pridobivali šest let in jih za zadnja dva, Islandijo in Tajsko, pridobili v začetku leta 2012. Zadnjo serijo filmsko obloženih tablet z metilenkloridom smo sicer izdelali julija 2011.

2.3 Energija

2.3.1 Poraba energije

Tabela 5: Celotna poraba energije²⁸

Leto	Enota	Lendava	Ljubljana	Mengeš	Prevalje	Lek (skupaj)
2008	GJ	352.417	319.995	288.974	61.017	1.022.403
2009	GJ	373.855	347.466	314.520	60.314	1.096.155
2010	GJ	388.834	340.136	355.266	58.551	1.142.787
2011	GJ	391.965	358.339*	350.825	60.253	1.161.382*
2012	GJ	371.988	381.552	335.382	57.434	1.146.356

* Pri poročanju za leto 2011 v sistemu DMS (Data Management System) je bila ugotovljena napaka, ki je bila naknadno popravljena. Vrednost, navedena v pričujoči tabeli, je pravilna, medtem ko Poročilo o trajnostnem razvoju za leto 2011 vsebuje napačno vrednost.

S celovitim programom izboljšav, ki je obsegal predvsem premišljeno racionalizacijo upravljanja in načrtovanja proizvodnje, smo dosegli, da je celotna poraba energije na vseh lokacijah za dober 1 % manjša, kot je bila leto prej. Poraba precej zaostaja za povečanjem proizvodnje, kar smo dosegli z izboljšavami in učinkovito rabo.

Ta pomembni dosežek in ugoden razkorak med njima sta razvidna iz izračuna energetske učinkovitosti (tabela 2).

Ukrepi za večjo energetske učinkovitost, izvedeni v letih 2011 in 2012, so se posebej odrazili pri porabi zemeljskega plina.

Prave razsežnosti skupnega dosežka so razumljive ob upoštevanju dejstva, da smo dosegli občutno rast proizvodnje in lansirali rekordnih 1.316 novih izdelkov. Oba dejavnika običajno bistveno zvišujeta porabo energije.

V porabljeni energiji ima električna energija²⁹ 40 % delež, v celoti pa jo nabavljamo iz omrežja. V strukturi virov nabavljene električne energije je zaradi zamenjave dobavitelja električne energije opazna sprememba v korist energije iz jedrske elektrarne.

Tabela 6: Struktura proizvodnih virov nabavljene električne energije

	Leto 2012
Konvencionalni viri	78,26 %
premog in lignit	13,20 %
zemeljski plin	6,42 %
naftni derivati	1,29 %
nedoločljivo	4,86 %
jedrsko gorivo	52,49 %
Obnovljivi viri	21,74 %
vodna energija	15,81 %
veter	2,73 %
sončna energija	1,60 %
biomasa	0,00 %
geotermalna energija	0,00 %
odlagališni plin	0,00 %
plin iz komunalnih čistilnih naprav	0,00 %
bioplin	1,21 %
nedoločljivo	0,39 %
Skupaj	100,00 %

²⁸ EMAS glavni kazalnik, POR OI 19 | ²⁹ Kazalnik GRI EN4

Na lokaciji Mengeš uporabljamo odpadna topila kot sekundarno gorivo za delovanje parnega kotla, ki proizvaja toploto in paro za tehnološke namene.

Delež obnovljive energije na lokaciji Lendava znaša med 1 in 2 %, pridobivamo pa jo s sežigom organskih odpadkov iz fermentacijske proizvodnje.

Tabela 7: Raba električne energije

Leto	Enota	Lendava	Ljubljana	Mengeš	Prevalje	Lek (skupaj)
2008	GJ	139.452	131.382	98.389	25.838	395.061
2009	GJ	147.061	132.126	104.032	24.743	407.962
2010	GJ	154.082	134.083	115.320	23.376	426.861
2011	GJ	155.551	140.221	115.898	24.111	435.781
2012	GJ	167.994	152.638	116.215	24.551	461.398

Raba električne energije se je v letu 2012 povečala za blizu 6 % v primerjavi z letom prej.

2.3.2 Izboljšave energetske učinkovitosti³⁰

V Leku povečujemo proizvodnjo zahtevnejših produktov, ki narekujejo uporabo specialnih tehnik in so tudi energetske zahtevnejši. Proizvajajo se v manjših količinah in imajo višjo dodano vrednost. Energetska učinkovitost, ki je že sedaj vgrajena v naše proizvodne procese, je zato še pomembnejša Lekova usmeritev. O učinkoviti rabi energije ozaveščamo tudi zaposlene.

V letu 2012 smo izvedli več ukrepov za izboljšanje energetske učinkovitosti:

- Na lokaciji Mengeš je potekalo več energetskih projektov. Z zamenjavo sistema za sežig organskih topil iz odpadnega procesnega zraka smo znatno zmanjšali porabo zemeljskega plina za sežig ter ob tem še dodatno hlapo topil v izpuštih. Uvedene izboljšave hladilnega sistema in izkoriščanje odpadne toplote pri kaluženju parnih kotlov so povečali energetske izkoristke teh naprav.

- Na lokaciji Prevalje smo upad porabe vode in električne energije dosegli z izboljšanjem hladilnega sistema in razsvetljave neproizvodnih prostorov.
- Na ljubljanski lokaciji smo sklop za klimatizacijo proizvodnih prostorov zamenjali z energetsko bolj učinkovitim. Dodali smo novo napravo za termično oksidacijo za odstranjevanje hlapov organskih topil iz procesnega zraka in v poslovni stavbi zamenjali sistem hlajenja.
- Na lokaciji Lendava smo zmanjšali porabo pare za obdelavo micelija, ki ga zdaj odvažamo na obdelavo v bioplinarno. Prešli smo na energetsko in okoljsko bolj učinkovito rešitev. S spremembo obdelave odpadka smo zmanjšali potrošnjo električne energije in zemeljskega plina ter na letni ravni dosegli 10 % prihranek celotne energije na lokaciji. Z izkoriščanjem odpadne toplote zračnega kompresorja smo izboljšali izkoristek parnega kotla.
- Zaradi učinkovitih ukrepov za manjšo energetsko porabo so posredno zmanjšane tudi emisije CO₂ na lokacijah Lendava in Mengeš, kjer smo vključeni v shemo emisijskih kuponov EU. Emisije so v primerjavi z letom 2011 upadle za skupno 7,5 % ali za 2.042 t CO₂.

2.4 Voda

2.4.1 Učinkovitost rabe vode

Voda je v farmacevtski industriji nepogrešljiv naravni vir, zato je njena učinkovita raba v ospredju Lekovih prizadevanj. Posebej sta izkoristek porabe vode izboljšala Lendava in Mengeš, ki sta bistveno prispevala k skupnemu rezultatu. Z več izboljšavami smo tako znova dosegli pomemben napredek in potrdili napovedi iz leta 2011, ko smo prihranili 7 % vode. Uresničili smo predvidevanja, da bomo občutno zmanjšanje porabe vode lahko nadaljevali tudi v letu 2012 in dosegli 4 % padec skupne porabe vode.

V Lendavi smo porabo vode na kg izdelka zmanjšali kljub povečanju proizvodnje v dveh novih fermentorjih. Trend rabe vode je v relativnem in absolutnem smislu padajoč.

K temu najbolj prispevata vračanje hladilne vode po sterilizaciji fermentorjev in njena uporaba za šaržirno vodo.

V novem objektu Fermentacija 2 smo večjo učinkovitost dosegli z vgradnjo zaprtega hladilnega sistema, medtem ko smo za hlajenje starih fermentorjev vgradili dodaten prenosnik toplote za hlajenje deferizirane vode. V letu 2013 bomo vpeljali nove rešitve, zato pričakujemo nadaljnje izboljšanje. Načrtujemo namreč vgradnjo sistema za vračanje vode iz naprav za proizvodnjo prečiščene vode in izboljšanje hlajenja olja dvobarskih kompresorjev.

Poraba vode na kg izdelka na lokaciji Lendava:

- 2011: 6,79 m³ celotne vode/kg izdelka
- 2012: 5,76 m³ celotne vode/kg izdelka

³⁰ Kazalnika GRI EN5 in GRI EN7

Tabela 8: Poraba vode v 000 m³ ³¹

Leto	Enota	Lendava	Ljubljana	Mengeš	Prevalje	Lek (skupaj)
2008	v 000 m ³	1.468	450	1.470	38	3.426
2009	v 000 m ³	1.304	406	1.648	36	3.394
2010	v 000 m ³	1.427	396	1.679	39	3.541*
2011	v 000 m ³	1.333	415	1.502	34	3.284*
2012	v 000 m ³	1.272	452	1.409	35	3.168

* Podatki za leti 2010 in 2011 se razlikujejo od podatkov, objavljenih v predhodnem poročilu zaradi popravka napačnega zaokroževanja decimalk.

Na lokaciji Mengeš vodo večinoma uporabljamo v tehnološke namene. Najmanj 94 % je pridobimo iz lastne vrtine (podtalnice), iz javnega omrežja pridobimo le 4 do 6 %. Kot prikazuje

tabela 9, smo tudi v Mengšu porabo vode zmanjšali. V tabeli prikazujemo učinkovitost rabe zgolj onesnažene vode (brez hladilnih vod).

Tabela 9: Učinkovitost rabe vode* na proizvedeno enoto³²

Leto	Enota	Lendava	Ljubljana*	Mengeš	Prevalje	Lek (skupaj)*
2008	m ³ /t	1.154	119	468	33	179
2009	m ³ /t	1.177	163	536	28	229
2010	m ³ /t	962	115	548	31	179
2011	m ³ /t	833	123	500	22	165
2012	m ³ /t	745	105	496	29	151

* Do sprememb podatkov za pretekla leta je prišlo zaradi izboljšanja načina pridobivanja podatkov o doseženi proizvodnji na lokaciji Ljubljana.

2.4.2 Viri vodne oskrbe³³

Za uporabo vode v tehnološke namene iz lastnih vrtin v Lendavi in Mengšu imamo ustrezna dovoljenja ministrstva za kmetijstvo in okolje.³⁴ Izvajamo redne monitoringe nivojev podzemnih vod, o čemer poročamo pristojnemu ministrstvu. Sočasno z opisanim letnim monitoringom spremljamo v Mengšu tudi vpliv vodnjaka na raven in smer podzemnih vod.

Za leto 2012 je značilno, da so bile padavine vse do oktobra pod dolgoletnim povprečjem, nato pa je oktobra in novembra padlo dvakrat več padavin kot povprečno.

Obsežna odstopanja so potrdila velike dinamične zaloge Mengeškega polja. Kljub podpovprečnim padavinam ni prišlo do naglega zniževanja nivojev podzemnih vod, hkrati pa so se z oktobrskimi obilnimi padavinami nivoji podzemnih vod povišali že v slabem mesecu.

Tabela 10: Količine in viri oskrbe z vodo na lokacijah Mengeš in Lendava v 000 m³

Mengeš	2008	2009	2010	2011	2012
Iz lastnega črpališča (000 m ³)	1.392	1.591	1.591	1.432	1.335
Iz javnega vodovoda (000 m ³)	77	64	94	77	80

Lendava	2008	2009	2010	2011	2012
Iz lastnega črpališča (000 m ³)	1.455	1.262	1.384	1.325	1.228
Iz javnega vodovoda (000 m ³)	43	42	46	39	61

³¹ EMAS glavni kazalnik, POR OI 21 | ³² EMAS glavni kazalnik | ³³ Kazalnik GRI EN8 | ³⁴ Vodna dovoljenja št. 35507-248/2003, 35504-143/2003, 35536-20/2008 in 35536-34/2007

2.4.3 Recikliranje in ponovna uporaba³⁵

Reciklirano vodo največkrat uporabljamo za hlajenje procesov. Pri tem je vodilna lokacija Mengeš, vendar delež reciklirane vode povečujemo tudi na ostalih lokacijah.

V Mengšu deluje trinivojski sistem hladilnih vod z različnimi temperaturnimi režimi, voda se tako iz enega sistema pretoči v sistem z višjo temperaturo, del vode (preliv) pa odteka v kanalizacijo. Količine ponovno uporabljene vode so odvisne od posameznega procesa in zelo nihajo. Po obstoječem načinu zajemanja podatkov jih zato ni mogoče natančno izračunati.

Ocenjujemo (na podlagi opravljenih izračunov), da se približno vse hladilne vode porabijo vsaj dvakrat.

V Lendavi smo pri razširitvi fermentacijske proizvodnje z dodatnima fermentorskima posodama upoštevali najboljše razpoložljive tehnike (NRT). Poraba vodnjaške hladilne vode se kljub večji proizvodnji ne bo povečala zaradi zaprtih hladilnih krogov.

Na Prevaljah smo v hladilne namene uporabili odpadno vodo iz procesa priprave vode, s čimer smo porabo sveže vode v hladilnih stolpih zmanjšali za 30 %.

2.5 Odpadki

2.5.1 Ravnanje z odpadki³⁶

Z ukrepi za izboljšanje tehnoloških procesov smo v zadnjem petletnem obdobju zmanjševali relativne količine proizvedenih odpadkov (t odpadkov/t proizvoda). Večanje proizvodnje pa je prineslo večje absolutne količine.

Z že omenjeno spremembo metodologije zajemanja podatkov (glej točko 1.4.1) je prišlo do sprememb v količinah za pretekla leta. Neposredna primerjava količin v letih 2011 in 2012 s predhodnimi leti zato ni v celoti ustrezna. Primerljivi pa so podatki za leti 2011 in 2012, pri čemer je treba upoštevati, da se odpadni micelij ne sežiga več v lastni sežigalnici in je zato v letu 2012 postal predmet poročanja.

V Lendavi se srečujemo z različnimi vrstami in količinami odpadkov, ki so posledica dveh tehnološko različnih oblik proizvodnje (biofermentativne proizvodnje zdravilnih učinkovin in pakiranja končnih oblik zdravil). Zaradi menjav proizvodov prihaja pri pakiranju do večjih količinskih nihanj.

V Mengšu predstavljajo nevarni odpadki, predvsem tekoča odpadna topila in trdni nevarni odpadki, več kot 80 % vseh

odpadkov. Deloma jih ponovno uporabimo kot energetski vir. Preostanek oddajamo pooblaščenim družbam, ki odpadke odstranijo na okoljsko sprejemljiv način.

Relativne količine nenevarnih odpadkov se v zadnjih petih letih niso bistveno spremenile, kljub večjemu obsegu proizvodnje, spremembi strukture proizvodnje in večjemu številu zaposlenih.

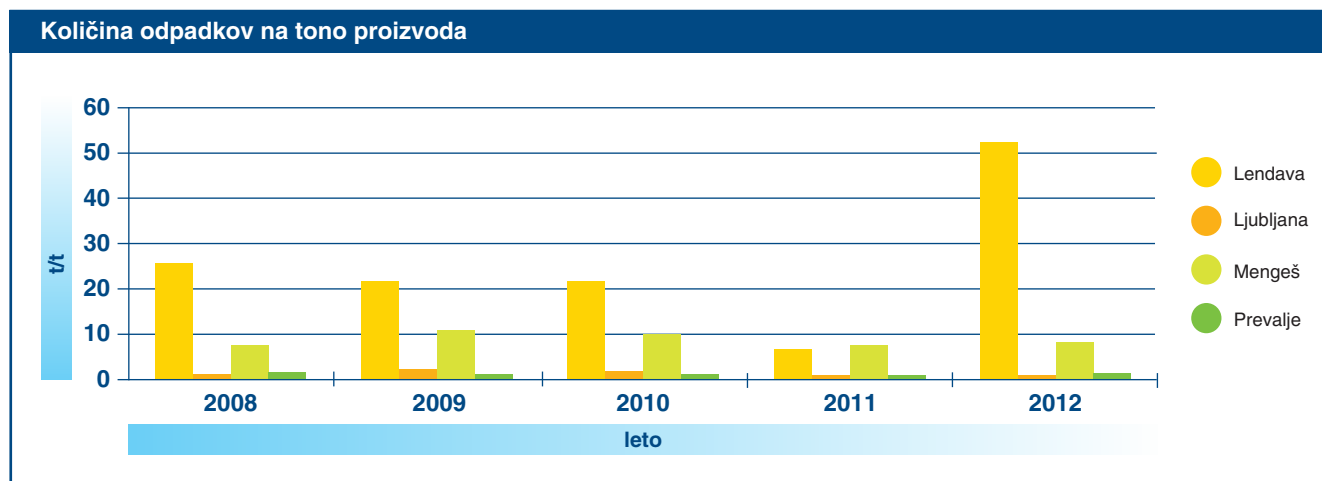
Pri poročanju o odpadkih je v letu 2011 prišlo do spremembe (glej točko 1.4.1). Odpadkov, odstranjenih na lokaciji Lendava s sežigom in lokaciji Mengeš s sosežigom z energetsko izrabo, se ni več upoštevalo. Navedena je količina odpadkov, ki gre v obdelavo z lokacije. Novi način prikazovanja podatkov, pripravljen po Novartisovi metodologiji, je ob spremembi končne destinacije odpadkov močno vplival na občutno rast vseh količin odpadkov v letu 2012. Odpadni micelij, ki se do sedaj sežigal v lastni sežigalnici na lendavski lokaciji, skladno z metodologijo ni bil prikazan. Ker ga od leta 2012 oddajamo v bližnjo bioplinarno, je po novem zajet v poročanje in močno vpliva na količino odpadkov.

Tabela 11: Količina proizvedenih odpadkov v tonah

Leto	Enota	Lendava	Ljubljana	Mengeš	Prevalje	Lek (skupaj)*
2008	t	3.663	1.457	4.474	535	10.129
2009	t	3.343	1.646	5.234	573	10.796
2010	t	3.801	1.851	4.907	535	11.094
2011	t	1.432	1.800	4.392	590	8.214**
2012	t	11.374	2.210	4.904	676	19.164**

* Podatki za leti 2010 in 2011 se razlikujejo od podatkov, objavljenih v predhodnem poročilu zaradi popravka napačnega zaokroževanja decimalk.

** Količina odpadkov, ki gre v obdelavo z lokacije.

Graf 3: Količina odpadkov na tono proizvoda* – učinkovitost

* Količina odpadkov, ki gre v obdelavo z lokacije.

2.5.2 Odstranjevanje nevarnih odpadkov³⁷

Večanje obsega proizvodnje in deleža tehnološko naprednejših produktov, ki jih v Mengšu proizvajamo v manjših količinah z uporabo specialnih tehnik, vpliva na povečanje absolutnih količin nevarnih odpadkov in količin na enoto proizvoda. Njihovo rast omejujemo z uvajanjem okoljsko naprednih tehnoloških rešitev in ukrepi za zmanjševanje tovrstnih odpadkov. Na lokaciji Mengeš smo z izboljšavo odpadkov iz proizvodnje že v letu 2010 zmanjšali celotne relativne količine nevarnih odpadkov za 0,6 t na tono produkta.

Nehalogenirana odpadna topila so izredno čista in visokoe-nergetska. Na lokaciji Mengeš predstavljajo od 85 do 95 % vseh nevarnih odpadkov, pri čemer je od 3 do 11 % mešanic halogeniranih odpadnih topil. S sosežigom z zemeljskim plinom odstranimo 15 do 30 % letne količine nehalogeniranih topil. Dobljeno energijo uporabimo v tehnološke namene za pripravo tehnične pare.

Odpisana zdravila na lokaciji Ljubljana pomenijo večjo količino nevarnih odpadkov, ki pa je zaradi načina vodenja zalog ni mogoče zmanjšati. Od leta 2011 intenzivno ločujemo odpadno embalažo nevarnih snovi (tudi če je nevarna snov prisotna zgolj v sledovih) in jo oddajamo v sežig z energetsko izrabo.

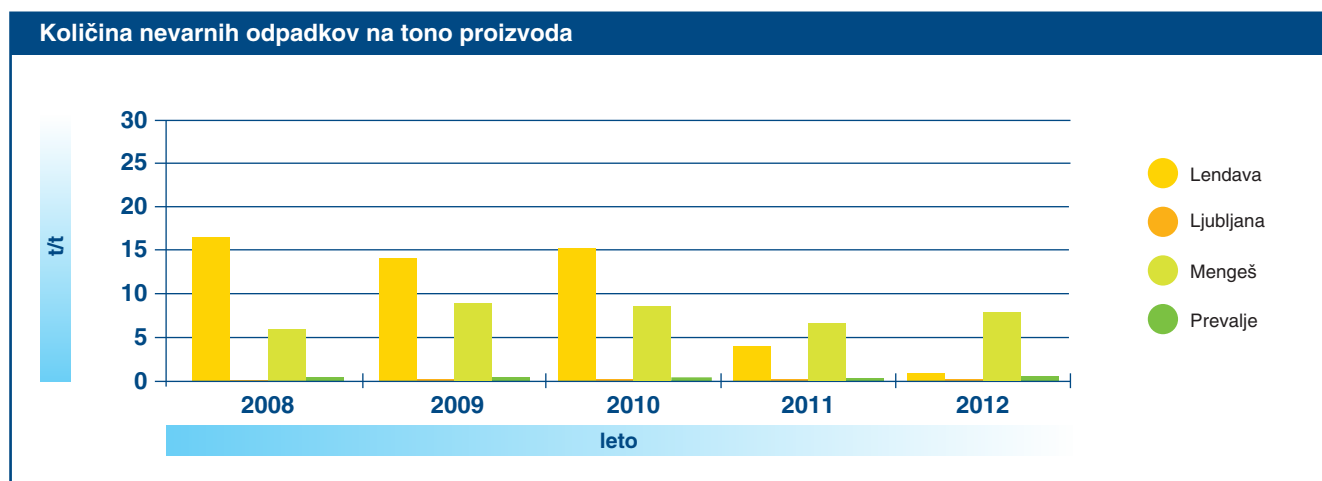
Tabela 12: Količina nevarnih odpadkov v tonah

Leto	Enota	Lendava	Ljubljana	Mengeš	Prevalje	Lek (skupaj)
2008	t	2.214	298	3.557	250	6.319
2009	t	2.173	423	4.380	253	7.229
2010	t	2.619	529	3.987	211	7.346**
2011	t	783*	412	3.416	228	4.839**
2012	t	220*	572	4.111	247	5.150

* Podatki za leti 2010 in 2011 se razlikujejo od podatkov, objavljenih v predhodnem poročilu zaradi popravka napačnega zaokroževanja decimalk.

** Količina odpadkov, ki gre v obdelavo z lokacije.

³⁷ Kazalnik GRI EN22 in POR OI 5

Graf 4: Količina* nevarnih odpadkov na tono proizvoda – učinkovitost

* Količina odpadkov, ki gre v obdelavo z lokacije.

2.5.3 Odstranjevanje nenevarnih odpadkov³⁸

Zaradi doslednejšega ločevanja in sortiranja ter ozaveščanja zaposlenih se je količina mešanih komunalnih odpadkov v letu 2012 zmanjšala za 5 %. Količine zbrane odpadne embalaže se, tudi zaradi doslednejšega ločevanja, še naprej povečujejo.

Na lokaciji Mengeš smo obdelavo biološko razgradljivih odpadkov iz proizvodnje soka komarčka in ameriškega slavnika že v letu 2011 preusmerili iz kompostarne v bližnjo bioplinarno. V letu 2012 pa smo skladno z zakonsko zahtevo glede hierarhije ravnanja z odpadki podobno preusmerili tudi odpadni micelij na lendavski lokaciji iz sežiga v lastni sežigalnici na obdelavo v bioplinarno k zunanjemu pogodbeniku s pridobljenim dovoljenjem za opravljanje tovrstne dejavnosti. Izčrpan micelij je stranski produkt pri filtraciji fermentacijske brozge. Po izdelani Oceni odpadkov (ZZV Kranj, jan. 2012) je nenevaren odpadki in primeren za nadaljnjo obdelavo v bioplinarni. Sprememba načina obdelave odpadka pomeni

10 % letni prihranek porabe električne energije in zemeljskega plina glede na celotno porabo energije na lokaciji. Občutno so se zmanjšale tudi emisije v ozračje izpuščenega CO₂.

Struktura nenevarnih odpadkov se je zaradi preusmeritve odpadnega micelija v bioplinarno v primerjavi z letom 2011 bistveno spremenila. Delež komunalnih odpadkov je samo še 2 %, delež odpadne embalaže po frakcijah (papir, plastika, les, kovina, steklo) pa 17 %. Biorazgradljivih odpadkov iz proizvodnje je zaradi količine micelija, o kateri se v letu 2011 ni poročalo, ker je bila s sežigom odstranjena na lokaciji, v letu 2012 kar 77 %, preostale 4 % pa predstavljajo drugi nenevarni odpadki.

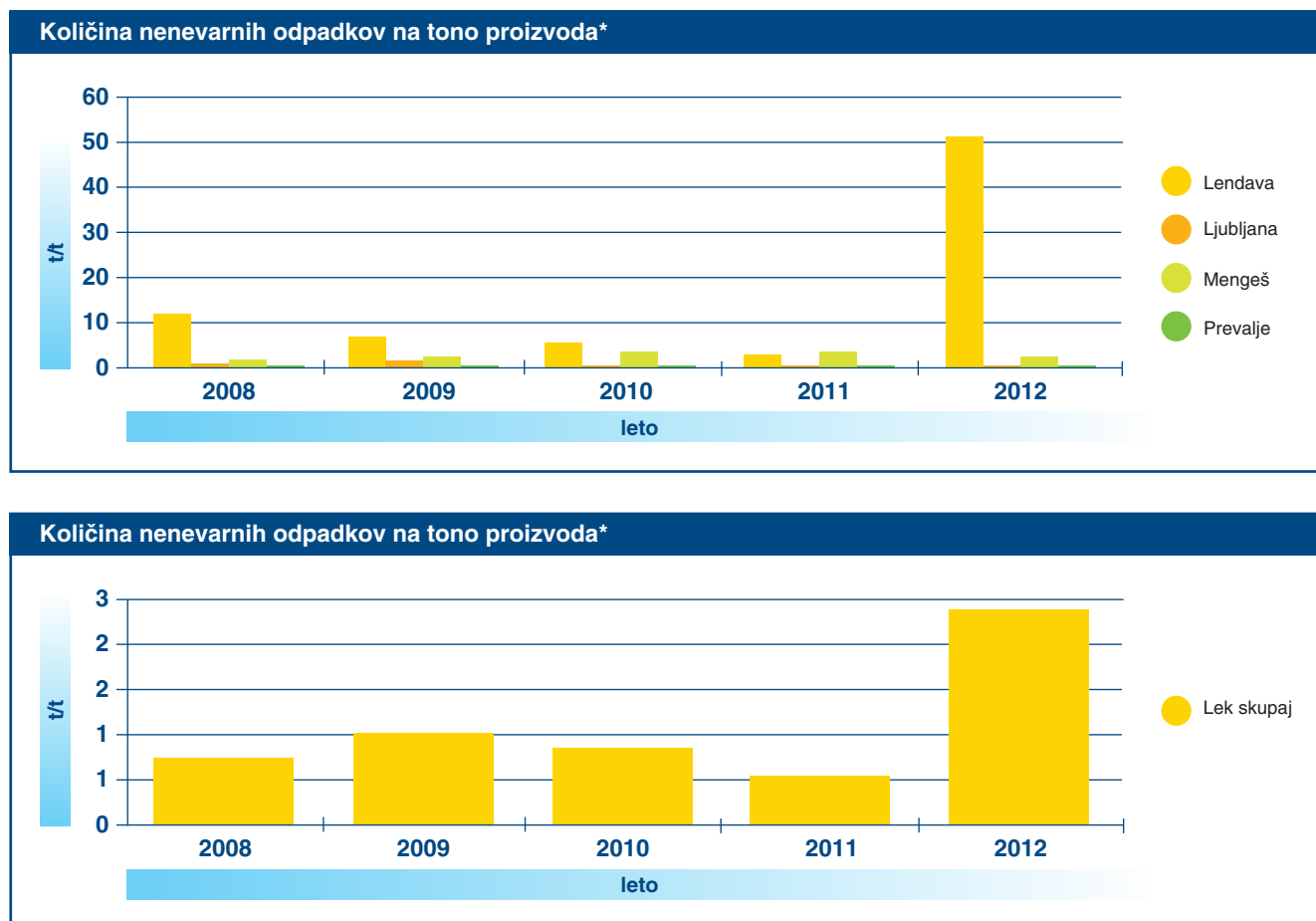
Komunalne odpadke odstranjujemo z odlaganjem, odpadno embalažo večinoma recikliramo (prek sheme SLOPAK), enako tudi gradbene odpadke. Biorazgradljive odpadke uporabimo v proizvodnji bioplina, ostale nenevarne odpadke pa s sežigom odstranjujejo pooblaščenca podjetja.

Tabela 13: Količina nenevarnih odpadkov po lokacijah v tonah

Leto	Enota	Lendava	Ljubljana	Mengeš	Prevalje	Lek (skupaj)*	Lek (nenevarni odpadki brez embalaže, ki se reciklira)*
2008	t	1.449	1.159	917	285	3.810	2.802
2009	t	1.170	1.223	855	320	3.568	2.549
2010	t	1.181	1.322	921	324	3.748	2.483
2011	t	649**	1.388	975	362	3.374**	1.815**
2012	t	11.154**	1.637	793	430	14.014**	12.194**

* Podatki za leti 2008, 2010 in 2011 se razlikujejo od podatkov, objavljenih v predhodnem poročilu zaradi popravka napačnega zaokroževanja decimalk.

** Količina odpadkov, ki gre v obdelavo z lokacije.

Graf 5: Količina nenevarnih odpadkov na tono proizvoda* – učinkovitost

* Količina odpadkov, ki gre v obdelavo z lokacije.

2.6 Emisije v zrak³⁹

2.6.1 Omejevanje emisij v zrak

Emisije v zrak sistematično merimo in omejujemo. Ločeno spremljamo toplogredne emisije in emisije iz nepremičnih naprav. Med njimi so osrednjega pomena emisije hlapnih organskih snovi (HOS) in prahu. Emisijska merilna mesta so postavljena tam, kjer je v izstopnem zraku na tehnoloških napravah in linijah pričakovati emisijo hlapnih organskih snovi, prašnih delcev ali drugih snovi. Z njimi merimo vsebnost snovi in/ali prahu v zraku ter zajemamo vzorce za analizo. Za vse izmerjene odhode so izdelane predpisane ocene emisij snovi in/ali prahu.

Za zmanjševanje emisij organskih snovi uporabljamo različne naprave: za termični sežig plinov, absorberje, pralnice plinov in druge. V letu 2012 smo na lokacijah Ljubljana in Mengeš izpeljali večji projekt zamenjave obstoječih naprav za termični sežig plinov z energetsko učinkovitejšima napravama. V določenem koncentracijskem območju topil v odpadnem zraku lahko napravi obratujeta brez dodatnega goriva (zemeljskega plina). Za čiščenje prašnih delcev pred odvodom v ozračje imata vgrajeni t. i. filter enoti H. E. T., ki zadržita 99,95 % delcev prahu v premeru 0,1 do 0,3 μm .

Emisije snovi v zrak iz naprav za proizvodnjo končnih farmacevtskih izdelkov in učinkovin delimo na emisije hlapnih

organskih spojin (HOS), ki jih vrednotimo v skladu z uredbo HOS, in emisije snovi, ki jih vrednotimo v skladu z uredbo o emisijah. V Leku izkazujemo usklajenost z zakonodajo. Na podlagi rezultatov občasnih meritev, bilance topil, ocene razpršenih emisij in ostalih podatkov dokazujemo skladnost celotnih emisij HOS z mejno vrednostjo emisij, izraženih v odstotkih vnosa organskih topil. Za nove naprave je ta vrednost < 5 %, za obstoječe naprave < 15 %, emisije HOS v zajetih odpadnih plinih pa ne presegajo mejnih koncentracij, ki so 20 mg C/m³. Za obstoječo napravo, ki je opremljena z napravo za čiščenje odpadnih plinov, se do 31. 12. 2013 uporabljajo mejne vrednosti (MV) 50 mg C/Nm³ pri sežiganju odpadnih plinov in 150 mg C/Nm³ pri drugih načinih čiščenja odpadnih plinov.

Prav tako v Leku vzdržujemo skladnost z mejno vrednostjo za celokupni prah, ki znaša 150 mg/m³ oz. pri masnem pretoku celotnega prahu, ki presega 0,2 kg/h, 20 mg/m³.

Pri napravah za termično zgorevanje emisij poleg HOS, izraženih kot celokupni ogljik (TOC), merimo tudi emisije dušikovih oksidov in ogljikovega monoksida (MV = 100 mg/m³). Obratovanje teh naprav po omenjenih parametrih je prav tako zakonsko skladno.

³⁹ EMAS Glavni kazalnik, kazalnik GRI EN20, POR OI 7, POR OI 10

2.6.2 Emisije pri sežigu in sosežigu

V sežigalnici odpadkov v Lendavi poteka predvsem sežig odpadkov iz proizvodnje na tej lokaciji. S predajo odpadnega micelija v bioplinarno se je obseg njenega delovanja zmanjšal. Sežig upravljamo prek nadzorno-krmilnega sistema in stalno merimo parametre dimnih plinov. Nastavljene mejne oz. alarmne vrednosti preprečujejo, da bi proces sežiga odpadkov potekal zunaj dovoljenih meja. S sežigom odpadkov in zemeljskega plina kot podpornega goriva pridobivamo tehnično paro.

V Mengšu poteka termična oksidacija hlapov iz proizvodnje v eni od štirih kurilnih naprav, ki za primarni vir energije uporabljajo zemeljski plin. S sosežigom zemeljskega plina in izredno čistih ter visokoenergetskih nehalogeniranih topil pridobivamo tehnično paro. Na vseh izpustih snovi v zrak redno izvajamo emisijski monitoring. V letu 2011 smo na napravi

za sosežig odpadnih topil zagotovili trajne meritve emisij parametrov, predpisanih v okoljevarstvenem dovoljenju. Lokaciji Lendava in Mengeš sta kot upravljavki industrijskih kompleksov, ki izvajajo eno ali več dejavnosti iz Uredbe ES št.166/2006, obvezani poročati o količinah izpustov onesnaževal Evropskemu registru izpustov in prenosov onesnaževal (E-PRTR).

2.6.3 Žveplov dioksid (SO₂)⁴⁰

Emisije SO₂ so na naših lokacijah nastajale v majhnih količinah, predvsem v napravah za termično obdelavo hlapnih organskih spojin. V letih 2011 in 2012 so redni emisijski monitoringi na vseh lokacijah pokazali njihovo skoraj nično raven. Tudi po izjavi dobavitelja zemeljski plin praktično ne vsebuje žvepla.

Tabela 14: Emisije žveplovega dioksida (SO₂)⁴¹

Leto	Enota	Lendava	Ljubljana	Mengeš	Prevalje	Lek (skupaj)	Učinkovitost (Lek) kg SO ₂ /t proizvoda
2008	t	0,10	0,04	0,02	0,00	0,16	0,03
2009	t	0,11	0,03	0,03	0,00	0,17*	0,05
2010	t	0,12	0,01	0,00	0,00	0,13	0,02
2011	t	0,00	0,01	0,00	0,00	0,01	0,002
2012	t	0,00	0,0001	0,00	0,00	0,0001	0,0000

* Podatek se razlikuje od podatka v poročilu za leto 2011 zaradi uskladitve vsote zaokroženih decimal.

Količine emisij SO₂ po posameznih letih izhajajo iz podatka o koncentraciji na posameznih merilnih mestih in časa obratovanja posamezne naprave.

Skupna količina teh emisij je v primerjavi z letom 2011 še nekoliko upadla in ostaja pod zakonsko predpisanimi vrednostmi. Zmanjšanje emisij dušikovih oksidov smo zabeležili na Prevaljah in v Mengšu, na drugih dveh lokacijah je stanje približno na ravni predhodnega leta.

2.6.4 Dušikovi oksidi (NO_x)⁴²

Vir emisij dušikovih oksidov so zlasti naprave za sežig ali sosežig odpadkov, kurilne naprave in v manjšem delu proizvodnja nitrooksina na lokaciji Mengeš. Na vseh lokacijah se redno izvaja emisijski monitoring.

Tabela 15: Emisije dušikovih oksidov (NO_x)⁴³

Leto	Enota	Lendava	Ljubljana	Mengeš	Prevalje	Lek (skupaj)	Učinkovitost (Lek) t NO _x /t proizvoda
2008	t	9,30	1,14	10,82	1,36	22,62	0,005**
2009	t	10,14	0,78	8,72	1,38	21,02	0,006
2010	t	9,14	1,30	16,36	1,36	28,16*	0,006**
2011	t	7,17	1,33	15,06	1,40	24,96	0,005
2012	t	7,58	2,33	9,94	1,27	21,12	0,004

* Podatek se razlikuje od podatka v poročilu za leto 2011 zaradi popravka napačnega zaokroževanja decimal.

** Sprememba učinkovitosti za NO_x za Lek zaradi spremenjenih podatkov o količinski realizaciji za lokacijo Ljubljana.

2.6.5 CO₂ in drugi toplogredni plini

Viri neposrednih emisij (GHG1) ostajajo na Lekovih lokacijah naslednji: zgorevanje goriva, sežig/predelava gorljivih organskih snovi, proizvodni procesi (npr. fermentacija) in uporaba službenih avtomobilov. V skupino GHG1 uvrščamo

tudi nekatere druge pline, ki jih uporabljamo ali nastajajo v naših procesih. Mednje sodijo npr. HFC, N₂O in metan.

CO₂ je uvrščen med posredne toplogredne pline (GHG2). Nastaja kot ekvivalent nabavljeni električni energiji, dobavljeni toploti in pari na lokacijah, kjer poteka njihova proizvodnja.

Tabela 16: Ogljikov dioksid in drugi plini, ki prispevajo k učinku tople grede⁴⁴

	Leto	Enota	Lendava	Ljubljana	Mengeš	Prevalje	Lek (skupaj)	Učinkovitost (Lek) t CO ₂ /t proizvoda ^{**}
GHG1	2008	t CO ₂	12.492	1.953	11.523	2.027	27.995	5,8
	2009	t CO ₂	11.636	2.371	12.310	2.027	28.344 ^{**}	8,2
	2010	t CO ₂	12.071	3.005	14.353	1.955	31.384 ^{**}	7,0
	2011	t CO ₂	11.839	3.699 *	15.135	1.999	32.672 *	6,3
	2012	t CO ₂	10.801	2.928	13.469	1.821	29.019	4,9
GHG2	2008	t CO ₂	14.364	31.721	10.134	2.661	58.880 ^{**}	12,2
	2009	t CO ₂	15.153	34.105	10.715	2.548	62.521 ^{**}	18,0
	2010	t CO ₂	15.870	33.218	11.879	2.407	63.374 ^{**}	14,1
	2011	t CO ₂	16.023	35.117	11.938	2.482	65.560 ^{**}	12,6
	2012	t CO ₂	12.438	38.434	11.970	2.530	65.372	11,0

* Sprememba podatkov je vezana na spremembo podatkov o količinski proizvodnji na lokaciji Ljubljana.

** Podatki se razlikujejo od podatkov v poročilu za leto 2011 zaradi popravka napačnega zaokroževanja decimalk.

Podatki za neposredne emisije (GHG1)⁴⁵ zajemajo tudi:

- didušikov oksid (N₂O) v ekvivalentih CO₂⁴⁶
- fluorirane ogljikovodike (hidrofluorogljiki – HFC) v ekvivalentih CO₂⁴⁷ in
- druge toplogredne pline (metan in drugi) v ekvivalentih CO₂⁴⁸.

Lokaciji Lendava in Mengeš sta vključeni v trgovanje z emisijskimi kuponi CO₂. Skladno z zakonodajo smo zavezanci za poročanje Ministrstvu za kmetijstvo in okolje ter za plačilo okoljske dajatve.

Skupna količina posrednih in neposrednih emisij toplogrednih plinov se je v letu 2012 zmanjšala na lokacijah Lendava, Mengeš in Prevalje. Manjši sta količini neposrednih in posrednih emisij za Lek.

Na lokaciji Lendava je bil do nedavnega poglavitni vir neposrednih emisij (GHG1) sežig odpadkov organskega izvora. Z oddajo odpadnega micelija v bioplinarno se je njihova količina v letu 2012 zmanjšala.

Posredne emisije (GHG2) nastajajo predvsem zaradi nabavljene električne energije, njihova količina pa je po rahlem naraščanju v preteklih letih v letu 2012 doživela upad. Prihranki so evidentirani in še vedno predstavljajo manjši odstotek celotne emisije CO₂⁴⁹.

Glavni vir neposrednih emisij CO₂ (GHG1) na lokaciji Mengeš je zgorevanje zemeljskega plina (> 90 %) v kurilnih napravah. K temu prispeva tudi proizvodnja tehnološko naprednih in energetsko zahtevnejših izdelkov.

Naraščanje emisij med letoma 2009 in 2011 je bilo med drugim povezano z uvajanjem zahtevnih novih produktov. Za prednostno nalogo smo si zato postavili omejevanje teh emisij. Dosegli smo jo predvsem s sistematičnim energetskim upravljanjem, spremembami procesov, uvajanjem novih tehnoloških rešitev in vgradnjo energetske in okoljske učinkovitih naprav.

2.6.6 Lahkohlapne organske spojine (HOS)⁵⁰

Z uvajanjem novosti v tehnoloških proizvodnih procesih sistematično zamenjujemo halogenirana topila z nehalogenirami. Tako uresničujemo Novartisova priporočila o uporabi alternativnih topil v proizvodnji. V letu 2012 se je skupna količina emisij lahkohlapnih organskih spojin občutno zmanjšala, učinkovitost na tono proizvoda pa izrazito izboljšala.

V Mengšu deluje naprava za izločanje halogeniranih topil iz odvodnega zraka z najsodobnejšo tehnologijo kriogene kondenzacije. Z dokončno zamenjavo metilenklorida z etanolom na Prevaljah ne uporabljamo več halogeniranih topil.

Tabela 17: Skupne emisije lahkih organskih spojin

Leto	Enota	Lendava	Ljubljana	Mengeš	Prevalje	Lek (skupaj)	Učinkovitost (Lek) t HOS/t proizvoda
2008	t	25	52	195	1,7	274	0,057
2009	t	24	70	203	2,7	300	0,086
2010	t	25	58	170	5,5	258	0,057
2011	t	24	36	146*	6,2	212	0,041
2012	t	23	43	71	5,4	142**	0,024

* Sprememba podatka iz predhodnega poročila je posledica spremembe v podatkih za poročanje pri proizvodnji omeprazola. Proizvodnja se je zaključila v decembru 2011, vendar smo zaradi načina vodenja evidenc del realizacije še prikazali v januarju 2012. Pri poročanju za 2011 smo upoštevali emisije glede na realizacijo, vendar smo v letu 2012 to spremenili in emisije iz januarja 2012 predstavili v december 2011 (5,678 t nH-VOC).

** Podatek se razlikuje od podatka v poročilu za leto 2011 zaradi uskladitve zaokroževanja decimal.

2.7 Izpusti v vode

Odpadne vode odvajamo v javno kanalizacijo po tehnoloških, hladilnih in komunalnih vodih. Za tehnološke odpadne vode imamo pred izpustom v kanalizacijo na vseh lokacijah egalizacijske bazene. Na Prevaljah tehnološko odpadno vodo tudi nevtraliziramo.

V hladilno kanalizacijo izpuščamo zgolj odpadne vode iz pretočnih sistemov hlajenja, za katere ne obstaja možnost onesnaženja s kontaminanti (Non-Contact Cooling Water). Povsod, kjer je to možno, odvajamo neonesnažene hladilne vode v površinske vode (vodotoke). Padavinsko odpadno vodo, ki odteka s streh objektov, odvajamo posredno ali neposredno v vode.

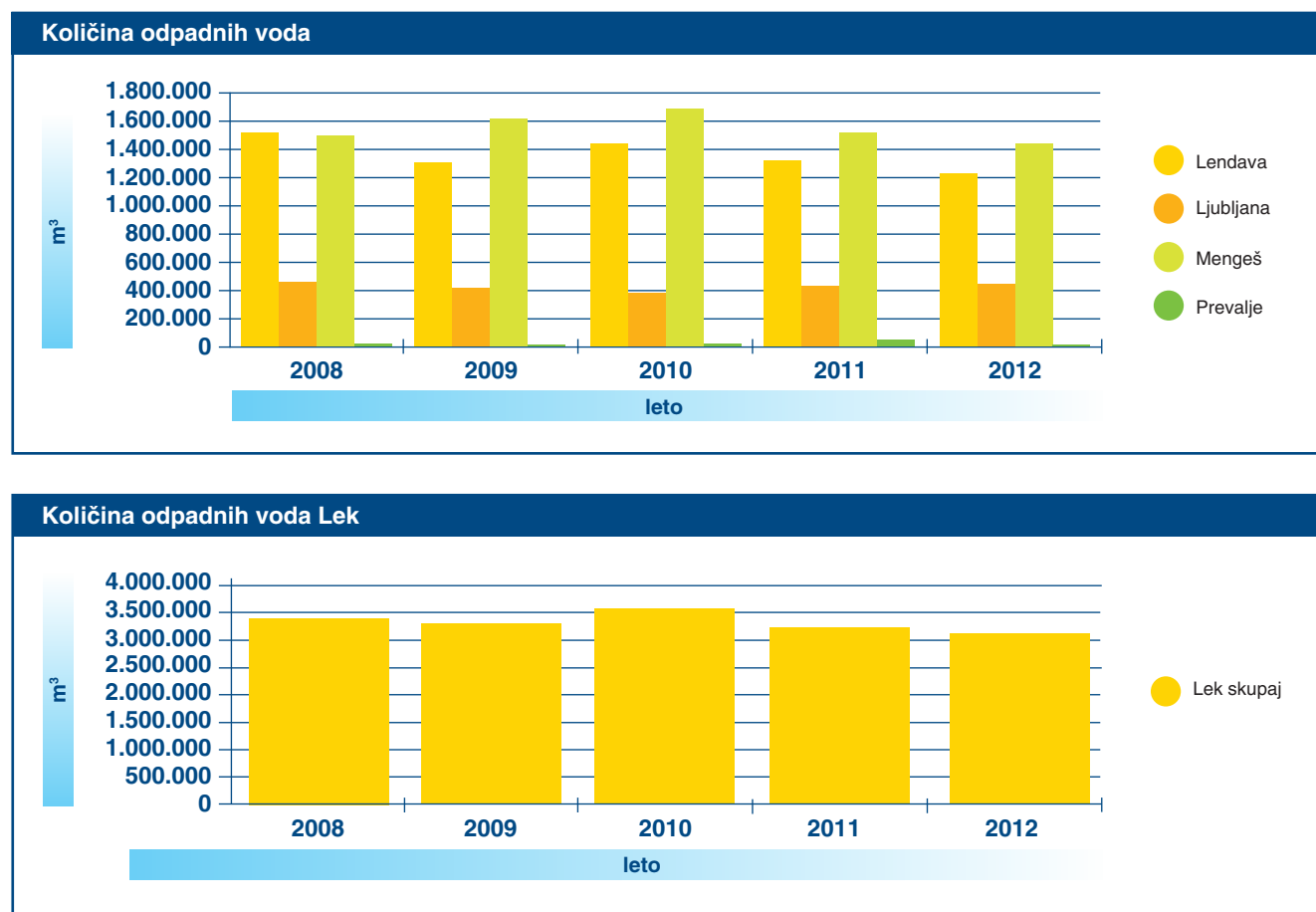
V letu 2012 smo na lendavski lokaciji pristopili k zbiranju ustreznih dovoljenj in ostale dokumentacije za predvideni premik obstoječega iztoka odpadnih hladilnih (neonesnaženih) vod v vodotok Kopica na iztok v vodotok Mura. Ker po 31. 12. 2014 Lek zaradi količin odpadnih vod ne bo več mogel odvajati hladilnih vod v Kopico, je premestitev iztoka edina rešitev. S to spremembo tudi ločujemo odvajanje padavinskih vod od odvajanja odpadnih hladilnih vod. Padavinske vode bomo prek lovilcev olj še vedno odvajali v potok Kopico. Odločbo o spremembi okoljevarstvenega dovoljenja za poseg smo pridobili v začetku leta 2013.

Iz Poročil o obratovalnem monitoringu odpadnih vod za leto 2012 je v poglavju Ugotavljanje čezmerne obremenitve razvidno, da na nobeni izmed štirih lokacij ni ugotovljenih čezmernih obremenitev.

2.7.1 Odpadne vode

Že drugo leto zapored se je količina odpadnih vod v Leku zmanjšala. Manjša je bila za dobre 4 %, predvsem zaradi zmanjševanja odpadnih vod na lokacijah Lendava, Mengeš in Prevalje. V Lendavi je poglobitveni razlog za zmanjšanje nadaljnja optimizacija rabe vode za hlajenje fermentorjev, v Mengšu pa različni manjši proizvodni ukrepi.

Odpadne hladilne vode predstavljajo več kot 80 % celotne količine voda v Mengšu in Lendavi. Njihova raba je v letu 2012 nekoliko upadla, medtem ko se je raba tehnološke vode za spoznanje povečala. Neonesnažene odpadne hladilne vode po uporabi odvajamo v vodotok, za kar imamo pridobljena okoljevarstvena dovoljenja. Zaradi dodatnih zaprtih krogov rabe vode se je v letu 2012 zmanjšala količina neonesnažene tehnološke vode, zaradi večje proizvodnje pa nekoliko povečala količina onesnažene vode. Skupno se je količina odpadnih tehnoloških vod zmanjšala za nekaj več kot 4 %.

Graf 6: Količina odpadnih voda v 000 m³Tabela 18: Količina odpadnih voda po kakovosti in destinaciji izpustov⁵¹

	Leto	Enota	Lendava	Ljubljana	Mengeš	Prevalje	Lek (skupaj)
Raba hladilne vode - neonesnažena	2008	v 000 m ³	1.310	57	1.186	13	2.566
	2009	v 000 m ³	1.125	79	1.381	13	2.598
	2010	v 000 m ³	1.260	55	1.408	11	2.734
	2011	v 000 m ³	1.170	34	1.243	10	2.457
	2012	v 000 m ³	1.109	18	1.138	5	2.270
	Iztok		v vodotok	v kanalizacijo čiščenje na ČN	v vodotok	v kanalizacijo	
Raba tehnološke vode - onesnažena	2008	v 000 m ³	158	393	284	25	860
	2009	v 000 m ³	180	327	267	23	797
	2010	v 000 m ³	167	341	271	28	807*
	2011	v 000 m ³	163	381	259	25	828
	2012	v 000 m ³	163	434	271	30	898
	Iztok		v kanalizacijo čiščenje na ČN	v kanalizacijo čiščenje na ČN	v kanalizacijo čiščenje na ČN	v kanalizacijo	v kanalizacijo čiščenje na ČN

* Podatek se razlikuje od podatka v poročilu za leto 2011 zaradi uskladitve vsote zaokroženih decimalk.

⁵¹ EMAS glavni kazalnik, kazalnik GRI EN21

2.7.2 Fosforne in dušikove spojine, kemijska potreba po kisiku

Pretežni del emisij dušikovih spojin, katerih vir je zlasti fermentacijska proizvodnja, nastaja v Mengšu. Sledita mu Lendava in Ljubljana. Na Prevaljah je količina emisij dušikovih spojin zanemarljiva, kar je razvidno tudi iz grafičnega prikaza njenega gibanja po lokacijah. Skupna količina Lekovih emisij dušikovih spojin je v letu 2012 upadla.

Tudi fosfornih spojin nastane največ na lokaciji Mengeš, njihov vir so ostanki anorganskih snovi. Letne količine fosfornih in dušikovih spojin se navajajo po čiščenju v čistilni napravi, zato so v veliki meri odvisne od učinkovitosti čiščenja odpadnih voda. V letu 2012 so se dvignile na raven iz leta 2008.

Kemijska potreba po kisiku je pomembna za oceno onesnaženosti z organskimi nečistočami. Sporoča namreč

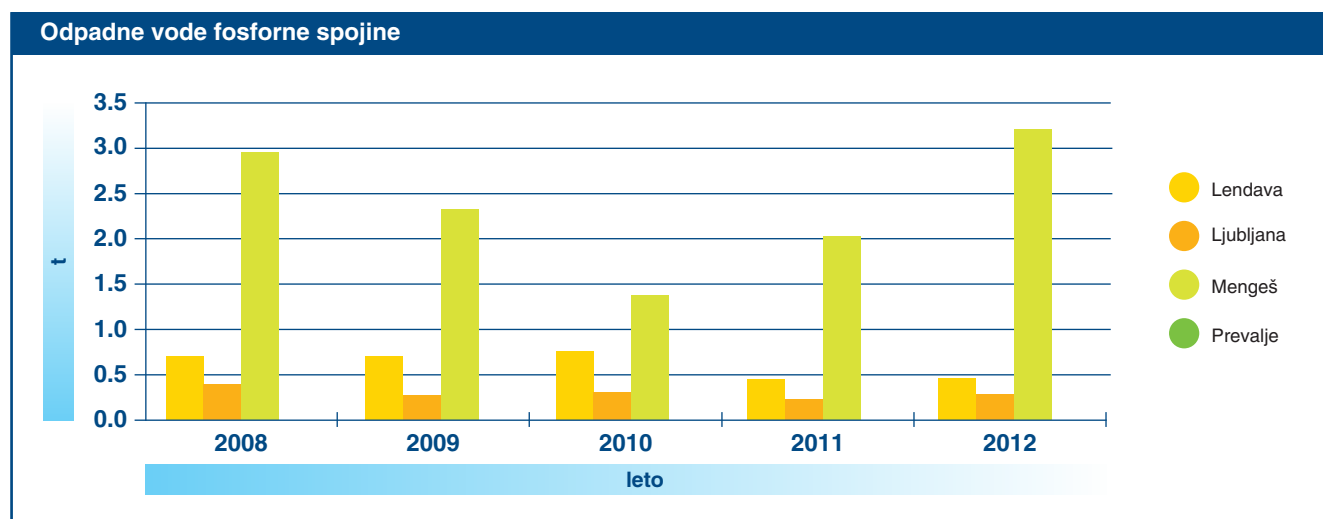
količino kisika, ki je potrebna za kemijsko oksidacijo organskega onesnaženja v odpadni vodi.

Obremenitvene meritve kemijske potrebe po kisiku se izvajajo na iztoku hladilnih odpadnih vod v vodotok in na iztoku tehnoloških odpadnih vod na kolektor čistilne naprave. Zabeležili smo zmanjšanje kemijske potrebe po kisiku.

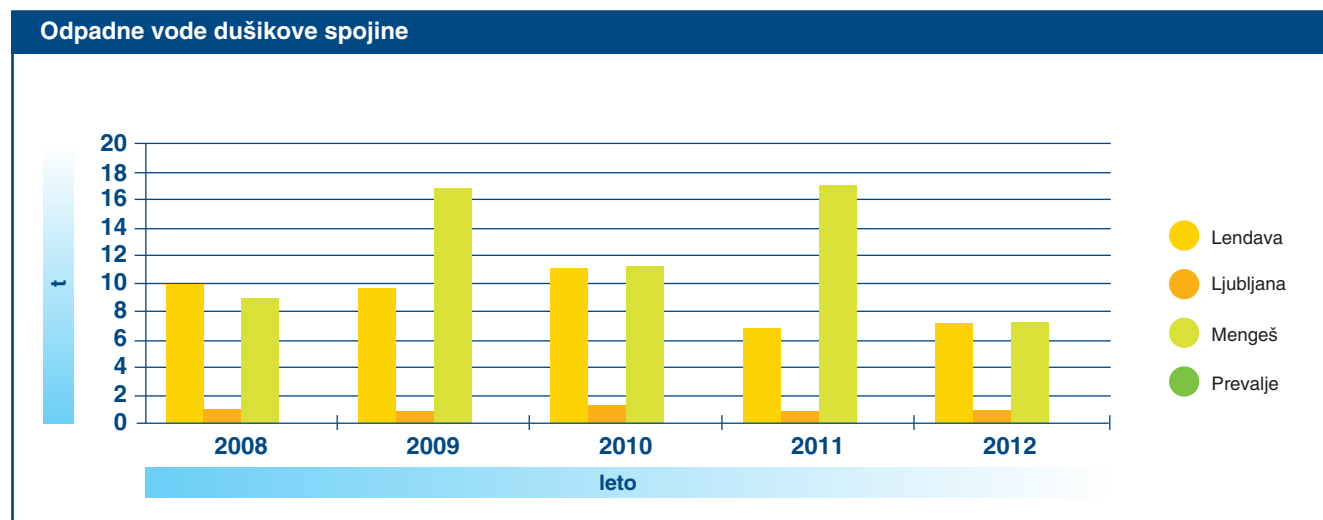
Lekove odpadne vode in vsebnost vseh treh parametrov so pod rednim nadzorom pooblaščenih izvajalcev monitoriranja, ki ga izvajajo tri- do šestkrat letno, odvisno od količine odpadnih vod na lokaciji.

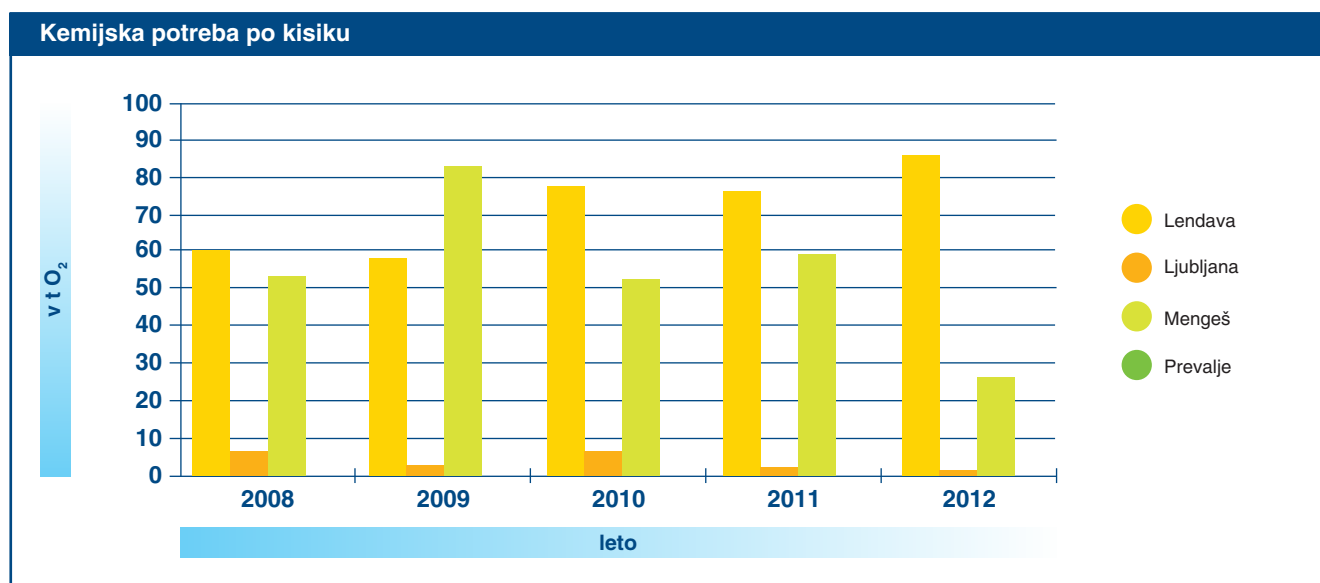
Kemijska potreba po kisiku, skupne fosforne spojine in skupne dušikove spojine v odpadnih vodah predstavljajo tudi parametre za izračun okoljske dajatve. Največji, več kot 80 % vpliv je povezan s kemijsko potrebo po kisiku. Fosforjeve in dušikove spojine predstavljajo vsaka po približno 10 % obremenitve.

Graf 7: Emisije fosfornih spojin v odpadni vodi⁵²

Graf 8: Emisije dušikovih spojin v odpadni vodi⁵³

Graf 9: Kemijska potreba po kisiku (v t O₂)⁵⁴

Vse bolj poglobljeno poznavanje kemijskih snovi nam je omogočilo, da smo še pred zahtevami slovenske zakonodaje in evropskih direktiv začeli proučevati vplive farmacevtskih učinkovin. Te lahko zaradi naše dejavnosti pridejo v odpadno vodo, od tu pa prek čistilnih naprav v površinske vode.

Ekotoksikološke podatke učinkovin redno pregledujemo, jih ovrednotimo in ustrezno ukrepamo, čeprav je ugotovljeno, da delež farmacevtskih učinkovin v vodah le v manjši meri prihaja iz proizvodnje in pretežno s strani končnih uporabnikov farmacevtskih izdelkov.

2.8 Drugi okoljski vplivi

2.8.1 Vonj

Na vseh lokacijah nameščamo biofiltre na mestih, kjer bi se lahko pojavil vonj iz industrijske dejavnosti in postal moteč za ljudi, ki živijo v neposredni bližini. Taka mesta so npr. nad izravnalnimi bazeni odpadnih vod. Nadzor nad njihovim optimalnim delovanjem in kontrolo obremenjenosti odpadnega zraka izvaja Zavod za zdravstveno varstvo Maribor. Okoljska zakonodaja v Sloveniji sicer ne obravnava obremenitev z vonjem.

V letu 2012 smo prejeli vprašanje civilne iniciative oz. Krajevne skupnosti Trimlini (Lendava) glede neprijetnega vonja, ki naj bi se širil iz jaška javne kanalizacije na meji z Lekom. Ker gre za komunalni jašek s sanitarno odpadno vodo, je vzrok občasnega neprijetnega vonja premajhen pretok v jašku, še zlasti v poletnih mesecih.

2.8.2 Prst

Vplivi onesnaženja v prsti so običajno nepovratni, zato smo nanje zelo pozorni.

Pomembnejša potencialna povzročitelja onesnaževanja prsti sta skladiščenje škodljivih snovi in transport, zato dosledno upoštevamo njune zahteve. Redno preverjamo tudi tesnenje kanalizacijskih sistemov, zlasti tistih s tehnološko odpadno vodo. To je še zlasti pomembno na lokacijah v Mengšu in Ljubljani, ki ležita na vodovarstvenem področju. Preventivne ukrepe izvajamo tudi v proizvodnih procesih in pri graditvi objektov.

Sanacijski ukrepi zaradi onesnaženja prsti v Leku do sedaj niso bili potrebni.

Tabela 19: Raba tal po lokacijah⁵⁵

	Mengeš	Lendava	Ljubljana	Prevalje	Lek
Površine zelenic v m ²	45.748	104.478	28.780	6.698	185.704
Površine objektov – tloris v m ²	32.145	12.963	38.003	6.658	89.769
Površina asfalta – ceste, dvorišča v m ²	39.023	19.222	43.315	5.171	106.731
Površina celotne lokacije s parkirišči v m ²	126.537	136.663	121.015	18.527	402.742
Površina proizvodne lokacije/proizvod v m ² /t	231,5	623,5	29,2	18,1	67,9

⁵⁴ POR OI 14 | ⁵⁵ EMAS glavni kazalnik

2.8.3 Hrup

Morebitne prekomerne obremenitve okolja s hrupom nadziramo z rednimi meritvami in analizami ter preprečujemo z ustreznimi ukrepi že pri načrtovanju novih proizvodnih tehnologij. Dovoljenih vrednosti v dnevnem, večernem in nočnem času ne presegamo na nobeni od Lekovih lokacij. Poglavitni prepoznani vir hrupa je proizvodna dejavnost, zlasti delovanje fermentorjev, kompresorskih postaj in prezračevalnih ter hladilnih naprav. K imisijskim ravnom hrupa prispeva tudi bližina precej prometnih cest, predvsem na ljubljanski lokaciji.

Pri projektu, načrtovanem v letu 2012 za lokacijo Prevalje, smo že v zasnovi upoštevali omilitveni ukrep v smislu emisije hrupa tako, da se bo ventilator naprave RTO postavil v notranjost energetskega objekta. Standardna izvedba RTO

z zunanjim ventilatorjem bi bila lahko zaradi bližine stanovanjskih objektov okoljsko neugodna.

V letu 2012 smo prejeli dve pritožbi zaradi hrupa.

2.8.4 Biodiverzitet⁵⁶

V Leku se z doslednim izpolnjevanjem zakonskih zahtev in proaktivnimi ukrepi na področju ravnanja z odpadki in tehnološkimi odpadnimi vodami zavedamo pomena varstva okolja. Posledično poskušamo zmanjšati morebitne vplive na kvaliteto okolja ter s tem na biodiverzitetu v okolici naših lokacij. Lekovi objekti se sicer nahajajo na območju industrijskih con, kjer ni naravovarstveno pomembnih habitatnih tipov ali zavarovanih rastlinskih vrst.

2.9 Varnost

2.9.1 Varstvo pred požarom

V sklopu rednih protipožarnih preventivnih aktivnosti smo izpeljali štiri taktične gasilske vaje. V Mengšu je bila izvedena vaja večjih razsežnosti, ki je vključevala osem gasilskih enot, jamarsko reševalno službo, gorsko reševalno službo, nujno medicinsko pomoč, policijsko enoto, Društvo vodnikov reševalnih psov Slovenije ter Regijski center za obveščanje Ljubljana. Njen namen je bil usposabljanje intervencijskih ekip, evakuacija zaposlenih, preverjanje funkcionalnosti sistemov aktivne požarne zaščite ter ustreznost postopkov in navodil ob kritičnem dogodku. Preverjali smo odzive ekip za zaščito in reševanje, njihovo opremljenost in ravnanje v primeru nepredvidljivih dogodkov, za vse zaposlene pa smo organizirali teoretična izobraževanja in evakuacijske vaje s praktičnimi poskusi gašenja.

V mesecu požarne varnosti smo na vseh lokacijah organizirali delavnice na temo protipožarne ozaveščenosti zaposlenih v domačem okolju. Investirali smo tudi v posodobitve aktivnih in pasivnih sistemov protipožarne zaščite. Večjih intervencij v letu 2012 nismo zabeležili.

V Mengšu je potekala obsežna taktična gasilska vaja, s katero smo celovito preverili našo pripravljenost.

2.9.2 Biološka varnost

V Leku se ukvarjamo z biološkimi dejavniki 1. in 2. varnostnega razreda:

- biološki dejavnik iz 1. varnostnega razreda je tisti, za katerega je verjetnost, da povzroči bolezen pri ljudeh, mini-

- malna, tveganje, da se razširi v okolico, pa zanemarljivo; biološki dejavnik iz 2. varnostnega razreda je dejavnik, ki lahko povzroči bolezen pri ljudeh in je lahko nevaren za delavce; tveganje, da se razširi v okolico, je majhno, v večini primerov pa je na voljo učinkovita preventiva ali zdravljenje.

V proizvodnji se srečujemo izključno z biološkimi dejavniki iz 1. varnostnega razreda, iz tega razreda so tudi vsi gensko spremenjeni organizmi (GSO). Za biološke dejavnike imamo izdelane ocene tveganja.

Za zagotavljanje biološke varnosti imamo jasno določene odgovornosti. Na lokacijah Mengeš, Ljubljana in Lendava delujejo pooblaščenca za biološko varnost, prav tako imamo pooblaščenca na ravni družbe. Določene so tudi osebe, odgovorne za zagotavljanje varnosti dela z GSO. Osnovna naloga oseb, odgovornih za biološko varnost, je zmanjšati potencialno tveganje pri ravnanju z biološkimi dejavniki ter zagotavljati skladnost s slovensko zakonodajo in Novartisovimi smernicami.

Ključne naloge Lekovega devetčlanskega Odbora za biološko varnost so pregled seznamov bioloških dejavnikov družbe, preverjanje pravilnosti njihove uvrstitve v varnostne razrede in s tem pravilnosti zadrževalnih ukrepov ter potrjevanje določenih projektov skladno z oceno tveganja.

Programe za upravljanje tveganj na področju dela z biološkimi dejavniki v zaprtih prostorih, ki smo jih pripravili v letu 2012, smo implementirali v novem laboratoriju za celično in molekularno biologijo, nastalem v Razvojnem centru biofarmaceutike v Mengšu v letu 2012.

Biološka zdravila postajajo nepogrešljiv del sodobnega zdravljenja, vendar so zaradi zahtevnih raziskav in dolgotrajnega razvoja zelo draga. Pri ponudbi podobnih bioloških zdravil je Sandoz pionir v svetu. S Sandozovim delovanjem so podobna biološka zdravila dostopna ljudem, saj ponujajo kakovost, varnost in učinkovitost, primerljivo z referenčnimi izdelki, a po dostopnejši ceni. Vsa tri Sandozova podobna biološka zdravila so na voljo tudi bolnikom v Sloveniji.

⁵⁶ Kazalnik GRI EN14

2.9.3 Zagotavljanje varnosti pri skladiščenju in distribuciji

2.9.3.1 Skladiščenje

Ravnanje z nevarnimi kemikalijami in njihovo skladiščenje v Leku potekata skladno z zakonskimi zahtevami in Novartisovimi smernicami. Vsa skladišča nevarnih tekočin so prijavljena na resorno ministrstvo, skladno z zakonom pa imamo za posamezne lokacije izdelane načrte ravnanja z nevarnimi tekočinami.

Pri zunanjem nadzemnem skladiščenju nevarnih tekočin v rezervoarjih zagotavljamo ustrezne zadrževalne sisteme za preprečevanje, ki preprečujejo iztekanje tekočine v okolje. Poleg tega so rezervoarji opremljeni tako, da je vsak trenutek možno ugotoviti morebitno iztekanje.

V proizvodnji, skladiščenju in na področju ravnanja z odpadki razvrščamo in označujemo kemikalije po sistemu GHS (Globally Harmonized System), kar smo v letu 2012 še nadgrajevali.

2.9.3.2 Distribucija⁵⁷

Z Lekovih lokacij smo odposlali 5857 pošiljk končnih izdelkov in učinkovin v 93 držav. Nesreč pri transportu nenevarnega in nevarnega blaga ni bilo.

Pri organiziranju mednarodnega cestnega transporta smo nadaljevali koncept "Control Tower" poslovnega modela v organizaciji DHL Belgija. Projekt se je izkazal kot uspešen in tudi stroškovno učinkovit.

Za izbiro organizatorja letalskega transporta smo izvedli globalni natečaj, pri pomorskem transportu pa lokalni natečaj.

Volumen distribuiranega blaga je v letu 2012 ostal na ravni leta 2011 in je znašal 17.816 ton. Večje spremembe so bile pri selitvi zaloge za Rusijo na lokacijo v Hočah, s čimer smo razbremenili ljubljansko lokacijo in povečali obseg dela v Hočah. Pri odpremi blaga za azijske države je prišlo do sprememb modela organizacije odpreme in transporta, ki prav tako pomenijo prihranek.

2.9.4 Kemijska varnost

S sistemom kemijske varnosti v Leku zagotavljamo varno delo s kemikalijami v laboratorijih in v proizvodnji farmacevtskih učinkovin in končnih izdelkov. Skladno z zakonodajnimi zahtevami s področja ravnanja s kemikalijami in z Novartisovimi smernicami obveščamo zaposlene o nevarnih lastnostih kemikalij. Z upoštevanjem vrste tehnologije v proizvodnji in postopkov uporabe kemikalij v laboratorijih ocenjujemo tveganja ter določamo tehnične in organizacijske ukrepe za njihovo varno uporabo. Vpeljan imamo sistem zbiranja podatkov o prometu s kemikalijami, ki so predmet zakonodajnega poročanja, sistem priprave registracijskih dosjejev za registracije strateških surovin (intermediatov) po uredbi o registraciji, evalvaciji, avtorizaciji in omejevanju kemikalij (REACH) ter sistem označevanja GHS (Globally Harmonised System) za potrebe proizvodnje in naših kupcev farmacevtskih učinkovin.

Z vidika toksikologije in farmakologije določamo mejne vrednosti izpostavljenosti za farmacevtske učinkovine in strateške intermediete. S pomočjo določitve mejnih vrednosti izpostavljenosti in po izvedenih meritvah v delovnem okolju določimo ustrezne tehnične in organizacijske ukrepe.

Lekovi sistemi za zdravje, varnost in okolje

Organiziranost, kadri in izobraževanje na področju zdravja, varnosti in okolja

Služba ZVO

Službo ZVO sestavljajo predstavniki vodstva za zdravje, varnost in okolje (direktor) in pooblaščen osebe za posamezna strokovna področja. Te so po pooblastilih uprave odgovorne za skladnost strokovnega področja z zakonodajo Republike Slovenije in s standardi Novartisa/Sandoza, za zastopanje Leka na strokovnem področju, vodenje inšpekcij, izvedbo občasnih internih presoj in spremljanje realizacije korektivnih ukrepov, za svetovanje ter strokovno pomoč pri izvajanju preventivnih ukrepov na lokacijah, kakor tudi za obveščanje vodstva o prepoznanem tveganju.

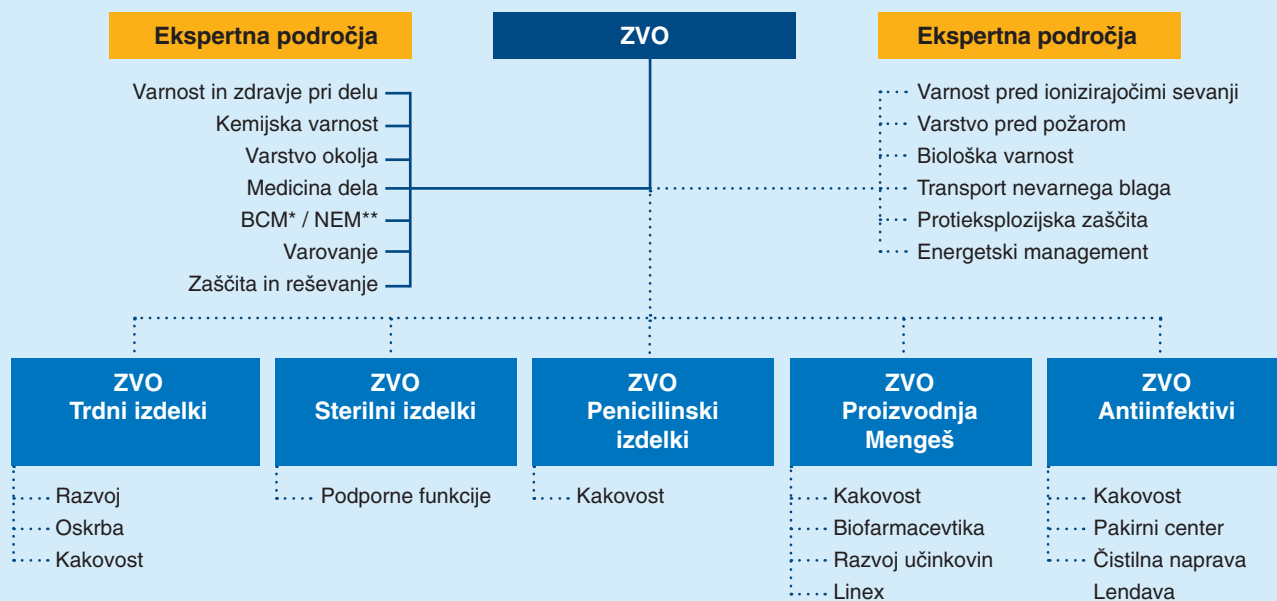
Oddelek ZVO

Sistem ZVO je uveljavljen na vseh štirih lokacijah družbe Lek v Sloveniji. Vloge, odgovornosti in pooblastila na področju ZVO so določene po organizacijski strukturi in funkcijski organiziranosti. Na lokacijah, kjer deluje več različnih enot, poteka delovanje po načelu gostitelj-gost, kar omogoča enotne standarde ZVO na celotni lokaciji. Enako načelo velja za naše pogodbene partnerje. Gostitelj je največja enota z ustrežno organizacijo ZVO. Na lokaciji postavlja interne standarde, ki veljajo tudi za goste.

⁵⁷ POR OI 22

Lekovi sistemi za zdravje, varnost in okolje

Slika 1: Shematski prikaz organiziranosti ZVO

* BCM: zagotavljanje trajnostnega poslovanja (Business Continuity Management)

** NEM: ravnanje v izrednih razmerah (Novartis Emergency Management)

Usposobljenost vseh zaposlenih za obvladovanje vidikov ZVO pri delu zagotavljamo z izobraževanjem. Oddelek ZVO letno načrtuje izobraževanja v sodelovanju z vodji in pripravlja vsebine za katalog izobraževanj v treh sklopih: uvajanje, kontinuirano izobraževanje in izobraževanje za napredovanje.

Spodbujamo tudi neposredno povezovanje zaposlenih v različnih vlogah, funkcijah in enotah, ki presega formalno organiziranost ZVO. S tem namenom deluje pobuda Re:act. Ta ustvarja priložnosti za zaposlene na vseh lokacijah, da se izkažejo tudi z majhnimi idejami, ki pa jim lahko veliko pomenijo, vplivajo na njihovo počutje, prihranijo čas, naravne vire ter vplivajo na varnost in kakovost.

Ocena vplivov na okolje in obvladovanje tveganj na področju ZVO

Lek ima skladno z zakonskimi zahtevami na vseh svojih lokacijah pridobljena okoljevarstvena dovoljenja za obratovanje (glej Skladnost z zakonodajo in s standardi).

Načrtovanje vsakega posega s predvidenimi vplivi na okolje obsega tudi predhodno oceno vplivov in sprejemljivosti obremenitev. Pri tem so upoštevani zakonjena okoljska izhodišča, podatki iz javnih virov, monitoringov in študij pooblaščenih ustanov, pa tudi obstoječe stanje in obremenjenost okolja, predvidene emisije iz načrtovane dejavnosti in veljavni okoljevarstveni predpisi. Vplivi posameznega posega so ocenjeni po okoljskih dejavnikih, ločeno za čas gradnje in obratovanja. Če so prepoznani vplivi na okolje, so predlagani omilitveni ukrepi.

Po določilih Uredbe o preprečevanju večjih nesreč in zmanjševanju njihovih posledic (Uradni list RS, št. 71/08 in 105/10) se Lek, z izjemo obrata v Mengšu, uvršča med nepomembne vire tveganja. Za proizvodni obrat v Mengšu,

ki sodi predvsem zaradi prisotnosti vnetljivih snovi na lokaciji med vire manjšega tveganja za okolje, smo prepoznali dejansko in pričakovano navzočnost nevarnih snovi. Z načrtovanimi ukrepi ob nepredvidljivih dogodkih, katerih posledica so lahko večje emisije, požar ali eksplozija, in z ukrepi za odzivanje smo storili vse potrebno za preprečitev večjih nesreč. Na pristojno ministrstvo smo kot obrat manjšega tveganja vložili vlogo za pridobitev okoljevarstvenega dovoljenja. Rok za pridobitev dovoljenja je do konca leta 2015, v prednostni obravnavi so vloge virov večjega tveganja.

Ukrepi za preprečevanje in zmanjševanje tveganj

Za ocenjevanje tveganj uporabljamo različne metode. Izbira najustreznejše je odvisna od njene primernosti za področje ocenjevanja in usposobljenosti sodelavcev.

Izdelujemo ocene tveganj za:

- nabor tveganj lokacij (Risk Portfolio),
- oceno tveganja delovnih mest (Workplace Health Risk Assessment – WHRA),
- investicijske projekte: s prednostno uporabo metode Zurich Hazard Analysis (ZHA) ali metode Hazard and Operability Study (HAZOP Study) v fazi kvalifikacij projekta,
- objekte in proizvodne linije: Zurich Hazard Analysis (ZHA) ali Process Risk Assessment (PRORA)
- uvajanje novih izdelkov in proizvodne procese: procesna ocena tveganja (Process Risk Assessment – PRORA),
- ocenjevanje tveganj, povezanih s kakovostjo izdelkov: prednostna uporaba metode FMEA.

Lekovi sistemi za zdravje, varnost in okolje

Nabor tveganj služi vodstvu za pregled nad večjimi tveganji na področju ZVO in stopnjo njihovega obvladovanja na posameznih lokacijah, v posameznih državah, poslovnih skupinah in celotni korporaciji.

Razvoj in priprava nabora tveganj potekata v treh stopnjah:

- ocena tveganj in priprava nabora tveganj za posamezne lokacije,
- priprava nabora tveganj za Lek (Slovenija) in Sandoz,
- letni pregled nabora tveganj za poslovne skupine na ravni korporacije.

V letu 2012 smo izvedli vse zahtevane aktivnosti na področju upravljanja tveganj, skladno z Novartisovimi smernicami na področju zdravja, varnosti in okolja (ZVO). Pozorno smo prepoznavali tveganja na področju ZVO pri izvajanju naše dejavnosti in procesov. Na tej osnovi smo izvajali ukrepe za omejevanje tveganj na najmanjšo možno mero, kot so izogibanje potencialnim nevarnostim, zmanjševanje nevarnosti, omejevanje možnosti izpostavljanja nevarnostim in ukrepi za ublažitev negativnih posledic nevarnega dogodka, v primeru, da bi do tega prišlo.

V Lendavi smo izvedli dodatne ukrepe za zmanjšanje procesnega tveganja pri končnem sušenju kalijevega klavulanata.

Izrednih dogodkov s področja ZVO v letu 2012 ni bilo.

Vidiki ZVO in sistem spremljanja dosežkov

Skladno z Novartisovimi smernicami smo v Leku okoljske vidike razširili na t. i. vidike ZVO. Za posamezno ekspertno področje jih izdelamo po predlogu pooblaščenih oseb, za vsako lokacijo posebej. Poleg okoljskih vidikov imamo tako tudi vidike s področja zdravja in varnosti pri delu, kemijske varnosti, varstva pred požarom, eksplozijske varnosti, biološke varnosti in drugo.

Standardni nabor vidikov za posamezno ekspertno področje opredeli vodja ekspertnega področja v Leku. Odgovorna oseba ZVO na lokaciji jih ovrednoti glede na analize pomanjkljivosti (gap analize), presoje (interne, Novartisove), inšpekcije, pritožbe, nevarne pojave in skoraj dogodke. Vidiki so ovrednoteni ob upoštevanju kriterijev skladnosti z zakonodajo, ekonomiko poslovanja in ugledom družbe ter po metodologiji tveganj.

Na osnovi ugotovitev iz registra vidikov se opredelijo korektivni ukrepi, cilji in programi dela. Revizije registra vidikov ZVO se odvijajo najmanj enkrat letno ali ob njihovih bistvenih spremembah zaradi sprememb notranjega ali zunanjega okolja. Služijo kot podlaga za izdelavo Risk Portfolia, pripravo planov, programov dela in aktivnosti ter postavitev osebnih ciljev odgovornih oseb.

Pri delu spoštujemo zakonske in druge zahteve, kar dokazujemo z uspešno izvedenimi notranjimi in zunanjimi presojami, in pekcijskimi pregledi, monitoringi na področju vod, zraka, hrupa in z veljavnimi okoljevarstvenimi dovoljenji.

V letu 2012 so bile izvedene presoje zunanjega kupca, notranja energetska presoja in zunanje presoje skladnosti s standardoma ISO 14001:2004 ter BS OHSAS 18001:2007.

Izvedene so bile tudi notranje presoje službe ZVO, ki so načrtovane na letni ravni in so skladno s tem potekale po posameznih področjih ZVO. Sočasno smo opravili tudi notranje presoje po standardih ISO 14001:2004 in OHSAS 18001:2007. Notranje Novartisove in Sandozove presoje so obsežnejše in zajemajo vsa področja ZVO na delu lokacije in na vseh področjih delovanja: varovanje okolja, varnost in zdravje pri delu, kemijsko varnost, varstvo pred požari, biološko varnost, protieksplozijsko zaščito in ravnanje v primeru nesreč (BCM in NEM). Pogostost teh presoj je odvisna od narave proizvodnje, presoje na lokacijah s proizvodnjo učinkovin se izvajajo vsaki dve leti, na lokacijah s proizvodnjo farmacevtskih izdelkov pa vsaka tri do štiri leta. Tudi te presoje vključujejo zahteve standardov ISO 14001:2004, OHSAS 18001:2007 in uredbe EMAS. Rezultati notranjih presoj v letu 2012 so izkazovali visoko usklajenost našega delovanja z zahtevami zakonodaje in notranjih ter zunanjih standardov na vseh področjih. Korektivne ukrepe smo sproti izvajali.

Ovrednotenje okoljske uspešnosti glede na Lekove splošne in posamezne cilje je del postopka vodstvenega pregleda.

Izpolnili smo tudi vse temeljne zahteve sistema EMAS in pridobili potrdilo o vpisu v register za vse Lekove lokacije. Skladno z Novartisovo in Sandozovo politiko je Lek zavezan k stalnemu izboljševanju okoljske uspešnosti, pri čemer upoštevamo programe v lokalnem in nacionalnem okolju. Po vpisu v register EMAS v letu 2012 bomo začeli v letu 2013 izvajati notranje presoje skladno z navodili uredbe.

Metodologija poročanja

V Leku uporabljamo metodologijo poročanja, ki nam omogoča spremljanje absolutnih kazalnikov in trendov za posamezne kritične vidike varstva okolja ter varnosti in zdravja pri delu.

Podatke s področja ZVO zbiramo, vpisujemo, preverjamo in potrjujemo znotraj enotnega Novartisovega sistema

poročanja Data Management System (DMS), kar zagotavlja njihovo transparentnost in primerljivost. Pogostost poročanja je odvisna od pomembnosti podatka, lahko je mesečno, četrtno ali letno. Zbrani podatki so podlaga za zakonsko zahtevano poročanje ministrstvu in ostalim zainteresiranim deležnikom, enkrat letno pa so predmet pregleda sistema okoljskega ravnanja po sistemu ISO 14001:2004 s strani najvišjega vodstva organizacije.

3. Delo

3.1 Kadrovska politika

Kadrovska politika postavlja v središče celotnega poslovanja družbe ljudi ("Vse se vrti okoli ljudi") in ob njih izpostavlja tri načela: "Sodelovanje. Razvoj. Odličnost." Njena prednostna naloga je oblikovanje procesov in orodij ter sistemov s področja kadrovanja. Veliko pozornost posveča razvoju Lekovih talentov in načrtovanju nasledstev, nagrajevanju dosežkov, ustreznemu organizacijskemu razvoju in izobraževanju. Pri tem nenehno skrbi, da so vsi procesi izvedeni profesionalno in skladni s standardi.

Podpira temeljne poslovne usmeritve, ki so bile v letu poročanja naravnane k visoki stopnji inovativnosti, rasti in izboljševanju produktivnosti.

V Leku, članu skupine Sandoz, gradimo delovno okolje, ki ponuja strokovne in osebne izzive. Ustvarjalno in dinamično delo je njegova temeljna značilnost in obenem edinstvena priložnost v slovenskem prostoru za delo v mednarodnih razvojnih in raziskovalnih timih na področju farmacije.

Skrb za zaposlene

Za zdravo življenje telovadili in kuhali s Petro Majdič

Že drugo leto zapored so Lekovi zaposleni v družbi olimpijke Petre Majdič teden dni posebej posvetili skrbi za zdravje in dobro počutje. Letošnji Teden zdravega življenja, ki je del globalne Novartisove akcije Živim zdravo (Be Healthy), so nadgradili z novimi aktivnostmi za dvigovanje zavesti o zdravem načinu življenja in pomenu gibanja. Tokrat so se poleg sproščujoče jutranje telovadbe s Petro srečevali tudi za štedilnikom. V njeni družbi so se seznanili z recepti za imenitne jedi iz pire in se prepričali, da za okusno jed niso potrebne velike količine soli.

Poleg druženja s priznano športnico so spoznali tudi delovanje defibrilatorjev, ki so nameščeni na vseh štirih Lekovih lokacijah. V okviru Tedna zdravega življenja so potekale meritve krvnega tlaka, krvnega sladkorja, holesterola in drugih osnovnih kazalnikov zdravja, za zaključek pa so se številne sodelavke in sodelavci podali na družabne pohode na bližnje hribe.

3.2 Zaposlovanje

3.2.1 Število zaposlenih po načinu zaposlitve in pogodbi o zaposlitvi⁵⁸

Delež žensk med zaposlenimi je bil za odstotek manjši kot leto prej in je ob koncu leta 2012 znašal 45 %. Za nedoločen čas s polnim delovnim časom je bilo ob koncu leta zaposlenih 86,8 % zaposlenih (leto prej 91 %). Blizu 11 % je bilo zaposlenih za določen čas (10,9 %), v letu 2011 je njihov delež znašal 9 %. S skrajšanim delovnim časom je delalo 2,3 % zaposlenih, kar je približno enak delež kot leto prej (2,4 %).

3.2.2 Delež zaposlenih po kolektivni pogodbi⁵⁹

Zaposlenost po kolektivni pogodbi ostaja na ravni preteklih let in je 99 %.

⁵⁸ Kazalnik GRI LA1 | ⁵⁹ Kazalnik GRI LA4

3.2.3 Obveznosti iz pokojninskega načrta⁶⁰

Vse od leta 2001 omogočamo svojim zaposlenim dodatno pokojninsko zavarovanje (II. pokojninski steber) v maksimalnem znesku. Tedaj je bila v kolektivno dodatno pokojninsko zavarovanje vključena večina zaposlenih, ob koncu leta 2012 pa je njihov delež znašal 85,59 %. Osnova za izračun premije je 5,844 % bruto plače.

3.2.4 Proces zaposlovanja in delež lokalnega kadra v višjem menedžmentu⁶¹

Pri sprejemanju zaposlenih iz drugih držav sledimo ustaljeni korporacijski praksi in priporočilom Evropske unije. Odločitve sprejemamo le na osnovi elementov, povezanih z zaposlitvijo. Delež lokalnega kadra v višjem menedžmentu (sestavlja jo ga direktorji enot in člani uprave) je ostal na enaki ravni kot leto prej in znaša 90 %.

3.2.5 Starševski dopust⁶²

Do starševskega varstva je upravičen vsak zaposleni, ki izpolnjuje pogoje po zakonu o starševskem varstvu in družinskih prejemkih.

	Moški	Ženske	Skupaj
Število zaposlenih, ki so izkoristili starševski dopust	95	93	188
Število zaposlenih, ki so se vrnili po starševskem dopustu	95	90	185
Število zaposlenih, ki so se vrnili po starševskem dopustu v %	100 %	97 %	98 %
Število zaposlenih, ki so se po starševskem dopustu vrnili na delovno mesto	91	90	181
Število zaposlenih, ki so se po starševskem dopustu vrnili na delovno mesto v %	96 %	97 %	96 %

3.3 Zdravje in varnost pri delu

3.3.1 Pogostost izostankov zaposlenih zaradi nezgod pri delu⁶³

Pripetila se je 1 težja nezgoda našega sodelavca, ki je zahtevala daljšo bolniško odsotnost. V 2 delovnih neizpolnitvah sta bila poškodovana delavca, zaposlena prek agencij, in v 1 primeru študent. Skupno so se v letu 2012 pripetile 4 nezgode pri delu, zaradi katerih so bili poškodovanci v bolniškem staležu. Tako se je skupno število nezgod (notranji in zunanji sodelavci), ki so zahtevale bolniški stalež, zmanjšalo (leto prej jih je bilo 7).

3.3.2 Spremljanje nezgod pri delu⁶⁴

Varnost in zdravje pri delu sta v celotnem Novartisov dolgoročno naravnana. Njun cilj sta preventivno delovanje in širjenje varnega vedenja. Že vrsto let spremljamo podrobno frekvenco delovnih nezgod zaposlenih. Pri tem uporabljamo kazalnika LTIR – Lost Time Injury and Illness Rate (pogostost nezgod pri delu z bolniškim staležem in boleznimi v zvezi z delom z bolniškim staležem) in TRCR - Total Recordable Case Rate (vključene nezgode pri delu in boleznimi v zvezi z delom z bolniškim staležem in nezgode pri delu ter boleznimi v zvezi z delom, katerih zdravstvena oskrba preseže kriterije prve pomoči – sodelavec se po zdravstveni oskrbi vrne v delovno okolje). Kazalnika sta izračunana kot število primerov na 200.000 ur z upoštevanjem števila opravljenih ur.

⁶⁰ Kazalnik GRI EC3 | ⁶¹ Kazalnik GRI EC7, razkritje GRI 4.1 | ⁶² Kazalnik GRI LA15 | ⁶³ POR OI 2, kazalnik GRI LA7 | ⁶⁴ Kazalnik GRI LA7

Formuli za izračun sta:

LTIR = število nezgod pri delu (nezgoda in/ali bolezen v zvezi z delom; koriščenje bolniškega staleža) x 200.000 / število opravljenih ur.

TRCR = število vseh nezgod na delu (presežena prva pomoč) x 200.000 / število opravljenih ur.

Beležimo tudi nevarne pojave in skoraj dogodke. V enotah s povečanim tveganjem je uveljavljen sistem izvajanja vodstvenih varnostnih obhodov in varnostnih sestankov. V primeru lažjih nezgod promoviramo sistem alternativnih del, za katere se posameznik odloči samostojno. Med najpogostejšimi vzroki nezgod pri delu prepoznavamo nepazljivost sodelavcev. Med vzroki poškodb so na prvem mestu urezi, udarci z orodjem in opremo ter zdrsi, spotiki in padci.

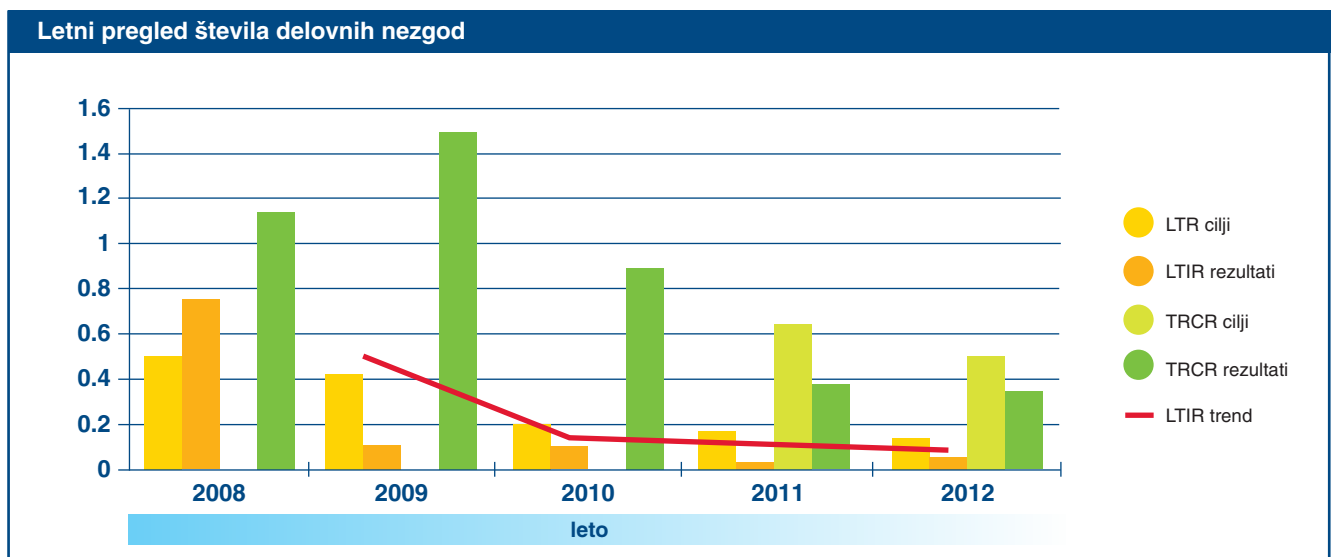
Tabela 20: Kazalnik LTIR (Lost Time Injury and Illness Rate)

Leto	Lendava	Ljubljana	Mengeš	Prevalje	Lek (skupaj)
2008	0,62	0,77	0,80	0,68	0,76
2009	0,00	0,09	0,40	0,00	0,15
2010	0,00	0,00	0,40	0,00	0,10
2011	0,52	0,00	0,00	0,00	0,05
2012	0,48	0,00	0,00	0,00	0,05

Tabela 21: Kazalnik TRCR (Total Recordable Case Rate)

Leto	Lendava	Ljubljana	Mengeš	Prevalje	Lek (skupaj)
2008	1,24	1,36	0,80	0,68	1,16
2009	0,62	1,86	3,03	0,65	1,47
2010	0,00	0,51	1,99	0,69	0,86
2011	1,04	0,16	0,39	1,49	0,39
2012	0,97	0,14	0,74	0,00	0,35

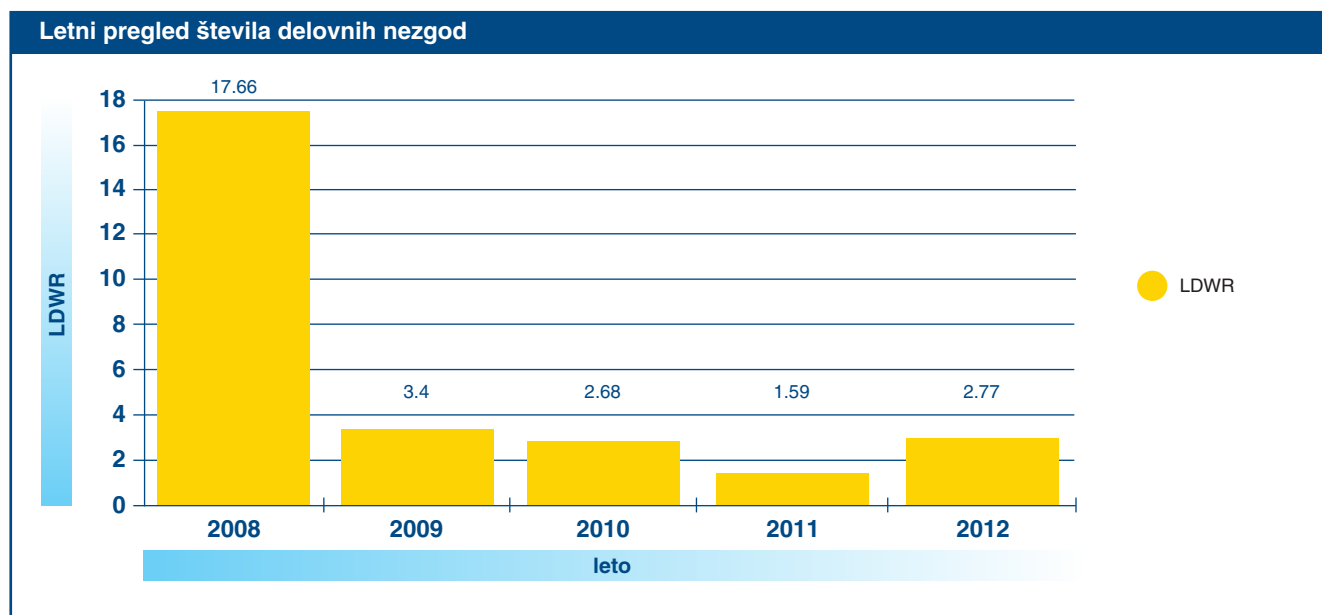
Graf 10: Letni pregled števila delovnih nezgod LTIR in TRCR za obdobje 2008–2012 za Lek

Stopnja izgubljenih delovnih dni (LWDR – Lost Time Work-Day Rate)⁶⁵ opredeljuje bolniški stalež zaposlenih in posledico delovnih nezgod. Formula za izračun kazalnika je naslednja: LWDR = število izgubljenih dni x 200.000/število opravljenih ur.

Kazalnik LWDR za leto 2012 je za Lek dosegel vrednost 2,77. Vrednost kazalnika se je v primerjavi z letom prej zvišala (v letu 2011 je bila na najnižji vrednosti 1,59) in je posledica težje delovne nezgode našega sodelavca, ki je zahtevala daljšo odsotnost z dela.

⁶⁵ Kazalnik GRI LA7

Graf 11: Vrednost kazalnika LWDR (Lost Time Work-Day Rate) za Lek

Indeks pogostosti IP

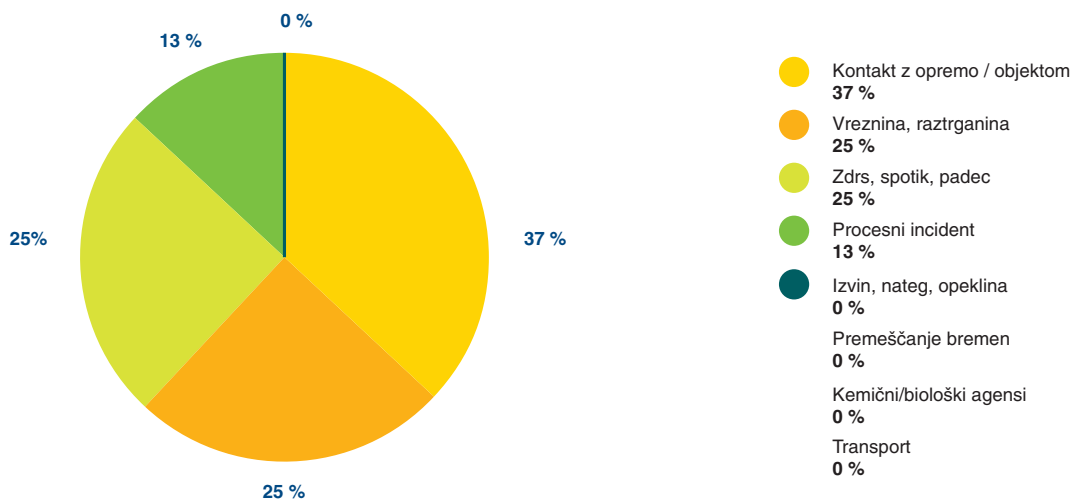
Indeks pogostosti IP za nezgode, pri katerih je bil evidentiran bolniški stalež, je dosegel vrednost 0,2.

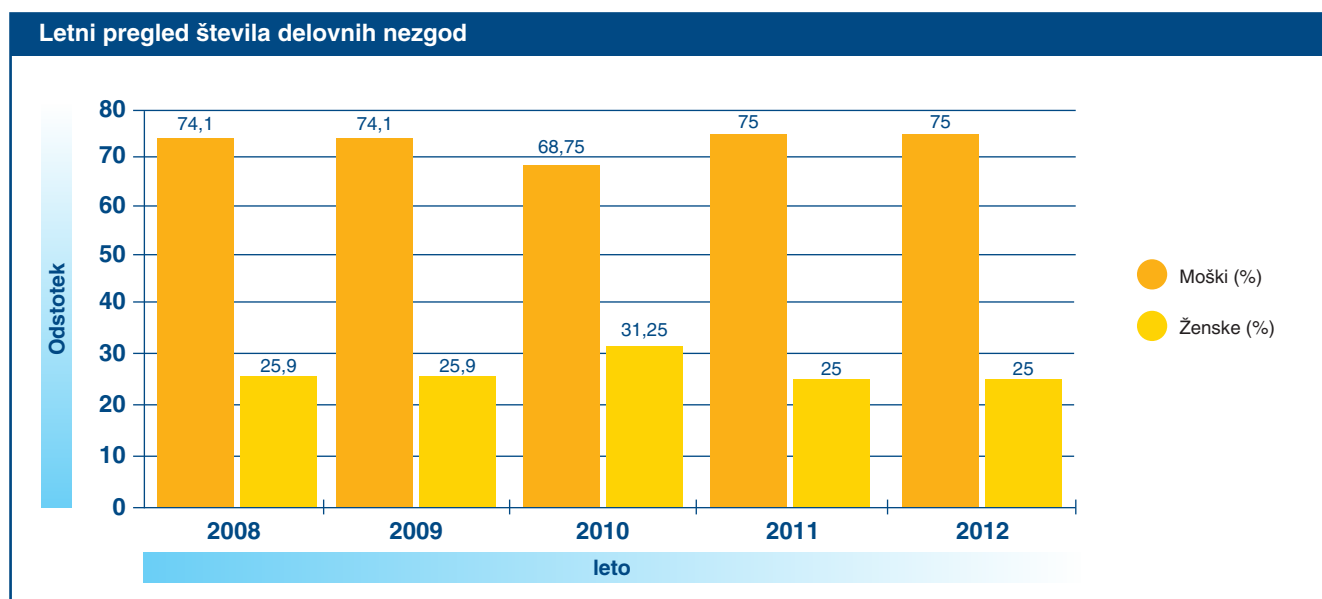
Izračunan je po naslednji enačbi:

$$\text{Indeks pogostosti: IP} = \frac{\text{št. poškodb pri delu} \times 1.000.000}{\text{št. opravljenih ur}}$$

Zagotavljanju celovite varnosti posvečamo veliko pozornosti, saj lahko le na tak način nadaljujemo uspešno zmanjševanje števila delovnih nezgod. Glavne vzroke nastanka delovnih nezgod še vedno pripisujemo nevarnemu vedenju. Do njih prihaja predvsem pri delu z opremo in pripomočki, saj tovrstne nezgode predstavljajo največji delež nezgod sodelavcev.

Za dobro raziskanost delovnih nezgod spremljamo tudi primere, pri katerih je bila nudena prva pomoč in se je sodelavec vrnil v delovno okolje. Lažje nezgode so spodbuda za nadaljnje preventivno delo in opozorilo na prisotnost nevarnega vedenja v našem delovnem okolju. Primerov prve pomoči (> 40) je veliko, kar je mogoče pripisati doslednejšemu sistemu poročanja o lažjih nezgodah in prav tako uresničevanju naših smernic za krepitev varnostne kulture. K tem sodijo aktivnosti vseh sodelavcev za zmanjševanje tveganj za nastanek nezgod in drugih incidentov, izvajanje varnostnih obhodov, varnostnih sestankov in aktivno sodelovanje zdravnika medicine dela pri vseh nezgodah v delovnem okolju.

Graf 12: Razvrstitev vzrokov nastanka nezgod (LTIR in TRCR) za leto 2012

Graf 13: Razvrstitev delovnih nezd (LTIR, TRCR) glede na spol

3.3.3 Absentizem⁶⁶

Delež bolniške odsotnosti je znašal 3,6 % (delež pri moških je bil 2,9 %, pri ženskah 4,5 %) in se je nekoliko zmanjšal. Leto prej so boleznine dosegale okrog 4 %. Za izračun, ki temelji na podlagi ur odsotnosti, število delovnih ur odsotnih zaposlenih delimo s fondom ur enote.

3.3.4 Pogostost izostankov z dela zunanjih izvajalcev zaradi poškodb pri delu

V letu 2012 smo evidentirali 4 primere nezd zunanjih pogodbenih izvajalcev, kar je enako kot v letu 2011 in manj kot v letu 2010 (7 primerov).

Zunanji izvajalci izvajajo gradbiščno-vzdrževalna dela. Poškodbe so posledica nezadostnih ukrepov varovanja pred padcem z višine in nepredvidnosti pri delu z orodjem. Njihovo ravnanje in preventivno delovanje želimo izboljšati z varnostnimi obhodi, usposabljanjem in ozaveščanjem.

3.3.5 Število nesreč s smrtnim izidom⁶⁷

Nesreč s smrtnim izidom med zaposlenimi in zunanjimi izvajalci ni bilo.

3.3.6 Pogostost (stopnja) poklicnih bolezni⁶⁸

Pri odkrivanju poklicnih bolezni, ocenjevanju tveganj in ugotavljanju obremenitev sodelujemo z zdravniki specialisti medicine dela. V Leku do sedaj ni bilo prepoznanih in potrjenih poklicnih bolezni.

Lekovi sistemi za zdravje, varnost in okolje

Ena naših ključnih nalog je krepitev varnostne kulture. K temu prispeva tudi delo vodstvenega odbora varnosti in zdravja pri delu (t.i. Safety Board), ki redno spremlja aktualne dogodke in sprejema pobude za preventivne aktivnosti. Podpora najvišjega vodstva zagotavlja dovzetnost za pobude in potrjuje celovito vpletenost organizacije v zmanjševanje nezdod.

Izboljšanje varnostne kulture se kaže v kontinuiranem trendu zmanjševanja števila nezdod pri delu.

V letu 2012 smo prav tako nadaljevali širjenje informacij o varnosti in zdravju pri delu. Analize raziskav nezdod in skoraj dogodkov smo podprli s seznanjenjem z vzroki in ukrepi za preprečevanje nezdod v podobnih delovnih okoljih. V enotah s povečanim tveganjem smo nadaljevali vodstvene varnostne obhode in varnostne sestanke.

Kot že vrsto let smo tudi v letu 2012 s Programom promocije zdravja in Novartisovo pobudo Živim zdravo spodbujali sodelavce k aktivnejšemu in bolj zdravemu življenjskemu slogu.

V programu promocije zdravja smo sodelavcem omogočili preventivna aktivna okrevanja s posebnimi programi za ohranjanje zdravja, vodeno vadbo in vključitvijo v programe cepljenja, npr. proti sezonski gripi in klopnemu meningoencefalitisu. Program smo obogatili s svetovanjem o preventivi kroničnih pljučnih obolenj in v projektu sodelovali s specialisti Klinike Golnik.

V letu 2012 smo na področju varnosti, zdravja in okolja organizirali:

- redna periodična izobraževanja na področju varnosti in zdravja pri delu ter varstva pred požarom za zaposlene;

- redna izobraževanja o vzpostavitvi in ohranjanju varnostne kulture (Behaviour Based Safety – BBS) za novozaposlene in vodje;
- delavnice z raznovrstnih področij varnosti in zdravja pri delu npr. industrijske higijene, raziskav nezdod, procesnih tveganj idr.;
- ciljna izobraževanja v posameznih organizacijskih enotah o varnosti in zdravju pri delu, varnostni kulturi, kemijski varnosti, varstvu pred požarom in NEM (Novartis Emergency Management) kot integralnem delu BCM (Business Continuity Management);
- taktične gasilske vaje, skladne s portfeljem tveganja, na katerih smo preverjali odzive ekip za zaščito in reševanje, njihovo opremljenost in ravnanje v primeru nepredvidljivih dogodkov;
- evakuacijske vaje s praktičnimi poskusi gašenja.

Preprečevanje nezdod na delovnem mestu

Cilj preventivnega ravnanja je prepoznati in preprečiti neustrezno vedenje ter nevarne prakse. Hitro ukrepanje zmanjšuje resnost nezdod in skoraj dogodkov. S tem namenom izboljšujemo sistem takojšnjega poročanja in temeljitih analiz ter vključevanje pristojnih notranjih in zunanjih služb, kot so skupina za nudenje prve pomoči, zdravnik medicine dela in druge. Krepimo tudi preventivne aktivnosti, vključno z varnostnimi obhodi in sestanki, varnostnimi svetovanji, analizami delovnih nezdod, komunikacijo in ocenjevanjem tveganj.

3.4 Usposabljanje in izobraževanje

Kakovost našega sistema izobraževanja potrjuje nagrada TOP 10 (glej točko 1.3.5). Uvršča nas med deset slovenskih podjetij, ki v Sloveniji največ vlagajo v znanje in z izobraževanjem skrbijo za razvoj zaposlenih.

3.4.1 Povprečno letno število ur izobraževanja na zaposlenega po kategorijah zaposlenih⁶⁹

Obseg izobraževanja se je v primerjavi z letom prej občutno povečal, kar prikazuje spodnja tabela. Zaposleni so se povprečno izobraževali 4,44 dneva v letu, skupaj z obveznim izobraževanjem na delovnem mestu pa 6,79 dneva. Dober pokazatelj uspešnosti našega sistema izobraževanja je dejstvo, da smo na vseh številnih inšpekcijah zelo dobro zagovarjali svoj izobraževalni sistem, njegove dopolnitve ali izboljšave pa niso bile potrebne.

Povprečno število ur izobraževanja/zaposlenega

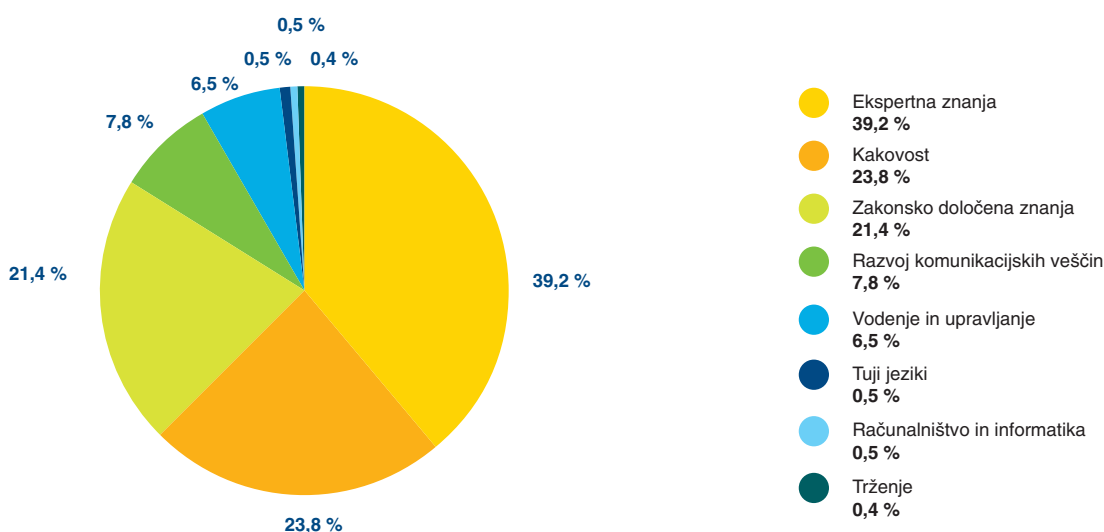
na 31. 12. 2011	40,07
na 31. 12. 2012	54,32

Lek je tudi v letu 2012 zaposlenim omogočal, da ob delu nadgrajujejo stopnjo formalne izobrazbe. Skupno se je ob delu izobraževalo 5 % zaposlenih. V dodiplomskem izobraževanju je bilo ob podpori podjetja udeleženi 63 zaposlenih, na podiplomskem študiju pa 78, največ na področjih biotehnologije, biomedicine in kemije.

3.4.2 Izobraževanje po izobraževalnih področjih

Največ izobraževalnih ur je bilo posvečenih kakovosti (24 %), vodenju in upravljanju (19 %) ter ekspertnim znanjem (16 %). Po številu udeležencev so bila v ospredju ekspertna znanja (39 %), sledita jim področji kakovosti (24 %) in zakonsko predpisanih znanj (21 %).

⁶⁹ Kazalnik GRI LA10

Graf 14: Udeleženci izobraževanj v letu 2012 po izobraževalnih področjih

4. Izdelki

Strokovno javnost v Sloveniji, ki predpisuje in izdaja Lekova zdravila, obveščamo o lastnostih in delovanju zdravil skladno s pridobljenim dovoljenjem za promet z zdravilom. Izdaja Javna agencija za zdravila in medicinske pripomočke (JAZMP). Komunikacija s strokovno javnostjo poteka na podlagi povzetka značilnosti zdravila, odobrenega s strani JAZMP, in se izvaja skladno z Zakonom o zdravilih. Ključne terapevtske skupine zdravil, ki jih Lek razvija, proizvaja in trži, so naštet v točki 1.3.2.

Informacije o farmacevtskih izdelkih⁷⁰ so predpisane z Zakonom o zdravilih. Končnega kupca obveščamo prek navodil za uporabo, v katerih odprto in transparentno sporočamo pomembne informacije o varnosti in učinkovitosti zdravil, odmerjanju ter administrativne informacije. Skladno z Novartisovo politiko posredujemo vse informacije, ki so podprte z razumnimi znanstvenimi dokazi, še zlasti tiste, povezane z varnostjo, kot so kontraindikacije, opozorila, navzkrižno delovanje zdravil ipd.

Podobno velja za zdravila brez recepta, pri katerih narašča potreba po jasnih in razumljivih informacijah.

Zagotavljamo tudi skladnost z Novartisovo politiko promocijskih praks, ki je v več primerih restriktivnejša od omenjenega zakona. Vse informacije, ki jih posredujemo strokovni javnosti, so podprte z razumnimi znanstvenimi dokazi. Še zlasti to velja za informacije, povezane z varnostjo, kot so kontraindikacije, opozorila, navzkrižno delovanje zdravil ipd.

Pri zdravilih, ki se izdajajo brez recepta in so namenjena samozdravljenju, velja podobno kot za receptna zdravila. V navodilih za uporabo odprto in transparentno sporočamo pomembne informacije o varnosti in učinkovitosti zdravil, odmerjanju ter administrativne informacije. Obseg uporabe brezreceptnih zdravil je v letu 2012 zabeležil padec, kar je posledica splošnega gospodarskega položaja in manjše kupne moči potrošnikov.

Uporabnikom so sicer v lekarnah in zdravstvenih ustanovah na voljo tudi različna brezplačna informativna gradiva in strokovni nasveti na naših spletnih straneh www.lek.si.

Spoštovanje predpisov o informacijah o izdelkih⁷¹

Inšpekcijski organ pri JAZMP zoper Lek ni uvedel nobenega prekrškovnega postopka.

Prakse merjenja zadovoljstva uporabnikov⁷²

Mnenjska raziskava o farmacevtskih družbah v letu 2012 ni bila opravljena. Za pridobitev vpogleda v zadovoljstvo strokovne javnosti smo organizirali vrsto srečanj. Na delavnicah smo predstavili dosežke družbe in strokovno javnost povprašali o tem, kako vidi Lek, kolikšno je njihovo zadovoljstvo z interakcijo z nami, z naborom naših zdravil na recept in brez recepta, ter za predloge za izboljšave. Ponovno se je potrdilo, da Lek uživa visok ugled med strokovno javnostjo in da je ta z našim naborom zdravil zadovoljna.

Programi za spoštovanje pravil, standardov in prostovoljnih kodeksov s področja tržnega komuniciranja, vključno z oglaševanjem, promocijami in sponzorstvi⁷³

Pri oglaševanju zdravil se ravnamo po Pravilniku o oglaševanju zdravil (Uradni list RS, št. 105/2008, 105/2010, prečiščeno besedilo, veljavno od 8. 1. 2011) in interni SP3 – Politiki oglaševanja zdravil. Spoštovanje predpisov preverjamo z vnaprejšnjo odobritvijo vseh promocijskih aktivnosti.

Spoštovanje pravil, standardov in prostovoljnih kodeksov tržnega komuniciranja, vključno z oglaševanjem, promocijami in sponzorstvi⁷⁴

V letu 2012 v Leku ni bilo primerov nespoštovanja pravil, standardov in prostovoljnih kodeksov s področja tržnega komuniciranja, vključno z oglaševanjem, promocijami ali sponzorstvi. S strani JAZMP ni stekel noben postopek zaradi oglaševanja zdravil, ki bi kršilo Pravilnik o oglaševanju zdravil. Sponzorstev, povezanih s promocijo zdravil, ni bilo. Pri korporativnih pokroviteljstvih ni bilo primerov nespoštovanja predpisov.

⁷⁰ Kazalnik GRI PR3 | ⁷¹ Kazalnik GRI PR4 | ⁷² Kazalnik GRI PR5 – delno | ⁷³ Kazalnik GRI PR6 | ⁷⁴ Kazalnik GRI PR7

5. Človekove pravice in varstvo konkurence

Poslovanje družbe Lek, članice skupine Sandoz, bistveno zaznamuje uresničevanje načel etičnega in odgovornega odločanja, opredeljenih v Kodeksu ravnanja.⁷⁵ Ta ključni akt ureja našo odgovornost do družbe in okolja ter opravljanje našega dela skladno z zakonodajo in dobro poslovno prakso. Predstavlja temelj za zaupanje naših ključnih deležnikov: bolnikov, zaposlenih, delničarjev, zdravstvenih partnerjev in družbe. O kodeksu, ki smo ga leto prej posodobili in približali zaposlenim, smo v letu 2012 za vse Lekove zaposlene organizirali elektronsko izobraževanje. Tako so osvežili svoje poznavanje enostavnih in vsakomur razumljivih načel ter potrdili njihovo uveljavljanje v vsakdanjem delovanju. Kodeks ravnanja je skupaj s politikami in smernicami družbe vodilo vsem zaposlenim, saj ima lahko vsaka njegova kršitev močan vpliv na ugled družbe.

Za preprečevanje korupcije in zagotavljanje skladnosti z zakonodajo ter predpisi sledimo Novartisovi globalni pobudi, ki ureja to področje. V letu 2012 smo sprejeli novo globalno politiko o preprečevanju podkupovanja, pri čemer smo prenovili Smernice za tretje stranke. Zavezujejo nas, da tudi naši poslovni partnerji upoštevajo in izvajajo enake standarde etičnega poslovanja in načela skladnosti kot Novartisovi zaposleni in njegove družbe.

Z zaposlenimi ravnamo pošteno, enakopravno in spoštljivo, s čimer gradimo vključujoče delovno okolje. Vanj lahko celovito prispeva vsak zaposleni ne glede na svoje poreklo. Pričakujemo

spoštljive medsebojne odnose in nično stopnjo tolerance do vsakršne oblike nadlegovanja ali diskriminacije. Raznolikost in posebnosti naših zaposlenih kot posameznikov so bogastvo in prednost naše družbe ter vir ustvarjalnosti naših timov. Povezujejo nas z našimi bolniki in kupci ter so po našem prepričanju pogoj za medsebojno razumevanje in uspešno poslovanje. Kodeks ravnanja med drugim izrecno prepoveduje vse oblike diskriminacije zaposlenih glede na osebne lastnosti, k čemur sodijo državljanstvo, spol, starost, narodnost, vera, spolna usmerjenost ali invalidnost. Izrazito vključujoče delovno okolje oblikujemo tudi s pobudo Raznolikost in vključenost, ki je močno prerasla začetno Novartisovo pobudo za vključevanje žensk.

V družbi Lek zavračamo vse oblike otroškega, prisilnega ali obveznega dela.

V Sloveniji v letu 2012 nismo obravnavali nobenega primera diskriminacije ali kakršnegakoli zahtevka za odpravo kršitev iz tega naslova.⁷⁶

Družba prav tako ni bila vključena v noben postopek zaradi omejevanja konkurence oz. kršitve zakonodaje.⁷⁷

⁷⁵ Razkritje GRI 4.8 | ⁷⁶ Kazalnik GRI HR4 | ⁷⁷ Kazalnik GRI SO7

6. Dobavitelji

6.1 Nabavna politika

Nabavo blaga in storitev sistematično nadzorujemo v vseh vidikih, ki bi lahko vplivali na etične in poslovne interese podjetja ter njegov finančni rezultat. Zaposleni so na vseh ravneh nabavnega postopka zavezani izvajanju postopkov, opredeljenih s Sandozovimi smernicami, mednarodnimi sporazumi in lokalni predpisi. Sodelavcem skupine Sandoz ni dovoljeno izkoriščati poslovnih odnosov med skupino Sandoz in dobavitelji v zasebne namene.

Med letoma 2010 in 2012 ni bilo sprememb v nabavnih procesih.

6.1.1 Sistem nabave

Po internih predpisih, ki urejajo nabavni sistem, je vodja nabave celovito odgovoren za implementacijo in spoštovanje smernic, zakonodaje in internih postopkov za nabavne procese. Za seznanjenost s smernicami, dolžnostmi in odgovornostmi sodelavcev v nabavnem procesu in njihovo razumevanje so odgovorni njihovi vodje, ki so dolžni spremljati doslednost upoštevanja smernic. Vloge in odgovornosti v nabavnih aktivnostih (od opredelitve potreb uporabnika, izbora dobaviteljev in sklepanja pogodb do naročila) so natančno opredeljene. Strateška nabava je ločena organizacijska enota, ki je specializirana za posredno in neposredno nabavo.

Upočasnjena svetovna gospodarska rast in recesija v območju EU sta močno vplivali na nabavni rezultat v letu 2012. Dobavne pogoje farmacevtske industrije so zaostrovali mešana in nepredvidljiva gibanja na surovinskih trgih ter dvigovanje industrijskih standardov. Vse navedeno je zoževalo nabor dobaviteljev. V letu 2012 smo zato še povečali aktivno obvladovanje tveganj.

Povezovanje z globalno Sandozovo in Novartisovo nabavno funkcijo je bilo v času negotovih trendov še pomembnejše za doseganje konkurenčnejših cen in zanesljivejših dobav.

Naši največji nabavni trgi so bili: Slovenija, Švica, Kitajska, Nemčija, Indija, Avstrija in Belgija.

6.1.2 Postopki presoje dobaviteljev

Dobavitelje presojamo na podlagi določenih standardov kakovosti ter Sandozovih in Novartisovih smernic. Kriterije izbora dokumentiramo. Enotna merila vključujejo cene, kakovost, roke dobave, zanesljivost, skladnost z regulatornimi predpisi in smernicami Sandoza.

Te pogojujejo tudi družbeno odgovorno ravnanost dobavitelja.

Prednost dajejo pogodbenim izvajalcem z enakimi družbenimi in okoljskimi vrednotami, ki zagotavljajo izvajanje pogodbe v skladu z veljavnimi zakoni in predpisi s področja zdravja, varnosti in okolja, poštenih delovnih praks in nezakonite diskriminacije.

Nabavni postopek že v osnovi narekuje pridobitev pisnih in primerljivih ponudb različnih dobaviteljev, ki jih oceni nabavnik. To velja za nove nabavne projekte in za redne nabave nad določeno letno vrednostjo.

6.2 Politika in praksa vključevanja lokalnih dobaviteljev⁷⁸

Merila za izbor dobaviteljev so vnaprej določena in za vse enaka. Prednost imajo najboljši po kakovosti, ceni in servisu. V nabavnih kategorijah, v katerih je dobavni rok med ključnimi elementi, si prizadevamo za lokalne dobave.

Slovenija ohranja največji delež v strukturi nabave po posameznih državah. Obseg dobav slovenskega trga se je v letu 2012 vrednostno povečal za 21 % in dosegel 45 milijonov

USD ali 16 % vseh stroškov nabave. Ker se je celotna nabava vrednostno povečala za 36 %, je delež domačega trga nekoliko manjši kot leto prej (v letu 2011 je znašal 18 %). Na domačem trgu kupujemo predvsem blago domače proizvodnje. V največji meri nabavljamo ovojnino in surovine slovenske kemijske proizvodnje ter blago domačih distributerjev.

⁷⁸ Kazalnik GRI EC6

Vsebinsko kazalo po smernicah poročanja GRI G3.1

Vsebina po GRI G3.1⁷⁹ – Stopnja poročanja B

Razkritje	Opis	Obseg poročanja	Stran (poglavje)
Standardna razkritja 1. del: Razkritja o organizaciji			
	1. Strategija in analiza		
1.1	Izjava predsednika uprave o pomenu trajnostnega razvoja za organizacijo in strategija.		8–9 (1.2)
1.2	Ključni vplivi, tveganja in priložnosti.		4 (1.1.1)
	2. Profil organizacije		
2.1 – 2.5	Ime in sedež organizacije, blagovne znamke in izdelki, organizacijska struktura.		5, 10 (1.3), 13 (1.3.1)
2.6 – 2.8	Lastništvo, trgi, osebna izkaznica organizacije.		3 (1.1.1), 10 (1.3), 13 (1.3.1), 17 (1.4.1)
2.9	Spremembe v velikosti, sestavi in lastništvu.		17 (1.4.1)
2.10	Prejeta priznanja in nagrade.		16 (1.3.5)
	3. Značilnosti poročanja		
3.1 – 3.4	Obdobje in cikel poročanja, datum predhodnega poročila, kontakt.		5, 16 (1.4), 17 (1.4.1)
3.5 – 3.7	Proces definiranja vsebine poročila, zamejitev obsega poročila in omejitve.		16 (1.4), 17 (1.4.1)
3.8	Osnove za poročanje o povezanih družbah in dejavnostih, ki bi lahko vplivale na primerljivost med obdobji in organizacijami.		17 (1.4.1)
3.9	Metode in podlage pridobivanja podatkov.		17 (1.4.1)
3.10	Učinki sprememb podatkov iz predhodnih poročil in razlogi za popravke.		17 (1.4.1)
3.11	Pomembnejše spremembe glede na predhodno obdobje poročanja.		17 (1.4.1)
3.12	Vsebinsko kazalo razkritij GRI.		
3.13	Politika in praksa zagotavljanja zunanje verifikacije poročila.		16 (1.4)
	4. Upravljanje in zaveze organizacije ter vključevanje deležnikov		
4.1	Upravljalvska struktura.		17 (1.5.1), LP 2012*
4.2 – 4.3	O izvršilni funkciji najvišjega organa upravljanja in članstvo v upravnem odboru, če ima organizacija enotirno upravljanje.		Ni relevantno. Lek d.d. ima dvotirni sistem upravljanja.
4.4	Mehanizmi za posredovanje priporočil in pobud zaposlenih ter delničarjev najvišjim organom upravljanja.		18 (1.5.2)
4.5 – 4.7	Nagrajevanje članov nadzornega sveta in uprave ter povezava z uspešnostjo poslovanja, vključno z okoljskimi in družbenimi vidiki uspešnosti.		18 (1.5.1)
4.8	Poslanstvo, vrednote, interni kodeksi.		19 (1.5.4); LP 2012
4.9	Postopki nadzora vodenja, vključno s tveganji in priložnostmi; skladnost s standardi in kodeksi.		19 (1.5.4); LP 2012
4.10 – 4.11	Postopki samoocenjevanja delovanja organov upravljanja; načelo previdnosti.		21, LP 2012
4.12 – 4.13	Zaveze zunanjim pobudam; članstvo v združenjih.		19 (1.5.4)
4.14 – 4.17	Vključevanje deležnikov; kriteriji za vzpostavitev sodelovanja z njimi; pogostost sodelovanja; ključne teme in pomisleki, ki so se pojavili pri sodelovanju.		18 (1.5.3), 18 (1.5.2)
Standardna razkritja 2. del: Razkritja o upravljalvskem pristopu			
DMA EC	Ekonomski učinki		8 (1.2), 10 (1.3), LP 2012
DMA EN	Okolje		20 (2.1)
DMA LA	Delo		45 (3.1)
DMA HR	Človekove pravice		53 (5.)
DMA SO	Družba		53 (5.), 54 (6.1)
DMA PR	Izdelki		51 (4.)

* Letno poročilo družbe Lek d.d. za leto 2012, vir: www.ajpes.si⁷⁹ Razkritje GRI 3.12

Vsebina po GRI G3.1 – Stopnja poročanja B			
Razkritje	Opis	Obseg poročanja	Stran (poglavje)
Standardna razkritja 3. del: Kazalniki uspešnosti			
Ekonomski kazalniki			
EC1	Neposredno ustvarjena, distribuirana in zadržana ekonomska vrednost, vključujoč prihodke, operativne stroške, stroške dela, donacije in druga vlaganja v skupnost ter plačila lastnikom kapitala in državi.	v celoti	3 (1.1.1)
EC3	Obveznosti iz pokojninskega načrta.	v celoti	46 (3.2.3)
EC4	Pomembnejše prejete državne pomoči.	v celoti	3 (1.1.1)
EC6	Politika in praksa vključevanja lokalnih dobaviteljev in delež njihovih dobav.	v celoti	54 (6.2)
EC7	Proces zaposlovanja in delež lokalnega kadra v višjem menedžmentu.	v celoti	46 (3.2.4)
Okoljski kazalniki			
EN1	Porabljen material po teži ali volumnu.	delno	24 (2.2.2)
EN4	Posredna poraba energije iz primarnih virov.	v celoti	28 (2.3.1)
EN5	Prihranki zaradi izboljšane energetske učinkovitosti.	v celoti	29 (2.3.2)
EN7	Pobude za zmanjšanje posredne porabe energije in doseženo zmanjšanje.	delno	23 (2.1.6), 29 (2.3.2)
EN8	Skupna količina črpane vode glede na izvor.	v celoti	30 (2.4.2)
EN10	Delež in skupna količina reciklirane in ponovno uporabljene vode.	v celoti	31 (2.4.3)
EN14	Strategije, aktivnosti in načrti za upravljanje vplivov na biodiverziteto.	v celoti	41 (2.8.4)
EN16	Skupna količina posrednih in neposrednih emisij toplogrednih plinov.	v celoti	36 (2.6.5)
EN18	Pobude za zmanjševanje emisij toplogrednih plinov in dosežena zmanjšanja.	v celoti	36 (2.6.5)
EN20	NO _x , SO _x in druge pomembnejše emisije v zrak po vrsti in teži.	v celoti	34–35 (2.6)
EN21	Količina odpadnih voda po kakovosti in destinaciji izpustov.	v celoti	38 (2.7.1)
EN22	Količina odpadkov po vrstah in načinu odstranjevanja.	v celoti	31 (2.5.1), 32 (2.5.2), 33 (2.5.3)
EN30	Zneski investicij v varovanje okolja.	v celoti	20 (2.1.3)
Socialni kazalniki: delovne prakse in dostojno delo			
LA1	Zaposleni po vrsti zaposlitve in pogodbe po regijah in spolu.	delno	3 (1.1.1), 45 (3.2.1)
LA4	Delež zaposlenih po kolektivni pogodbi.	v celoti	45 (3.2.2)
LA7	Stopnja poškodb pri delu, poklicnih bolezni, izgubljenih dni in absentizem ter število delovnih nezgod po regijah in po spolu.	delno	46–49 (3.3)
LA10	Povprečno število ur izobraževanja na zaposlenega po spolu in kategorijah zaposlenih.	delno	50 (3.4.1)
LA15	Vrnitev na delo in stopnja zadržanja zaposlenih po starševskem dopustu (po spolu).	v celoti	46 (3.2.5)
Socialni kazalniki: človekove pravice			
HR4	Število primerov diskriminacije in ukrepi za odpravo.	v celoti	53 (5.)
Socialni kazalniki: družba			
SO7	Število pravnih postopkov v zvezi z varstvom konkurence.	v celoti	53 (5.)
Socialni kazalniki: odgovornost za izdelke			
PR3	Vrste informacij o proizvodih in storitvah, ki jih zahtevajo zakonodaja in različni kodeksi, ter delež pomembnejših proizvodov, za katere veljajo te zahteve.	v celoti	51 (4.)
PR4	Število primerov neskladnosti s predpisi in prostovoljnimi kodeksi v zvezi z informacijami o proizvodih in storitvah ter njihovim označevanjem, glede na izid.	v celoti	51 (4.)
PR5	Prakse merjenja zadovoljstva uporabnikov in rezultati opravljenih meritev.	delno	51 (4.)
PR6	Programi za spoštovanje pravil, standardov in prostovoljnih kodeksov s področja tržnega komuniciranja, vključno z oglaševanjem, promocijami in sponzorstvi.	v celoti	51 (4.)
PR7	Število primerov obravnavanja zaradi nespoštovanja pravil in prostovoljnih kodeksov s področja tržnega komuniciranja, vključno z oglaševanjem, promocijami in sponzorstvi, glede na izid.	v celoti	51 (4.)

Slovar pomembnih izrazov

EMAS (ECO – Management and Audit Scheme, sistem EU za okoljsko ravnanje in presojo)

Shema EMAS je namenjena spodbujanju primernejšega ravnanja z okoljem in obveščanju javnosti o vplivih dejavnosti organizacij na okolje. Standard ISO 14001 nadgrajuje v smeri večje odprtosti, odkritosti in periodičnega objavljanja preverjenih okoljskih informacij. Okoljska izjava predstavlja osrednji način seznanjanja javnosti z rezultati nenehnega izboljševanja učinkov ravnanja z okoljem in je hkrati priložnost za rast ugleda organizacije pri kupcih, dobaviteljih, pogodbenikih, okolici in zaposlenih.

GRI (Global Reporting Initiative)

Mednarodne smernice GRI so med vodilnimi za poročanje o korporativni odgovornosti podjetij in trajnostnem razvoju. Zahtevajo načrtovanje in poročanje po merljivih kazalnikih ekonomskega, družbenega in okoljskega vpliva organizacije. Poročevalci se glede na obseg razkritij in merljivih kazalnikov razvrstijo v tri stopnje od C do A, oznaka plus (npr. C+) pa pomeni, da je poročilo pregledano s strani neodvisnega pregledovalca.

Smernice GRI zagotavljajo visoko stopnjo primerljivosti, transparentnosti in konsistentnosti ne finančnih poročil ter povečujejo zaupanje deležnikov v poročila o korporativni odgovornosti in trajnostnem razvoju.

POR (Program odgovornega ravnanja/Responsible Care), mednarodno prostovoljno pobudo kemijske industrije, nastalo leta 1981 v Kanadi, je prevzela kemijska industrija po vsem svetu. Pobuda spodbuja odgovorno ravnanje do zaposlenih in okolja v najširšem pomenu besede: uvajanje dobrih praks, običajno skozi sisteme vodenja, zlasti na področju varnosti in zdravja pri delu, varovanja okolja ter skrbnega in varnega ravnanja z izdelki kemijske industrije. Cilj pobude je stalno izboljševanje dosežkov na omenjenih področjih, merljivo s 16 kazalniki. Trije kazalniki odražajo dosežke na področju varnosti in zdravja pri delu, ostali ravnanje z okoljem, vključno z varčno rabo energije.

Antibiotiki so naravni produkt mikroorganizmov ali pol-sintezni derivat, ki zavira razmnoževanje drugih mikroorganizmov ali jih uničuje in se uporablja za zdravljenje bakterijskih okužb.⁸⁰ Sodobna znanost pozna več tisoč snovi z antibiotskim učinkom. V praksi je v središču nekaj ducatov molekul, ki so se popolnoma izkazale v vsakdanji medicini. Nekatere bakterije proizvajajo betalaktamazo in so zato odporne do določenih oblik antibiotikov. Klavulanska kislina je inhibitor betalaktamaze. V kombinaciji s kalijevim klavulanatom, ki preprečuje odpornost bakterij na delovanje amoksicilina, je antibiotik učinkovit pri zdravljenju bakterijskih okužb.

Biofarmacevtika je najsodobnejša in najhitreje rastoča veja farmacije. Svetovni trg bioloških zdravil raste dvakrat hitreje kot celoten trg zdravil. Biološka zdravila so zaradi zahtevnih raziskav in razvoja zelo draga. Podobna biološka zdravila pa so cenovno ugodnejša in tako dostopna širšemu krogu pacientov.

V Leku smo lasten razvoj v genski tehnologiji začeli že v osemdesetih letih prejšnjega stoletja in ustvarili trden temelj

za proizvodnjo rekombinantnih proteinov oz. biofarmaceutikov za humano uporabo.

Biološka zdravila (učinkovine) so kompleksne in velike molekule, ki jih pridobivamo z gojenjem gensko spremenjenih mikroorganizmov ali celičnih kultur. V človeškem organizmu skušajo popraviti proces, ki je povzročil bolezen. Uporablja se za zdravljenje do sedaj neozdravljivih bolezni in bolniku prinašajo višjo kakovost življenja. Omogočajo učinkovitejši pristop k zdravljenju raka, aidsa, slabokrvnosti, revmatskih, srčno-žilnih in še nekaterih drugih bolezni. V preteklih letih so ta zdravila rešila in podaljšala življenja ter izboljšala kakovost življenja težkim, pogosto kroničnim bolnikom.

Biotehnologija združuje vse tehnološke aplikacije, ki uporabljajo biološke sisteme, žive organizme ali njihove derivate z namenom ustvariti ali prilagoditi produkte ali procese za specifično uporabo. Pri tehnološkem izkoriščanju biokulture povezuje mikrobiologijo, biokemijo in inženirske znanosti.

Generiki so nasledniki zdravil, ki jim je pretekla patentna zaščita. Generično zdravilo je zdravilo, ki ima enako kakovostno in količinsko sestavo, učinkovine in farmacevtsko obliko kakor referenčno zdravilo in katerega bioekvivalenca z referenčnim izdelkom je dokazana z ustreznimi študijami biološke uporabnosti.⁸¹

GSO (gensko spremenjeni organizem) je organizem (z izjemo človeka) ali mikroorganizem, katerega genski material je spremenjen s postopki, ki genski material spreminjajo na drugačen način, kot sta križanje ali naravna rekombinacija v naravnih razmerah.

Podobna biološka zdravila so izdelki, ki so biološko podobni izdelkom, za katere je že izdano dovoljenje za promet. Razvita so kot kopije originalnih bioloških zdravil, ko tem poteče patentna zaščita. So enako kakovostna, varna in učinkovita kot originalna zdravila, vendar so zaradi ugodnejše cene dosegljiva širšemu krogu pacientov. Kemično gre za proteine ali glikoproteine. Koncept biološke podobnosti, kot ga določa evropski zakon o zdravilih, zahteva najvišjo raven strokovnosti v znanosti, tehnologiji in logistiki.

Rekombinantna tehnologija DNK se pogosto imenuje tudi gensko kloniranje ali genski inženiring. Informacija, potrebna za sintezo določenega proteina v človeku (zapis za želeni protein ali gen), se iz človekovega organizma prenese v drug organizem, največkrat v bakterijo, izolirane celice sesalcev ali kvasovke. Na podlagi sprejete informacije te nove celice izdelujejo večje količine proteinov ali glikoproteinov.

⁸⁰ Vir: Humar M., Šmid-Korbar J., Obreza A. Farmacevtski terminološki slovar. Ljubljana 2011.

⁸¹ Vir: Zakon o zdravilih – ZZdr-1 (Uradni list RS, št. 31/06 s 24. 3. 2006) in Zakon o spremembah in dopolnitvah Zakona o zdravilih – ZZdr-1A (Uradni list RS, št. 45/08 s 9. 5. 2008).

član skupine Sandoz

Lek farmacevtska družba d. d.
Verovškova 57
1526 Ljubljana, Slovenija